

VIGILIA

2021 / 8

ULLMANN PÉTER ÁGOSTON: Premontreiek 900 éve
ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS: A magyar domonkosok 800 éve
TÓTH ENDRE: 1700 éves a vasárnapi munkaszünet
MAZGON GÁBOR: Ferdinand Ulrich ontologikus egzegézise
TAKÁTS JÓZSEF: Filozófia és történeti interpretáció

CZIGÁNY GYÖRGY: Lap a füveskönyvből
Acsai Roland, Lukács Flóra, Markó Béla és Tőzsér Árpád versei

SOMORJAI ÁDÁM: A vértanúk tisztelete – Szent Adorján példája
PROHÁSZKA LÁSZLÓ: Erdey Dezső egyházművészeti alkotásai
Cziffra György és felesége levelei Rácz Aladár hagyatékában

86. évfolyam	VIGILIA	Augusztus
GÖRFÖL TIBOR:	Amnézia	561
ULLMANN PÉTER	Premontreiek 900 éve. Együtt – Istennel – az emberek között (<i>tanulmány</i>)	562
ÁGOSTON:		
ZÁGORHIDI CZIGÁNY		
BALÁZS:	A magyar domonkosok 800 éve (<i>tanulmány</i>)	569
TÓTH ENDRE:	1700 éves a vasárnapi munkaszünet (<i>tanulmány</i>)	575
MAZGON GÁBOR:	Modernitás és lelki értelmezés. Ferdinand Ulrich ontologikus egzegézise (<i>tanulmány</i>)	582
TAKÁTS JÓZSEF:	Eltérő gyakorlatok: filozófia és történeti interpretáció (<i>esszé</i>)	590
SZÉPÍRÁS		
CZIGÁNY GYÖRGY:	Lap a füveskönyvből (<i>esszé</i>)	595
MARKÓ BÉLA:	Hübrisz; Félbehagyott kenyér (<i>versek</i>)	596
TŐZSÉR ÁRPÁD:	Emlékezés a lírai versre (<i>vers</i>)	597
■	Laurin rózsakertje. Verses lovagregény. Részlet. Laurin megkeresztelkedik (<i>Fordította és a jegyzeteket írta Márton László</i>)	599
ACSAI ROLAND:	Mire ezt megírom; Fél öt; Amit éje ragyog (<i>versek</i>)	604
LUKÁCS FLÓRA:	Vaksötét; Fényfestés (<i>versek</i>)	605
DOKUMENTUM		
SZEPESI ZSUZSANNA:	Cziffra György és felesége levelei Rácz Aladár hagyatékában	606
EGYHÁZ A VILÁGBAN		
SOMORJAI ÁDÁM:	A vértanúk tisztelete egy majd' elfeledett vértanú, Szent Adorján (278–306) példája nyomán	618
JAKAB REBEKA – HORNÁK-KÖVI		
FRANCISKA – VASSÁNYI MIKLÓS:	A mexikói ferences misszió kezdetei és a „12 ferences apostol” mentalitása	623
MÚLTUNK ÉS JELENÜNK		
HALÁSZ PÉTER:	Az Eucharisztikus Világkongresszusok és a moldvai csángómagyarok	628
SZÉP/MŰVÉSZET		
PROHÁSZKA LÁSZLÓ:	Erdey Dezső egyházművészeti alkotásai	631
SZEMLE		
	(részletes tartalom a hátsó borítón)	634

Amnézia

A felejtés nemcsak az egyéni élet színterein hódíthat el területeket az emlékezettől, de közösségek szellemi háztartásában is pusztító hatást fejthet ki. Ám nemcsak kerülendő és kellemetlen jelenségnek lehet tekinteni, hanem sóvárogni is lehet rá, ha éppen olyasmi fészkei be magát az emlékek közé, amitől kíváncsabb lenne megszabadulni. Míg azonban az emlékezetet lehet csiszolni, s az emlékezet művészetét egyre jobban el lehet sajátítani, a felejtésnek nincs tudománya: a felejtésre irányuló erőfeszítés óhatatlanul csak az emlékezést erősíti. Ezért a tudatos felejtés többnyire visszás vagy sekélyes, és torz vagy felszínes pályákon botladozik előre. A másfél évvel ezelőtt általánosan átélt rémület, meglepettség és zavarodottság idővel mintha annyira terhessé kezdett volna válni, hogy a felejtés igénye mindenre rátelepedett. A nagypénteken kihaltan álló Szent Péter tér végtelenül súlyos esőcseppjei átadták a helyüket a vízparti fürdőhelyek könnyed permetének, a néma nagyvárosok csendjét kiszorította a nyár zshivaja, a tanulságokat kereső bizonytalan reflexiókat gyorsan maguk alá temették olcsó közéleti szlogenek, a járvány okozta mozdulatlanságnak nem volt esélye harsány sportrendezvények cikázó mozdulataival szemben.

Nem mindig az élet győzedelmeskedik ott, ahol a csendet és a bénultságot szóáradat és mozgás váltja fel. A felejtés kétségbeesett igénye is próbálhatja kapkodó mozdulatokkal simára söpörni a felszínt. Igenis egészségesnek akarunk tűnni egy beteg világban, de ez az emlékezet kioltásának árán biztosítani kívánt egészség nemcsak egyszerűen törékeny, hanem egyenesen beteges — mintha harmincezer halottal a hátunk mögött jogunk lenne jelentőséget tulajdonítani annak, hogyan élhetünk ilyen-olyan szórakozási lehetőségekkel. Az élet nem így keres utat magának, az élet nem betemetni, hanem belakni próbálja a nyomorúság által kivájt barázdákat.

Hol vannak, akik fontosabbnak tartják az emberi életet a gazdasági megfontolásoknál és a fogaskerekek zakatolásánál? Kinek a szemében ér többet az emberi személy és a személy méltósága, mint a látszólag olajozottan zajló társadalmi élet fenntartása? Ki emel szót a halottakért és azokért, akiknek a további felelőtlenségek miatt kell majd meghalniuk a járvány során? Ha a felejtés tombolása gyűri maga alá az emlékezetet, ha az emberi szellem méltatlan lesz saját erejéhez, majd az anyag fog emlékezni, s az anyag fogja kipréselni magából a keserű emlékeket, mint annak a házaspárnak az esetében, amelynek egymás után két gyermeke is született különlegesen ritka, teljesen eltérő genetikai betegséggel, matematikailag a lehetetlen határát súrolva, s a képtelenséggel szembesülve az orvosok másra már nem tudnak gondolni, csak arra, hogy a két szülő nem sokkal a csernobili katasztrófa előtt született.

Premontreiek 900 éve

Együtt – Istennel – az emberek között

1940-ben született Budapesten. Premontrei szerzetes (Gödöllő), a premontrei nővérek magisztere, nyugalmazott kormányzó perjel és plébános.

¹*Vita Norberti A*,
MGH.SS.XII, pp. 663–704
(angol fordítást lásd:
Communicator,
1996. június, 5–58.);
Vita Norberti B, PL 170,
cols. 1255–1344
(angol fordítást lásd:
Communicator, 1999,
dátum nélküli függelék).
Magyar nyelvű fordításuk
kiadásra előkészítve.

²Rolduc (Hollandia) egykori
premontrei apátságában,
2018. július 22. –
augusztus 4.

A premontreiek rendjének születésére emlékezünk. 1121-ben, karácsony napján Szent Norbert mintegy harminc társával fogadalmat tett az Ágoston-Regulára, amint ezt a *Vita-A*¹ leírja: „Prémontrében, Urunk születésének napján e regulára fogadalmat téve mindegyikük önként bejegyezte magát a boldog örökkévalóság városába”. Ennek a 900 évvel ezelőtti karácsonynak egy teljes évet szentelnek a világszerte élő premontreiek. Rendünk 2018. évi Generális Káptalanjának² a mottója a megtestesülés volt: „*Nativitas Christi — Nativitas Ordinis!*”

A jubileumi év a premontreiek számára emlékezés, a kilenc évszázad történetének rögzítése a jelent is meghatározó tanulságaival. Számvetés és tanítás a mai premontrei szerzetesek és a napjainkban rendünkhöz kötődő világi testvéreink számára, és mintegy palackposta, üzenet a minket követő nemzedékeknek.

Prémontré 900 évvel ezelőtt egy elhagyott vadon volt Laon közelében. Erről az alapítónak álmában „előre megmutatott helyről” (*pratum monstratum*) kapta nevét a Premontrei Kanonokrend (*Ordo Praemonstratensis Canoniorum Regularium*). A 17. század óta az angolszász területen norbertinusoknak (*Norbertines*) is nevezik a rendet, amint az egy évszázaddal később indult koldulórendeket is inkább alapítóik nevének nevezik ferenceseknek és domonkosoknak. Hozzájuk hasonlóan a Premontrei Rend is mintegy azonosul alapítójával, Xanteni Norberttel. A 900. évi jubileumon a premontreiek bemutatásához ezért talán elegendő felidézni Szent Norbert atyánk élettörténetét. Élete fordulataiban, és mindabban, amire a Gondviselés vezette őt, megtaláljuk a premontrei rendi életforma lényegét, a rend alapvető karakterét, vagyis azt, hogy a premontreiek egyszerre szerzetesek, kanonokok és lelkipásztorok.

Szent Norbert

Az alapító, Norbert 1080 körül született a német–holland határ közelében, Genep várurának második fiaként. Előkelő származása miatt fiatalon Xanten város társaskáptalanjának tagja lett, ennek révén javadalma is volt, de kanonoki kötelességét, a kórusima éneklését a kor szokása szerint feltehetően mással végeztette. A tehetséges ifjú V. Henrik császár udvari kancellárja lett. Életírásai látványos, pálfordulásszerű megtéréséről tudósítanak, mely után felszentelt papként szeretett volna élni xanteni kanonoktársaival, de nem sikerült visszafordítania őket az eredeti, szigorú, szabályozott kanonoki életformához. Norbert ezért pappá szentelése (1115) után minden vagyonát szétosztotta, és II. Gelasius pápa engedélyével mezítlábas, darócruhás vándorprédikátor lett.

Az egyház Norbert idején

Norbert új életének és későbbi rendalapításának indítékai a korabeli egyházi helyzetben rejlenek. Erről vázlatosan elmondható, hogy a

szerzetesközösségek a 11. században még zártak voltak, a településektől távol éltek monostoraikban, imájuk és tevékenységük gyümölcssei el voltak zárva a hívő tömegektől. Ugyanakkor a világi papok nem éltek közösségben, képzetlenek voltak, nem prédikáltak, hiszen ez a püspök joga és feladata volt. A püspöki székhelyeken található világi papi közösségek, a káptalanok és tagjaik, a kanonokok egy meghatározott szabály (regula) szerint éltek. Azonban ez a többszörösen megreformált kanonoki intézmény Norbert idején ismét mélyponton volt, tagjai gazdagok voltak, nem tartották be a regulát. Az ezredforduló egyházának e hármas gondján segített az egyház három belső reformja. A szerzeteséletet a clunyi reform újította meg, a világi klérus számára pedig VII. Gergely pápa reformja és Damjáni Szent Péter hatására a szegénységet is vállaló szerzetes- és a világi kanonok-konventek különválása jelentett megújulást. Mindemellett volt még egy harmadik, nagyon jelentős megújulása az egyháznak, az úgynevezett *apostoli mozgalom*. Ennek mintája az ősegyház volt, a jeruzsálemi egyház, amint azt az Apostolok Cselekedetei írja: „A hívek sokasága egy szív egy lélek volt. Senki sem mondta magáénak a birtokában lévő dolgokat, mindenük közös volt” (Ap-Csel 4,32). Ebben a reformban a világiak is részt vettek, ahogy a jeruzsálemi tizenkét apostol mellé is férfiak és nők, hívek sokasága tömörült. Ennek a mozgalomnak az volt a jellemzője, hogy a 13. század koldulórendjeit megelőzve egy-egy nagy egyéniség prédikálni indult, mint egy szent apostol. Faluról falura jártak, férfiak, nők, gyermekek szegődtek a nyomukba. Sokszor kolostort is alapítottak, letelepítették követőiket, maguk pedig folytatták a missziós utakat.

Norbert rendje

Norbert személyében szerencsésen találkozott az egyházi megújulás három iránya, egyszersmind ez lett az általa létrehívott szerzetesrend spiritualitásának három forrása. Térítő, béketeremtő és evangéliumhirdető útjain Norbert társakra, követőkre talált, akik készek voltak megosztani vele életformáját. Többszörös ösztönzésre letelepedett társaival egy alkalmas helyen, az észak-franciaországi Premontreben, és 1121-ben megalapította a Premontrei Kanonokrendet. Alapítását az tette, és teszi napjainkban is aktuálissá, hogy a szemlélődő szerzetességet összekötötte az apostoli tevékenységgel. A Premontrei Rend életformája kezdettől napjainkig is az úgynevezett *vita mixta*: a szerzetesi és a lelkipásztori életmód keveredése. A premontrei monostorok városokban, lakott területek közelében épültek, és részt vállaltak a környék lelkipásztori gondozásában, olykor alapítójuk példájára vándorpredikálást végeztek távolabb is.

A premontrei élet centruma a templom volt, és pedig a „nyitott” templom az ott végzett ünnepélyes liturgiával. A premontrei liturgia nem a monasztikus szerzetesek szokását követte, hanem a katedrálisok kanonokjainak ünnepélyesebb, „világi” rítusát. Ez összefüggésben van azzal is, hogy a hagyomány szerint maga Norbert választotta Szent Ágoston reguláját rendje életszabályául.³ Ez a regula a püspökkel közösségben élő világi papok életszabálya, és ezt követve lettek Norbert

³Szent Norbert ikonográfiájában is gyakran megjelenik a jámbor rendi hagyomány, hogy 1121 karácsonyán maga a Boldogságos Szűz Mária adta át Norbertnek a fehér rendi ruhát, Szent Ágoston atyánk pedig személyesen adta kezébe a Regulát. Valójában a premontrei rend alapítójának személyes döntése volt, hogy testvérei Szent Ágoston regulája szerint éljenek.

és követői szerzeteskanonokok. Öltözetük is kifejezte irányzatuk ketősségét: a kártolatlan gyapjú a szerzetesek öltözéke volt, melyhez kanonoki gallér járult. A fehér rendi ruha újszerűsége miatt kapta a rend a *Candidus Ordo* nevet. A 14. századtól gyakran ábrázolták Norbertet kezében a monstranciával, és a rendnek az *Eucharisticus Ordo* nevet adták. Szent Norbert Antwerpenben legyőzött egy tévtant, amely tagadta Krisztus valóságos jelenlétét az Eucharisziában. Az itteni sikeres felépés után kapta meg Norbert az „Eucharisztia védelmezője” és a „Legszentebb Oltáriszentség Apostola” megtisztelő címet. Alapítójának eucharisztikus lelkiülete a 20. századig elkísérte a Premontrei Rendet. 1934-ben Szent Norbert halálának 800. évfordulóján írt levelében XI. Piusz pápa e szavakkal méltatta a rendet: „dicsőségesen eucharisztikus és eucharisztikusan dicsőséges”.⁴ Az 1938-as budapesti Eucharisztikus Kongresszuson „az áldoztatást háromszáz pap végezte. (...) A fehér és arany színekkel dekorált, tüll-függönyös frigyszekrényeket a premontrei rendiek, mint az Oltáriszentség különösképpen való tiszteletére alapított szerzet tagjai vitték”.⁵

⁴*Acta Apostolicae Sedis*, XXVI. kötet. Typis Polyglottis Vaticanae, Róma, 1934, 548.

⁵A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Emlékkönyve. Szent István Társulat, Budapest, 1938, 132.

A Premontrei Rend Norbert életének a folytatása

Az alapítás után is folytatta Norbert a missziós utakat. Prémontrét első követőjére, Boldog Fosses-i Hugóra bízta, maga pedig további alapításokon fáradozott. Az első alapítást rövid időn belül számos új premontrei káptalan (*canonia*) követte mind a francia, mind a német nyelvterületen. Sokszor püspöki káptalanok egységesen premontrei szerzetes-káptalanná alakultak. Maga Norbert 1126-ban végleg megvált Prémontrétől, mert Magdeburg érsekévé választották. Ettől kezdve hatalmas szolgálatokat tett az egyháznak a német impériumban, és ha kellett, még a császárral is szembeállt a pápai trón védelmében. Eközben Hugó megszilárdította a rend központi irányítását. Prémontré apátjaként ő lett az egész rend vezetője, vezetésével írásba foglalták a rend statútumait, és egységessé tették a rend liturgikus gyakorlatát, kóruskönyveit, a ciszterciek példájára pedig bevezették az évenkénti generális káptalant. Norbert életét a missziós munka és a kemény aszkézis korán felőrölte, 1134-ben meghalt. A magdeburgi Mária-templomban temették el, majd 1627-ben, a reformáció németföldi terjedése miatt relikviáit átmentették Prágába, a sztrahovi premontrei apátság templomába.

Sajnálatos módon nem maradtak fenn korabeli írásos dokumentumok Norbert tanításáról, szónoklatairól. Életéről és a rend indulásáról a későbbi évszázadokban keletkezett *Viták* tudósítanak. A rend még Norbert életében elterjedt szerte Európában, a francia és a német nyelvterületen, és attól keletre, még Magyarországon is. Majd a következő században a mai skandináv országoktól Szicíliáig, Spanyolországtól Litvániáig, sőt még Cipruson és a Szentföldön is létesültek kolostorok. Hériman de Tournai írta: „Nem tudom, hogy mások mit tartanak erről, én mindenesetre biztos vagyok abban, hogy az apostolok kora óta nem volt senki, aki ilyen rövid idő alatt ennyi embert megnyert volna Krisztus követésének”.⁶ Norbert élete valójában nem ért véget, rendtársai folytatták. Ulrich Geniets, egykori averbodei apát

⁶*Monumenta Germaniae Historica* SS, XII. 659.

⁷*Communicantes.*
Schriftenreihe zur
Spiritualität des
Prämonstratenserordens,
10 (1996), 30.

⁸Thomas Handgrätinger:
*Szent Norbert érsek és
rendalapító.* (Ford.
Ullmann Péter Ágoston.)
Magyar Premontrei
Cirkária, 2019, 112–113.

A magyarföldi történet

⁹Vö. Oszvald Arisztid:
*Adatok a magyarországi
premontreiek Árpád-kori
történetéhez.*
Művészettörténeti
Értesítő, VI (1957/2–3),
231–254.

¹⁰Vö. Jakits Orsolya M.
Johanna: *Premontrei
nővérek Magyarországon.*
Magyar Premontrei
Cirkária, Zsámbék, 2020.

szerint „minden premontrei szerzetes és szerzetesnő élete egy újabb bővített kiadása a Norbert-életrajznak”.⁷

A 12. század végéig a rendházak száma mintegy ötszázra növekedett. Ez volt a rend virágkora Európában és Magyarországon is. A kolostorok számának csökkenése „összefügg a kanonoki mozgalom reformlendületének a gyengülésével, de mindenekelőtt az új koldulórendek felvirágzásával is. Az Assisi Szent Ferenc és Szent Domonkos által alapított koldulórendek ismét középpontba helyezték és radikalizálták a szegénység kérdését. Norbert is ragaszkodott ahhoz, hogy a kanonokok mondjanak le a magántulajdonról, a koldulórendeknél azonban még az is kérdéses volt, hogy a közösségnek lehet-e tulajdona. A szegénység kérdése az egész középkorban uralkodó téma lett.”⁸ A rend hazai életében is több nagy törés volt: a tatárjárás, a másfél évszázados török hódoltság, a jozefinizmus, a trianoni békeszerződés miatti területi veszteségek, és végül a rendek szétszórátása a kommunizmus idején.

Az első magyar premontrei alapítás a hagyomány szerint még Szent Norbert életében történt Váradhegyfokon (Promontorium). A váradhegyfoki monostor Szent László király városa, Bihar-Várad mellett, a Körös jobb partján volt. Az alapító, II. István király 1131-ben hunyt el, és a rendi hagyomány szerint a premontreiek fehér ruhájában temették el a saját alapítású monostor templomában, de más feltételezések alapján Szent László király „csodákkal nevezetes sírja mellé” a váradi székesegyházban. A premontreiek az Árpád-kori Magyarországon a 12–13. században széles körben elterjedtek. A 30 prépostságból nemcsak Várad, hanem Turóc és Lelesz is közvetlenül Prémontré filiációja. Váradhegyfok — jórészt még a 12. században — a következő 11 prépostságot alapította: Adony, Almás, Bény, Hatvan, Jánoshida, Jászó, Kaposfő, Majk, Nyulak-szigete, Pályi és Zsámbék. A korai alapítások közül Várad mellett Csorna, Hatvan és Jászó is több további prépostságnak adott életet. Hét prépostságnak volt kegyura a király, és tizenhatról, köztük Zsámbékról tudjuk biztosan, hogy nemzetségi monostor volt.⁹ A nemzetségi monostorokat alapítóik templomépítéssel, birtokkal és juttatásokkal segítették, hogy területükön az ott letelepedő szerzeteskanonokok a rend céljának megfelelően lelkipásztori tevékenységet folytassanak a nemzetség birtokain élő népek között, továbbá templomaik a nemzetség keresztelő egyházául, illetve temetkezési helyeül szolgáljanak, és a nemzetség halottairól a szerzetesek itt megemlékezéseket tartsanak.

A premontrei férfi konventek mintájára még Norbert életében női közösségek is alakultak. Hazánkban a „Boldogasszony leányainak” nevezett premontrei nővérek Szegeden, Somlóvásárhelyen, Mórvidékén és Ivanicsón éltek. Ünnepeyes liturgia, korán magyarra fordított zsoltosma, szigorú kontemplatív élet és aktív hiteleshelyi tevékenység jellemezte őket a török uralomig, amely közösségeik végét jelentette, egészen a 20. századi újjáalakulásukig.¹⁰

A magyar alapítások egy része már a tatárjárás után megszűnt. Végül a török invázió és a hitújítás terjedése is hozzájárult, hogy a 17.

század kezdetére úgyszólván teljesen kihalt az Árpádok idején virágzó magyar cirkária. Az osztrák premontrei apátságok anyagi segítséget nyújtottak a török uralom visszaszorításához, ezért a király kárpótlásul az elnéptelenedett magyar prépostságok javadalmait nekik adományozta. Így lett az ausztriai Pernegg apátsága Jászó, Lelesz és Váradhegyfok, valamint Csorna és Türije birtokosa. A többi ház függő viszonya megmaradt egészen II. József rendeletéig, amely 1785-től az összes még fennálló premontrei prépostságban betiltotta a közös életet. Ez ellen több vármegye, majd az országgyűlés is tiltakozott, és I. Ferenc maga is belátta, hogy a szerzetesrendekre szükség van, ezért 1802-ben a bencés, a ciszterci és a premontrei rendet visszaállította a régi jogaiba. A premontrei rend két visszaállított prépostsága Csorna és Jászó lett, és Csornához Türijét és Jánoshidát csatolták, Jászóhoz pedig Leleszt és Váradhegyfokot. A visszaállítás feltétele az volt, hogy a premontreiek a bencésekkel és a ciszterciekkel együtt vállalják fel az ifjúság középiskolai nevelését, oktatását. A Csornai Prépostság Szombathelyen és Keszthelyen indított rendi gimnáziumot. A Jászóvári Prépostságra kezdetben a lőcsei, ungvári, rozsnyói és a nagyváradi gimnáziumok vezetését bízták, később ők Ungvár helyett inkább Kassán indítottak gimnáziumot és konviklust.

A 19. század második felében a tanárképzés jogát elvették a rendtől. A budapesti tudományegyetemre járó jászóvári és csornai növendékek az 1894-ben alapított Norbertinumban és az 1895-ben indult Eötvös Collegiumban laktak, tanultak. 1917–1918-ra a keszthelyi és szombathelyi gimnáziumban — az országban elsőként — szinte kizárólag egykori Eötvös kollégista csornai szerzetestanár oktatott. Az 1900-as évek elejére a rend gazdasági és szervezeti élete stabilizálódott, s így nagy fejlesztések következtek. Jászóváron Takács Menyhért prépost nevéhez kötődik a felvirágzás.¹¹ Kolostori, gimnáziumi, népiskolai és plébániaépületeket újjátartott fel és építtetett. Anyagilag támogatva a rendtagok élethossziglan tartó hittudományi, pedagógiai és tudományos képzését. A rend mezőgazdasági munkásai és alkalmazottai számára cselédnyugdíjalapot képezett, az uradalmi tiszteknek családi pótlékot fizetett. A rászorultaknak a rendházakban, illetve Jászóváron a kolostoron kívül felállított ingyenkonyhán meleg ételt osztottak, a rendi erdőkből ingyen fát adtak. Az 1919 és 1923 közötti vész-korszak elsősorban a jászóváriakat sújtotta: Csehszlovákiában és Romániában oktatási intézményeiket államosították, földbirtokaikat is megkurtították, több szerzetesüket kiutasították. Utóbbiak áttelepültek Magyarországra, s nagy részük az 1924-ben és 1937-ben megnyílt új premontrei gimnáziumokban, Gödöllőn és Budafokon tanított. 1948. június 16-án a rendi oktatási és nevelési intézményeket államosították, 1950. szeptember 7-én a rend működési engedélyét megvonták.

¹¹Juhász Katalin Ágnes:

A premontrei rend szerepe a társadalomban a kezdetektől napjainkig.

In: Ullmann Péter

Ágoston – Vida Márta

(szerk.): *Hagyomány*

és korszerűség

(konferenciakötet).

Sapientia Szerzetesi

Hittudományi Főiskola –

L'Harmattan, Budapest,

2021, 45–69.

Megjelenés alatt.

könyvek írása-másolása, a sokoldalú pedagógiai és tudományos tevékenység, valamint a gazdag építészeti örökség.

A magyar premontreiek kéziratos liturgikus forrásaiból három, biztosan hazai provenienciájú breviárium típusú kódex ismert a 14–15. századból, a Jászói, a Leleszi és a Csuti (Téti) Breviárium.¹² Közismerten értékes magyar nyelvemlékek a premontrei apácák, a „főkötös atyafiak” számára készült Apor-, Lányi-, Szegedi- és Pozsonyi Kódex. Ezekből a részben vegyes tartalmú liturgikus szerkönyvekből megállapítható, hogy „a premontreiek teológiai munkásságát nem száraz és elvont spekuláció jellemezte, hanem nagyon is gyakorlatias volt: pedagógiai és lelkipásztori célra irányult, s igyekezett kielégíteni a tökéletességre törekvő szerzetesek lelki igényeit”.¹³

A 19. század eleji iskolaindításokkal egyben megindult a rend hazai pedagógiai és reáltudományos tevékenysége. A számos kiváló történész közül a csornai Horváth Antal és Kovács Imre Endre, valamint a Jászó-gödöllői Oszvald Arisztid, Kumorovitz Bernát, Hermann Egyed és Gábrriel Asztrik említendő. Kunc Adolf csornai prépost és Károly Iréneusz, a Nagyvárad Gimnázium és a Kolozsvári Egyetem tanára fizikai tárgyú kutatásaikkal és találmányaikkal írták be nevüket a rend 19–20. századi történetébe. Mécs László versein egy nemzedék nőtt fel. Költészete mellett a felvidéki magyarságért történő kiállása és üldöztetése miatt ő lett a legismertebb 20. századi premontrei.

A késő középkorig Magyarország területén mintegy negyven helyen épült premontrei monostor. „A rend virágkora a 12–13. század, a kor építőtevékenységében is (...) európai színvonalat képviselt. Ekkor épültek Árpás-Mórichida, Ócsa, Túrje, Lelesz, Zsámbék ma is középkori pompájukban álló épületegyüttesei.”¹⁴ A monostor-templomok forgalmas utak kereszteződési pontjain, vásáros helyeken álltak, hogy megfeleljenek a rend lelkipásztori tevékenységének.

A premontreiek napjainkban

Napjainkban körülbelül 1300 premontrei atya és testvér él 25 ország nagy apátságában és kisebb perjelségeiben. Mintegy 200 premontrei nővért egyesít az egy évtizede alakult nemzetközi közösség, a *Communio Internationalis Sororum Praemonstratensium*. Hazánkban 1989 óta a Csornai Prépostság, a Gödöllői Perjelség (2018-tól Apátság) és a Premontrei Női Kanonokrend ismét nyilvánosan létezik. A Nagyvárad Apátság is a magyar cirkária része. A csornai atyák több faluban lelkipásztorkodnak, Szombathelyen és Keszthelyen középiskolát vezetnek. A gödöllőiek Gödöllőn, Zsámbékon és Mányon szolgálnak, továbbá két középfokú oktatási intézményt tartanak fenn. A premontrei nővérek Zsámbékon a liturgikus és a gyakorlati templomi szolgálat mellett szakiskolát, napközit, idősek otthonát és több más karitatív és szociális intézményt vezetnek.

Az ünnepi év a premontrei atyák, testvérek és nővérek, a rend lelki hálójában élő harmadrendiek és a plébániáink családjai számára alkalom a számvetésre, hogy miképpen követjük az alapítót és rendi elődeinket a Norbert élete által kijelölt úton. Ez az út lényegében ugyanaz, mint minden keresztényé, Krisztus-követés. Norbert régi élet-

¹²Kovács Imre Endre – Legeza László: *Premontreiek*. (Szerk. Török József.) Csornai Premontrei Prépostság, Csorna, 2016, 30.

¹³Jakits Orsolya M. Johanna: i. m. 28–29.

¹⁴Holnapy Dénes Márton: *A rend építészete hazánkban*. In: Kovács Imre Endre – Legeza László: i. m. 32–33.

rajza írja az első premontreiekről, hogy „a Szentírást akarták követni, és Krisztust tartották vezetőjüknek. Ugyanis Norbert Atyánk biztosította őket, hogy sohasem fognak letérni az igaz útról, ha ténylegesen követik azt, amit megígérték, hogy az Evangélium, az Apostoli Hagyomány és Szent Ágoston életmódja szerint élnek, amire a fogadalmukat is letették.”¹⁵ Az évfordulón számon kérjük önmagunktól a premontrei közösségi élet és spiritualitás elemeit. Először is azt, hogy a közösségeinkben szeretnénk napról napra megtérni (*conversio*). A közösség segít a bűnbánatban, az önismeretben és a megváltozásra való törekvésünkben, és egymástól várjuk életmódunk kritikáját. Községi életünk vezérfonala a liturgia. Együtt törekszünk arra, hogy Istent dicsőítő imánkat, a szent zsolozsmát és a szentmisét méltó módon, minél szebben és ünnepélyesebben végezzük, és célunk, hogy mindebben részeltessük környezetünket. Amikor pedig visszavonultan, magunkban imádkozunk, ezt is a közösségért tesszük. Belső imánk forrása is a liturgia, valamint a Szentírás olvasása (*lectio divina*). Törekvésünket jól kifejezi a középkori megfogalmazás: *Contemplata vivere et aliis tradere*, azaz a liturgiában és a magánimában kapott kegyelmek és megtapasztalások szerint élünk, és amit kapunk, életünk példájával és apostoli munkánkkal továbbadjuk testvéreinknek. Mindezt erősíti a premontreiek negyedik fogadalma, a helyhezkööttség (*stabilitas loci*). A Premontrei Rend nagy családja, mi, a kanonokok és a nővérek világi harmadrendi testvéreinkkel együtt immár 900 éve azért a közösségért imádkozunk és dolgozunk, ahol élünk, ahol megtelepedtünk. A rend indulásakor ez jelentős újdonság volt, de napjainkban is igen fontos. Bíboros-prímásunk ünnepi szentbeszéde is kihangsúlyozta, hogy „a mai egyházi életben különösen aktuálisnak látszik a rend örökségéből a liturgia tisztelete, szépsége és szeretete, de fontos küldetés lehet a megújuló apostoli tevékenység is. Különösen fontos a szegények és rászoruló gondozása, amely szolgálatot a rend női ága végzi, példamutató módon. A premontreiek (...) olyan lelkipásztori és apostoli modellt jeleníthetnek meg, amely bizonyos szempontból alternatívát kínál a plébániai rendszer hagyományos formája számára, illetve korszerű módon kiegészítheti azt. Papi közösség, hozzá csatlakozó világiakkal, kiváló liturgikus és imaélet, és aktív lelkipásztori jelenlét egy-egy nagyobb régióban olyan életforma lehet, amelyre már látunk is vonzó példákat. Mert az emberek megérik, ha valahol egy közösség élete a hit és a szeretet ritmusára jár.”¹⁶

Mindent összevetve a premontreiek az evangéliumi tanácsok szerint élő szerzetesek, a liturgiát papi közösségben végző kanonokok és az ősegyház mintája szerint „egy szívvel és egy lélekkel” Istent együtt kereső apostoli lelkületű lelkipászorok. Erre biztat Ferenc pápa az évforduló alkalmával a premontreiekhez intézett üzenetében: „Szent Norbert szeretett fiai és lányai! Tartsátok mindig nyitva szíveteket, legyen az egyben házaitek nyitott ajtaja, hogy befogadhassátok a lelki segítséget és az alamizsnát kérőket, valamint azokat, akik imádságotokban szeretnének osztozni. Legyen liturgiátok mindig igazán ‘kanonoki’, azaz dicséritek Istent az emberekért, az emberekkel!”¹⁷

¹⁵Vita A, 12. fejezet.

¹⁶Erdő Péter beszédéből, 2021. február 10. Szent István Bazilika. <https://www.magyarKurir.hu/hirek/erdo-peter-szent-norbert-oroksege-megint-idoszeru-900-eves-jubileumat-unnepli-premontrei-rend>

¹⁷Ferenc pápa levele Jos Woutersnek, a Premontrei Reguláris Kanonokok Generális Apátjának, Róma, 2021. június 6.; <https://www.900premontre.org/?cat=9>

ZÁGORHIDI CZIGÁNY
BALÁZS

A magyar domonkosok 800 éve

1965-ben született. Törté-
nész-muzeológus, a vasvári
Domonkos Rendtörténeti
Gyűjtemény vezetője.

A domonkos rendtörténetben szorosan összekapcsolódik egymással Szent Domonkos halála és a magyar domonkos rendtartomány alapítása, már csak azért is, mivel a kegyes hagyomány szerint a rendalapító maga is Magyarországra készült, hogy részt vegyen a kunok megtérítésében. Korai halála azonban megakadályozta ebben, így egyik közvetlen munkatársát, a bolognai egyetem egykori tanárát, a rendben később boldogként tisztelt Magyar Pált küldte a feladat elvégzésére. A Prédikátor Testvérek Rendjének második nagykáptalanján, amely 1221 pünkösdjén még a rendalapító személyes irányítása alatt zajlott le Bolognában, döntés született a magyar rendtartomány megalapításáról. A káptalant követően Pál mester néhány társával hamarosan útra kelt Magyarország felé, Domonkos pedig még ennek az évnek a nyarán elhunyt. 2021-ben tehát két jeles évfordulóra is emlékezünk: Szent Domonkos halálának és a magyar rendtartomány alapításának 800 éves jubileumára.

Domingo de Guzmán és a rend alapítása

Domingo de Guzmán, vagy Guzmán Szent Domonkos, ahogy mi ismerjük, az 1170-es években született a későbbi Spanyolország központi területeit képező Kasztíliai Királyság Caleruega nevű városkájában, a helyi földbirtokos nemes család gyermekeként. Hagyományos egyházi pályát futott be: székesegyházi iskolában tanult, majd egyetemre került, végül pedig Osma püspöki székváros káptalanjában lett kanonok. A székesegyházi papság megszokott életmódjából egy nagy utazás zökkentette ki: püspöke, Diego kíséretében politikai küldetésbe indult Észak-Európába. Az út során két meghatározó élmény érte őket: a közeli dél-francia területeken eretnekekkel találkoztak, a messzi északon pedig az Európa határainál élő pogány népekről szereztek értesüléseket. A hatás oly erős volt, hogy második útjuk után, 1205-ben már nem is tértek vissza hazájukba, hanem Rómába utaztak, hogy a pápa jóváhagyását kérjék egy missziós úthoz. A pápa döntését nem ismerjük, az azonban bizonyos, hogy nem a pogány népek közé mentek, hanem bekapcsolódtak a korabeli egyház egyik legsürgetőbb küldetésébe, a kathar és albigenes eretnekek elleni küzdelembe. Korábbi élményeik és az új feladat hatására Diego püspök és Domonkos kettős célt fogalmazott meg: egyfajta belső misszió, azaz az egyház megerősítése és megtisztítása az eretnek tanoktól, és egyfajta külső misszió, azaz a kereszténység terjesztése a pogányok körében. A pogányok között a rendi hagyomány egyaránt emleget északi népeket, szaracénokat és kunokat is — ez utóbbiak meghatározó szerepet fognak játszani a magyar domonkos rendtartomány megalapításában.

Diego püspök és Domonkos munkájukat az eretnekséggel leginkább fertőzött Toulouse-i Grófság (a mai Dél-Franciaország) területén kezdték meg 1206-ban. Ezt megelőzően itt a pápaság tekintélyes egyháziak kiküldésével próbálkozott, akik azonban teljes kudarcot vallottak. Diego — a vezető szerep ekkor még egyértelműen a püspöké — és Domonkos új módszert ajánlottak: az apostoli életmódot, ami számukra egyaránt jelentette a szegénységet és a folyamatos igehirdetést, azaz a prédikációt. Diego halála után a küldetés vezetését — amelyet maguk Szent Prédikációnak neveztek — Domonkos vette át, aki munkájában messzemenően élvezte a toulouse-i püspök támogatását. Ez a támogatás feltétlenül szükséges is volt, a Szent Prédikáció ugyanis szoros értelemben véve egyházmegyei intézmény volt. A közösség azonban hamarosan önálló szerzetesrenddé vált: miután Szent Ágoston reguláját választották maguk számára és ciszterci, illetve premontrei hagyományokon alapuló szabályzatot állítottak össze, 1216-ban elnyerték III. Honorius pápa jóváhagyását, hivatalos nevük pedig Prédikátor Testvérek Rendje (*Ordo Fratrum Praedicatorum*) lett.

Bár Domonkos életét a dél-franciaországi és észak-itáliai eretnekek között végzett munkának szentelte, tervei között mindvégig ott szerepelt, hogy misszióba megy a pogány népek közé. Élete vége felé ez a cél egyre határozottabban Magyarország, illetve a vele szomszédos pogány kunok képében öltött testet. Ebben bizonyára nagy szerepe volt egyik magyarországi származású rendtársának, a bolognai rendház priorjának, Magyar Pálnak, aki az egyházi értelmiségiek azon népes csoportjához tartozott, akik a rendalapító személyes hatására léptek be a Prédikátor Testvérek Rendjébe. Pál mester eredetileg a bolognai egyetem tanára volt, ismert egy jogi munkája (*Notabilia*) egyetemi működése idejéből, és fennmaradt egy lelkipásztori kézikönyve is a gyóntatásról (*Summa de poenitentia*), amelyet már minden bizonnyal domonkos szerzetesként állított össze. Tehát nem egy legendás személyiséggel van dolgunk, hanem egy valódi, domonkos lelkiséggel áthatott papi és tanári személyiséggel, akire a rendalapító bátran ruházta át személyes küldetését, és akit az 1221. évi nagykáptalan felelősen bízhatott meg a magyar rendtartomány megszervezésével.

Pál mester és társai a rend magyarországi megtelepedése után hamarosan nekiláttak az ekkor még a Kárpátoktól keletre tanyázó kunok megtérítésének. Munkájukat rendkívül eredményesen végezték, a kunok nagy része ugyanis rövid időn belül megkeresztelkedett, majd a tatár fenyegetés miatt Magyarországra költözött. Az 1241–1242. évi tatár invázió azonban szétszórta a kunokat, Magyarországot a pusztulás szélére sodorta és a magyar domonkosok első generációjának munkáját is megsemmisítette. Ekkor halt vértanúhalált számos társával együtt Magyar Pál, akit a rendben ezért boldogként tiszteltek. A magyar domonkosok azonban nemcsak a kunok között végeztek térítő munkát, hanem a Balkánon a bogumil eretnekek

A középkori magyar rendtartomány

körében is. Volt egy különleges vállalkozásuk is, felkutatták azoknak a magyaroknak a leszármazottait, akik évszázadokkal korábban nem költöztek a honfoglalókkal a Kárpát-medencébe. Juliánusz domonkos szerzetes valahol a Volga folyó környékén találta meg a keleti magyarokat, tőlük értesült a tatárok készülődő támadásáról, ő hozta meg ennek hírért Magyarországra és Európába.

A tatár pusztítás után Magyarország újjáépült és a magyar domonkos rendtartomány is újjászerveződött, 1277-ben már 30 nagyobb rendháza, azaz konventje volt. A domonkosok ott voltak a jelentősebb királyi központokban (Buda és Székesfehérvár), egyházi székhelyeken (Esztergom, Győr, Pécs, Zágráb, Gyulafehérvár) és jelentősebb városokban (Nagyszombat, Selmecbánya, Kassa, Nagyszében, Segesvár és Beszterce). A 14. század végéig többnyire a Magyar Királyság része volt Dalmácia, így olyan kolostorok, mint Zára, Spalato, Ragusa és Durazzo korai története is a magyar rendtartományhoz kapcsolódik.

A provincia kolostorainak száma a középkor végére elérte az ötvenet, annak ellenére, hogy időközben a dalmáciai házak önállóvá váltak. A rend meglepedett további püspöki székhelyeken (Veszprém és Nagyvárad), valamint néhány nagyvárosban (például Szeged, Brassó), de a középkor végén számos kisebb földesúri központban is létesültek domonkos kolostorok (Lábatlan, Simontornya, Mesztegnyő). A jelentős gyarapodás elsősorban a 15. századi rendi reformnak köszönhető, amely német-osztrák, közelebbről bécsi közvetítéssel jutott el Magyarországra. A rendtartomány központja ebben az időben a budai Szent Miklós-kolostor volt, ahol magas szintű rendi főiskola (*studium generale*) is működött. A női rendházak közül a legjelentősebb a Buda közelében, a mai Margit-szigeten IV. Béla király által leánya, Margit hercegnő számára az 1250-es években alapított monostor volt, amelyet egykori szent életű lakója miatt a későbbi királyok is bőkezűen támogattak. Fontos és korai női rendház volt a veszprémi Szent Katalin-monostor, amelyet azonban a 15. század végén a férfi rend vett át. A késő középkorból több nagyobb női monostorról és számos kisebb-nagyobb beginaközösségről maradtak fenn adatok a Magyar Királyság területéről.

A provincia pusztulása

A 16. század első felében az Oszmán Birodalom fenyegető terjeszkedése miatt előbb az ország déli, majd központi részei is hadszínterré váltak, ahol sorra ürültek ki és pusztultak el a domonkos kolostorok. A védettebb erdélyi és felső-magyarországi területeken a reformáció terjedése miatt szűntek meg a rendházak. A Magyar Királyság utolsó domonkos kolostorát Nagyszombatban 1569-ben az osztrák, majd a cseh rendtartományhoz csatolták, ezzel megszűnt a nagymúltú Provincia Hungariae; az utolsó magyar domonkos szerzetes 1611 körül halt meg.

A középkori magyar rendtartomány legismertebb szentje Árpád-házi Szent Margit (1242–1270), akit szülei, IV. Béla magyar király és felesége a tatárok elől való megmenekülésük emlékére Istennek

ajánlottak, és a számára épített Nyulak-szigeti domonkos apácakolostorban helyezték el. Életszentsége elősorban az alázatosságban, önsanyargatásban, Krisztus szenvedésének és az Oltáriszentségnek a tiszteletében, valamint a folyamatos imádságban és a szenvedők, rászorulókról iránti tevékeny szeretetben nyilvánult meg. Szentté avatási eljárása halála után hamarosan elindult, majd a történelem folyamán többször is újra kezdeményezték, de mindig elakadt, végül a hivatalos szentté avatásra 1943-ban került sor. Kevésbé ismertek azok a jeles személyiségek, akiknek a tisztelete csak a renden belül terjedt el, aztán a magyar rendtartomány pusztulásával elenyészett: ilyen mindenekelőtt maga a rendtartomány alapítója, Boldog Magyar Pál, és kortársai közül Boldog Szádok, valamint a tatárjárás idején vértanúhalált halt Boldog Buzád bán, a női ág tagjai közül pedig a veszprémi Boldog Ilona.

A domonkosok szerepe a középkori magyar művelődéstörténetben

A magyar domonkosok számos alkotása fontos része a magyar művelődéstörténetnek, így például valamelyik domonkos kolostorban másolták a 13. század végén az első ismert magyar nyelvű verset (*Ómagyar Mária-síralom*), és a Margit-szigeten a 16. század elején az apácák saját céljaikra több, szintén magyar nyelvű kéziratot állítottak össze, köztük a rendalapító és Szent Margit legendáját (*Domonkos-kódex* és *Szent Margit élete*). A középkori domonkos építészet emlékei az ország középső részén a török háborúk miatt szinte teljesen elpusztultak, így Budapesten, a budai várban az egykori Szent Miklós-kolostornak csak falmaradványai maradtak fenn a mai Hilton Szálló épülettömbjében, és a Margit-szigeten Szent Margit egykori kolostorának is csak romjai láthatók. Magyarország mai területén az egyetlen ma is álló középkori eredetű kolostorépület Vasváron található, amely annak köszönhetően élte túl a török háborúk idejét, hogy végvárrá alakították. Nagyobb számban maradtak fenn középkori templom- és kolostorépületek az ország mai határain kívül, az egykori Felső-Magyarországon (Kassa és Gölnichánya), valamint Erdélyben (Kolozsvár, Segesvár, Nagyszeben).

A magyar provincia helyreállítása

A magyar provincia helyreállításának gondolata az 1630-as években vetődött fel, ekkor érkezett Magyarországra Sigismondo Ferrari (1589–1646) domonkos szerzetes, a bécsi egyetem olasz származású professzora azzal a céllal, hogy megalapítsa az első rendházat. Ferrari tudós emberként összegyűjtötte mindazt, amit a középkori rendtartományról tudni lehetett, 1637-be könyv formájában megjelentette (*De rebus Hungaricae provinciae Ordinis Praedicatorum*), majd a következő évben, 1638-ban megalapította az első rendházat Szombathelyen. Az ország középső része ekkor még török megszállás alatt állt, keleti része, Erdély önálló, protestáns többségű fejedelemség volt, így Nyugat-Magyarország kínálkozott alkalmas helynek a letelepedésre. Szombathely földesura, Draskovich György győri püspök a város plébániatemplomát — amely a hagyomány szerint Szent Márton szülőháza fölé épült — adta át a domonkosoknak. Jellemző a középkori provincia presztízsére, hogy erre az egyetlen házra alapozva — ha

A rend az újkori Magyarországon

csak ideiglenesen is — a szomszédos stájerországi és karintiai rendházak hozzácsatolásával helyreállították a magyar rendtartományt (*Provincia Hungariae Sancti Martini*).

A következő rendház alapítására és megfelelő támogatóra azonban még egy emberöltőt kellett várni. A tekintélyes főnemesi család tagja, Batthyány Erzsébet az 1660–1670-es években jelentős összegekkel támogatta a szombathelyi templom és kolostor átépítését, és közvetlenül halála előtt, 1674-ben soproni házát egy új kolostor céljaira hagyta. Ezt követően azonban — az ország török alóli felszabadulása nyomán — sorra alakultak az új domonkos rendházak: Vasvár (1684), Pécs (1688), Kassa (1697), Vác (1699), Pest (1700). A gyarapodó számú magyar rendházak az osztrák tartományok kolostoraival együtt 1703-ban ismét létrehozták a magyar rendtartományt, amely azonban csak nevében volt magyar, a kolostorok és a szerzetesek többsége is osztrák területeken volt. A gyakorlatban osztrák-magyar rendtartományként kezelt provincia a 18. században jelentős méretet ért el, 20 kolostorral és közel 500 rendtaggal. Ezt az erős intézményt verték szét II. József császár egyházellenes intézkedései: a kolostorok közül mindössze nyolc maradt fenn, a szerzetesek száma pedig a 19. század első felére száz fő alá csökkent. Magyarország területén ezt követően csak Vasvár, Szombathely, Sopron és Kassa kolostora biztosította a domonkos jelenlétet. (Vácon a Fehérek temploma, Budapesten a Váci utcai Szent Mihály-templom emlékeztet a domonkosokra, Pécsen azonban templomukat is lebontották, csupán a ma is Dominikánus-ház néven ismert épület őrzi az egykori domonkos kolostor emlékét.)

A 19. századra nemcsak a kolostorok és a szerzetesek száma csökkent le, hanem a szerzetesi fegyelem is megbomlott, ami ekkor egész Európára jellemző jelenség volt. A domonkos rend megújulása az 1840-es években Franciaországból indult el Henri Dominique Lacordaire (1802–1861) tevékenysége nyomán. A rendi reform a Habsburg Birodalom területére 1857-ben jutott el, amikor az osztrák, magyar és cseh rendházakból létrehozták a Birodalmi Rendtartományt (*Provincia Imperii*), megreformálásával pedig az olasz származású Tommaso Anselmit (1830–1890) bízta meg, aki Grazban egy reformkolostort és új rendi főiskolát hozott létre. A reform teljes sikert hozott: az új provinciában jelentősen nőtt a rendtagok száma, és képzettségük színvonala is lényegesen emelkedett. Amikor 1905-ben ismét helyreállt az Osztrák-Magyar Rendtartomány (*Provincia Austriaco-Hungarica*), már 170 tagja volt, és ennek mintegy 40 százalékát magyarországi születésű szerzetesek tették ki, sőt a magyarok — Szabó Szádok személyében — már tartományfőnököt is adtak a rendnek.

A domonkos női szerzetesség

A reform másik jelentős eredménye a domonkos női szerzetesség magyarországi újraindítása volt. A kor elvárásainak megfelelően nem a hagyományos másodrend született újjá, hanem egy aktív apostoli tevékenységet végző harmadrendi kongregáció létesült. Az Árpád-házi Boldog Margitról Nevezett Domonkos Nővérek Apostoli Kongregációja 1868-ban Kőszegen alakult meg, és tagjai

A rend a 20. században és napjainkban

oktatási tevékenységet folytattak. Újabb közösségeik sorra létesültek Vasváron (1887), Kassán (1903), Hódmezővásárhelyen (1903) és Szombathelyen (1905), ahol többnyire alap- és középfokú leányiskolákat működtettek, de Kőszegen tanítóképzőt is nyitottak. A két világháború között dinamikusan gyarapodó kongregáció kisebb házakat hozott létre még Velemben, Szarvaskenden és Szegeden is.

A Magyar Rendtartomány (*Provincia Hungariae*) az első világháborút követő politikai változások nyomán 1938-ban vált önállóvá. Ekkor Szombathely, Sopron, Vasvár és Kassa mellett már Budapesten is volt rendházuk, ahol rendi főiskolát és tartományi központot alakítottak ki. Számos tagja — Horváth Sándor teológus, Badalik Bertalan tartományfőnök (1949-től veszprémi püspök), Bőle Kornél népszónok — elismertséget vívott ki magának a kor katolikus társadalmában, legnagyobb eredményük azonban Árpád-házi Szent Margit 1943. évi szentté avatása volt. Az ígéretes fejlődést — amely új rendházak alapításával is járt Debrecenben (1942) és Gyulán (1948) — a második világháború utáni kommunista hatalomátvétel törte derékba: 1946-ban az egyházi szervezeteket szüntették meg, 1948-ban az iskolákat államosították, végül 1950-ben a szerzetesrendeket is feloszlatták. Ekkor közel száz domonkos testvér és több mint kettőszáz nővér tevékenykedett Magyarországon.

A szerzetesi élet Magyarországon az 1989. évi politikai fordulat után indulhatott újra, a domonkos atyák Budapesten, a nővérek Szombathelyen kezdték meg a közösségi életet. A rend férfi ága ma Sopronban, Debrecenben és Szentendrén működik, létszámuk 13 fő, köztük néhány lengyel, szlovák és francia szerzetes; az egykori magyar provincia mint vikáriátus 2016 óta az észak-német rendtartomány (*Provincia Teutoniae*) része. A női ág — amely önálló kongregációt alkot — Kőszegen, Szombathelyen és Hódmezővásárhelyen tevékenykedik, többnyire ma is oktatási intézményeket működtet (az óvodától a gimnáziumig), központi házuk Budakeszin található, létszámuk megközelíti az ötven főt.

Nyolcszáz éves múlt és a jövő

A domonkos rend 800 éve — több-kevesebb folytonossággal — jelen van a magyar egyházban, történetét pusztulások és újjászerveződések sora jellemzi. Az újrakezdések (a tatárjárás utáni talpra állás, a 15. századi obszervancia, a 17. századi visszatelepedés, a 19. századi rendi reform és a 20. századi magyar provincia megszületése) szinte reménytelen helyzetből indultak, többnyire mégis rendkívüli eredményeket hoztak. Ehhez sokszor külföldi szerzetesek és támogatók (Sigismondo Ferrari, Tommaso Anselmi és a D'Azula család) áldozatos, a magyar provincia és a magyar szentek — mindenekelőtt Szent Margit — irányában elkötelezett munkájára volt szükség. A megújítók erőfeszítései azonban sohasem hoztak gyors eredményt, a kezdeményezések két-három generáció után értek be. Ezeknek a történelmi tapasztalatoknak a fényében csak reménykedéssel tekinthetünk Szent Domonkos magyarországi fiainak és leányainak következő évszázadaira.

1700 éves a vasárnapi munkaszünet

TÓTH ENDRE

1944-ben született Szombathelyen. Régész, a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának nyugalmazott főosztályvezetője, a PPKE Régészeti Intézetének docense.

¹Vanyó László (szerk.):
Apostoli atyák. Szent
István Társulat,
Budapest, 1980, 173.

²Ifjabb Plinius: *Levelek.*
(Ford Borzsák István.)
Magyar Helikon,
Budapest, 1966, 332.

**Constantinus császár
rendelete**

³A mediolanumi
rendeletet Lactantius
jegyezte fel:
*A keresztényüldözők
haláláról* 48. In: uő:
Az isteni gondviselésről.
(Ford. Adamik Tamás.)
Helikon, Budapest,
1985, 51.

A keresztények a vasárnapot, Krisztus feltámadására emlékezve, mindig is ünnepnek tekintették. Erről a patrisztikai irodalomból és még a római szerzőktől is igen korai időből maradtak ismereteink. Szent Ignác antiochiai püspök (vértanúhalált halt Kr. u. 110 körül Rómában) a magnésziaiakhoz címzett levelében írta (IX, 1): „Ha tehát azok, akik a régi életrendben nevelkedtek, eljutottak a remény újdonságára, ne a szombatot tartsák, hanem éljenek az Úr napja szerint”.¹ Alig néhány évvel később ezzel összhangban olvasható az ifjabb Plinius helytartónak Traianus császárhoz írt levelében, amelyben a bithüniai keresztényekkel szemben szükséges eljárást tudakolta: „A jelentések szerint azonban az a legnagyobb vétkük vagy eltévelyedésük, hogy bizonyos meghatározott napon hajnalhasadta előtt összegyülekeznek és váltakozva karban énekelnek az istennek hitt Krisztus tiszteletére...”² Plinius az összejövetel napját nem nevezte meg, ami érthető. Megjegyzése minden bizonnyal a rendszeres vasárnapi gyülekezésekre vonatkozik. A vasárnap ünnepléséről a későbbi keresztény szerzőktől bőven értesülünk: eleinte főként az ünnep szombatáról vasárnapra kerüléséről írtak. A legkorábbi ismert, szövegükben fennmaradt zsinati rendelkezésekben már elvárják vasárnaponként a hívők részvételét a közösségben. Az elvirai (Hispania) zsinat 21. kánonja szerint (Kr. u. 306): „Ha valaki, aki a városban lakik, három vasárnap nem jön a gyülekezetbe, rövid időre tartsák távol, hogy így feddésben részesüljön”.

A vasárnap mint munkaszüneti nap mára egyetemessé vált, alapvető része mindennapi életünknek és kultúránknak. A 4. század elején azonban nemcsak a Római Birodalom keresztény lakossága számára vált ünneppé. Kereken 1700 évvel ezelőtt, 321. július 3-án Constantinus császár rendelte el a vasárnapi munkaszünetet. Körültekintően fogalmazott: „Minden bíró, a városi nép és valamennyi mesterség műhelye a Nap tiszteletreméltó napján pihenjen. A vidékre helyezettek azonban szabadon foglalkozzanak a föld művelésével, mert gyakran megtörténik, hogy más napon nem adható át alkalmasabb módon a gabona a szántásnak vagy a szőlő a vermeknek, nehogy a megfelelő pillanattal együtt odavesszen az a haszon, melyet az isteni gondviselés juttatott.”³ A *dies Solis*, a Nap napja a keleti eredetű, hétnapos hétnek a bolygókról elnevezett napelnevezése. A keresztény ünnepnappal egyező heti „pihenőnap” kijelölése a birodalom minden lakosa számára állapította meg a hét napos hetet, amely rögzült, és ezzel vallási, kulturális hagyományt teremtett. A korábbi, három határnapos római naptárszámítás még

⁴Kovács Péter:
*Fontes Pannoniae
antiquae in aetate
Constantini VII.* Pytheas,
Budapest, 2012, 69–70.

⁵Nagy Constantinusról és
a korral foglalkozó modern
irodalomról tájékozódni le-
het: Alexander Demandt –
Josef Engemann (szerk.):
*Konstantin der Grosse.
Geschichte – Archäologie
– Rezeption.* Schriftenrei-
he des Rheinischen
Landesmuseums Trier 32.
Trier, 2006; Alexander
Demandt: *Die Spätantike.
Römische Geschichte von
Diocletian bis Iustinian
284–565 n. Chr.* Beck,
München, 2007
(*Handbuch der Altertums-
wissenschaft* III, 6.);
Forisek Péter: „*Újításai val
megsértette a régi törvén-
nyeket és szokásokat.*”
*Gondolatok Nagy
Konstantin 20. századi
értékeléséről.* Debrecen,
2007, 13–19. (Történeti
tanulmányok XV.)

⁶A római köztársaság-kor
mint példakép a francia
forradalomban: Simon
Schama: *Polgártársak.
A francia forradalom
krónikája.* (Ford. M. Nagy
Miklós.) Európa,
Budapest, 2001, 220–226.

⁷Georg Wilhelm Hegel:
*Előadások a világtörténet
filozófiájáról.*
(Ford. Szemere Samu.)
Akadémiai, Budapest,

évszázadokig használatban maradt. Az 5. század közepén összeál-
lított vértanújegyzék, a *Martyrologium Hieronymianum* és későbbi má-
solatai a régi római időszámítás szerint adták meg a vértanuk mennyei
születésnapját, azaz a haláluk napját: ez az összeállítás lett a keresztény
névnap naptár alapja. A vasárnapi munka megszüntetését a 4. szá-
zad folyamán további rendelkezések követték. Constantinus intézkedett
a korábbi gyakorlat szerint a kilencedik napon tartott vásárok áthe-
lyezéséről is, amelyek vasárnapra kerültek. Ezt egy Dél-Pannoniában,
Varasdteplíciben talált felirata tanúsítja (Aquae Iasae, Varaždinske
Toplice, Horvátország): „...elrendelte, hogy Sol napján egész évben
vásárt is tartsanak...”⁴ A rendelkezések következtében véglegesen rö-
gzült a folyamatosan ismétlődő, a hónapoktól független hétnapos idő-
szakasz, s mintegy vázát adja a római császárkori keresztény örök-
ségünknek és mai életünknek.

Nagy Constantinus tetteiről az utóbbi kétszáz évben sokat vitat-
koztak.⁵ A Római Birodalom és főként a császárkor értékelésekor a köz-
gondolkodás ritkán tud túllépni azokon a sztereotípiákon, amelyeket
a 18. század óta akkor fogalmaztak meg, amikor a tudományos tör-
ténétírás éppen csak elkezdődött. Ennek a felfogásnak lényege a köz-
társaságkor és erényeinek magasztalása a hanyatló, zsarnok császárság
ellenében. A köztársaságkori virtus, a férfias erények szembeállítása
a császárkor züllöttségével, a minden földet meghódítani kívánó, ál-
landóan hadakozni akaró római imperializmussal; az alkotó görög-
ség és az utánzó — értsd: csak utánozni képes — rómaiak szembe-
állítása. Nem véletlenül tűntek fel a 18. század második felében és a
francia forradalomban a római köztársaságkori hivatali elnevezések,
jelképek és művészeti témák, történt meg a naptár radikális átalakí-
tása, a hét megszüntetése. David festménye, *A Horatiusok esküje* már
1784-ben elkészült. A római hivatali jelvény, a vesszőnyaláb, a *fascies*
ma is Franciaország — igen ritkán látható — címere lett.⁶ A Római Bi-
rodalmat Hegel a következő szavakkal jellemezte: „Róma eredettől
fogva valami mesterséges, erőszakos, nem eredeti”.⁷ A birodalom ér-
tékelése, megítélése voltaképpen a császárok tetteire szűkül le. Mint-
ha észre sem vették volna, hogy a császárság mintegy 450 évig kor-
mányozhatóan létezett. Hosszabb ideig állt fenn, mint a hódításokkal
nagy területet szerzett birodalmak, Nagy Sándor hódításait is beleértve.
A hatalmas méretű birodalom akkor is működőképes volt, amikor egyes
császárok a legkevésbé sem álltak hivataluk magaslatán.

Annak a folyamatnak a szervezésében, amely a birodalmat irá-
nyíthatóvá tette, és amelynek eredményeként olyan egyetemes
kultúra jött létre, amely az 5–6. században képes volt szinte nyom-
talanul elnyelni, nyelvükben asszimilálni Hispaniában, Galliában,
Itáliában a germán hódítókat és betelepülőket, Augustus császárnak
(Kr. e. 63 – Kr. u. 14), az átörökítésben pedig Constantinusnak (Kr.
u. 306–337) volt kulcsszerepe. Az Augustus uralkodásának végére
lényegében kialakult birodalom határainak védelmével területét év-
századokra meg tudta őrizni. A két uralkodó ténykedése nemcsak

1979, 525. (MTA Filozófiai
írók tára XXVIII.)

**Diocletianus és
Constantinus
intézkedései**

alapjában határozta meg a birodalom sorsát, hanem máig hatóan befolyásolta Európa és végül is az *orbis terrarum* alakulását. Olyan kultúra jött létre, amely a Nyugat-Római Birodalom megszűnése után annak egykori határain is túlterjedt.

A háromszáz éves birodalom megújítása egy sikertelen kísérlethez és egy eredményes megoldáshoz kapcsolódott. Diocletianus császár (Kr. u. 284–305) a 3. század végén igazgatási, gazdasági reformokkal és vallási szigorítással kísérelte meg a birodalom átszervezését. A birodalom négy részre osztása egy-egy császár vezetésével utópikus elgondolás volt. A részuralkodók a családi kapcsolatok ellenére a társ-császárok legyőzésével a teljes hatalom megszerzésére törekedtek. Constantinus sem tett másként, amikor 312-ban Maxentius ellen vonult és október 28-án Róma mellett a Milviusi hídnál legyőzte. A birodalom megosztása csak azután lett eredményes, miután Constantinus a pogány Róma ellenében 327-ben megalapította, majd 330-ban fölavatta az új, keresztény fővárost, Constantinopolist. Ezzel megalapozta a birodalom szétválását keleti és nyugati félre, ami 395-ben következett be. Diocletianus vallási tekintetben a lakosság uralkodó iránti hűségét a császárkultusz szertartásainak kikényszerítésével kísérelte meg. Ő és a társuralkodói úgy vélték, hogy a keresztények a császártisztelet vallásos szertartásainak elutasításával az uralkodó és a birodalom iránti hűséget is megtagadják. Pedig már majd száz évvel korábban Tertullianus (†220 után) megfogalmazta: „Mi ugyanis a császárok boldogulásáért az örök Istenhez könyörgünk”.⁸ A pogány istenek szobrai előtt áldozatbemutatásra azonban a keresztények nem voltak hajlandók, mert hitükkel összeegyeztethetetlennek tartották. Az ellentét lényegében nem vallási, hanem politikai jellegű volt.

⁸Tertullianus: *Védőbeszéd*
XXX 1. In: Vanyó László
(szerk.): *Tertullianus*
művei. Szent István
Társulat, Budapest,
1986, 118.

**Európa kulturális
fejlődésének alapja**

1700 évvel ezelőtt Nagy Constantinus az államvallás gyökeres megváltoztatásával és intézkedéseivel lehetővé tette a római-kori kultúra jelentős részének fennmaradását. Nemcsak Dél- és Nyugat-Európa népei beszélnek neolatin nyelveken, hanem a kontinensen és földünk nagy részén olyan betűkkel írunk, amelyeket Itáliában és a birodalomban használtak. Jelképes és az európai kultúra egységét fejezi ki a katolikus templomszentelési szertartásnak a kora középkortól adattolt bevezető cselekménye: a püspök pásztorbotjával a templom padlóján András-kereszt alakban felszórt hamuba a görög és latin ABC betűit írja be. Nemcsak a római jogi gondolkodás vált meghatározóvá Európában, hanem a latin nyelv és az azon írt irodalom hagyományozása mellett az anyagi kultúra olyan egyszerű, de annál fontosabb szerephez jutó része is, mint a téglalapítás és hozzá a malter, az építészeti alapformák, a tér- és tömegalakítás, azután az üvegyártás, vízvezeték, fürdőkultúra, csatornázás. A felsorolás folytatható. Európa kulturális fejlődését a római, különösen a későcsászár-kori lakosság műveltsége alapozta meg, hordozója pedig a kereszténység volt. A nehéz időkben, főleg a kora középkorban a kereszténység a kultúra fennmaradását biztosította.

A keresztények hite a politeizmussal nem volt összeegyeztethető. A sokistenhívők számára viszont a keresztények vallási gyakorlata okozott nehézséget, mert a szertartásaik lényegesen különböztek. A római vallást és néphitét a mágikus-rituális, formális szövegek és cselekmények jellemezték. A gyakran látványos rituális tevékenységű pogány vallásossággal ellentétben a keresztény vallás sokkal inkább szellemi tevékenység volt. A rítusok — a liturgia — lényegét az Isten fia földi drámájának megismétlése jelentette. Az ember Istennel egyre személyesebb módon, az ima segítségével találkozott, ellentétben a pogány rítusokkal, amelyekben a formuláknak — ha régi nyelvezetük miatt már nem is értették mindig pontosan — meghatározó szerepe volt. A keresztények kapcsolatteremtő, kérő, hálaadó imája sokkal inkább szellemiségével hatott, nem pedig a pogány vallásra jellemzően, a kimondott szó erejével. Műfajteremtő erejét jól mutatja a keresztény himnuszköltészet 4. századi megszületése. A keresztények ima által elért vallási élménye, istentisztelete és a pogány néphit rítusai között olyan ellentét feszült, amit az egyház évezredig sem tudott — és nem is mindig igyekezett, mert nem tartotta szükségesnek — feloldani. Mivel a birodalom késő antik népessége, még a városlakók esetében is, elsősorban mezőgazdasággal foglalkozó paraszti társadalom volt, megélhetésük alapját a föld terményei képezték, meghatározó jelentőségük volt azoknak a rítusoknak, amelyek a születés–élet–halál analógiájára a föld termőképességét akarták biztosítani. Ezért a keresztény hitre térés után a korábbi agrárrítusok szükségszerűen tovább éltek.

A pogány, mágikus cselekmények fennmaradását a 4. században elősegítette, hogy különösen az újonnan megtértek számára a keresztény vallás mintegy a császárkultusz és szertartásai helyére lépett. Ezért az egyszerű lakosság nem látott ellentétet saját korábbi pogány vallási szokásaik gyakorlása és a keresztény hitük között. Eleinte úgy érezték, hogy mágikus szertartásaik keresztény hitükkel nincsenek ellentétben. A pogány rítusok a nép körében akár évszázadokig tovább élhettek, amiről a keresztény szerzők munkái tanúskodnak. A papság nem így gondolkozott. A régi rítusokhoz való viszonyulás nyilvánvalón az egyházi előjárók vérmérsékletétől és hozzáállásától függött. Maximus torinói püspök írásai az 5. századból, a hagyomány szerint pannoniai születésű, a 6. században élt Szent Márton bragai érsek prédikációi a köznép babonáit kárhoztatták. Sabariai Szent Márton és Bonifác kivágták a kultikusan tisztelt fákat, de Nagy Szent Gergely pápa 601-ben a britanniai térítéssel kapcsolatban korábbi véleményét megváltoztatva azt tanácsolta, hogy a bálványok szentélyeit nem kell lerombolni, hanem oltárt kell építeni bennük, és fel kell szentelni.

Nagy Constantinus megelégedett azzal, hogy a keresztények a pogány szertartások helyett imájukkal bizonyítsák az uralkodó és a birodalom iránti hűségüket és lojalitásukat. A keresztényüldözések kudarcát látva 311-ben maga Galerius császár is türelmi rendeletet adott

ki, 313. június 13-án pedig Mediolanumban Constantinus és Licinius császárok együtt döntöttek és beszüntették az üldözést.

Miután 312-ben Constantinus legyőzte Maxentiust, sorra jelentek meg a keresztények számára kedvező rendeletek, amelyek nyilvánvalóvá teszik Constantinus hitbéli elkötelezettségét. 313-ban kiadták Mediolanumban a türelmi rendeletet, visszaadták az elkobzott egyházi javakat, az egyházi személyek immunitást kaptak, mentesültek a közmunkák alól, az egyház jogi személyként örökölhette, Constantinus a laterani palotát Miltiades pápa (310–314) rendelkezésére bocsátotta. Ez az épületegyüttes lett a pápának mint Róma püspökének a székhelye. 318-ban a püspökök a papságon belül igazgatszolgáltatási jogot kaptak, felmentést a rendkívüli adók és a közmunkák alól, és korlátozták a keresztre feszítés büntetését. 321-ben a császár elrendelte a vasárnapi munkaszünetet, és Rómában megkezdődött a nagy, több hajós bazilikák építése. A minden bizonnyal lobbanékony természetű katona, Constantinus szellemi érdeklődését és irányultságát nem csak a keresztény egyházzal kapcsolatos intézkedései mutatják. A császár rendeleteket hozott az orvosok, tanítók, építészek érdekében: mentesültek a 4. században szokásos terhektől, nem lehetett őket hivatalviselésre és katonáskodásra kényszeríteni, és a kedvezményeket a fiaikra is kiterjesztette. Constantinus rendeletei nemcsak a tartalmuk miatt jelentősek, hanem azért is, mert megfelelő időben kerültek bevezetésre. A 4. század folyamán a birodalom — minden veszély ellenére — még hatalma és ereje teljében volt. Mintegy száz év állt rendelkezésre, hogy a kedvezmények eredményesen kifejtsék hatásukat. Amikor a birodalom szétesett, a megerősödött keresztény egyházszervezet a helyére tudott lépni, és megfelelő háttérrel biztosított a kulturális örökség átmentésére.

Constantinus hite

Constantinus korszakos jelentőségét aligha lehet tagadni. Ezt már az igen nagyszámú összefoglalások, tanulmányok és kutatások is mutatják, amelyek az utóbbi 150 évben jelentek meg. A császárt és tetteit értékelő, tevékenységét jól átgondolt politikai lépésnek tartó és megtérésének őszinteségét vitató nézetekkel szemben rendelkezései egyértelműen bizonyítják keresztény hitét és elhivatottságát. Nem lehet elvitatni intézkedéseinek súlyát, amelyek kibocsátása rögtön Róma elfoglalása után elkezdődött. Alighanem már családjában ismerkedett a kereszténységgel, amit féltestvére, Anastasia keresztény neve (*feltámadott*) mutat. Mikor és hogyan, mi módon lett meggyőződéses keresztény Constantinus, nem ismert. Feltételezhető, hogy amikor Gallián keresztül a hadsereggel Maxentius ellen vonult, csatlakozott hozzá Hosius (Ossius) cordobai püspök (295–357/358 körül). Minden bizonnyal ő volt az, aki a császárt a keresztény hittel alaposabban megismertette. A püspök később is jelentős személyiség, a császár tanácsadója, tevékeny zsinati résztvevő volt. Bárhogyan is értelmezzük a császár vízióját a milviusi csata előtt („e jelben győzni fogsz”), ezen az úton olyan hatás érte az uralkodót, ami egyértelműen végleges elhatározásra készítette. Sajnos Hosiusnak nem maradtak fenn írásai,

⁹Ernst Dinkler:
Kreuzzeichen und Kreuz.
Jahrbuch für Antike und
Christentum, 5 (1962),
93–109., uő: *Signum*
crucis. Aufsätze zum
Neuen Testament und zur
christlichen Archaeologie.
Mohr, Tübingen, 1967.

amelyekből többet megtudhatnánk. 313 után kezdték alkalmazni a Krisztus-monogramot, ami rövidesen a keresztények és a birodalom jelképe, a keresztény vallás egyik legjellemzőbb és felismerhető szimbóluma lett.⁹

A keresztény vallásgyakorlat szabadságának biztosítását a vizuális művészet azonnali és hallatlan gazdagságú kibontakozása követte. Noha a korábbi évszázadokban a keresztény szerzők könyvtárnyi munkát írtak, a görög, latin, szír és más nyelvű munkák száma igen nagy, tárgyi emléket Nagy Constantinus uralkodásánál korábbról alig ismerünk. Nem is találhatunk: a keresztények használati tárgyainak nem volt felismerhető jellegzetes formája, díszítése, és önálló épületeik sem voltak a közösség összegyűlésére, szertartásaik végzésére. Nem volt olyan tárgycsoport, amit kereszténynek lehetne tartani, és az időnként megújuló üldözések miatt ilyenek létrehozására nem is törekedtek. 313 után azonban egyrészt a Krisztus-monogram jelezte a lakosság kereszténységhez, vagy legalábbis a keresztény államhoz való tartozását, másrészt megnyílt a lehetőség az anyagi műveltség bármely területén a hitüknek megfelelő alkotások létrehozására. A keresztalállal történő kivégzés megszüntetésével a kereszt negatív megítélése eltűnt. A kereszt-ábrázolás nemcsak polgárjogot nyert, hanem a halál feletti győzelem jele lett. A keresztény művészet gyors létrejöttét és kiteljesedését az tette lehetővé, hogy a formai és technikai megoldások, valamint az alkotók minden művészeti ágban rendelkezésre álltak. Az egyre inkább háttérbe szoruló, csak Itáliában és néhol Galliában működő kőfaragás helyett és mellett a síkművészetek: a falfestészet és főleg a fal- és padlómozaik jelentett lehetőséget a keresztény témák megvalósítására, és ezek a technikák uralkodó művészeti ággá váltak.

A püspökök szerepének növekedése

A Nagy Constantinus rendelkezéseivel kezdődő, majd a 4. század folyamán adott további kedvezmények elősegítették, hogy a keresztény közösségek vezetői, a püspökök meghatározó szerepet töltsenek be nemcsak az egyházszervezet megerősödésében, hanem a polgári életben is. A birodalom vallási egységesülését, egyetemes-sé, katolikussá válását pedig a 4. században tartott zsinatok sorozata segítette elő (306 Elvira, 314 Arelate, 314 Ancyra, 325 Nicea, 330 Antiochia, 342–343 Serdica, 351, 357, 358, 370 Sirmium, 381 Constantinopolis, 387 Aquileia). A püspökök jelentőségének növekedéséhez nagymértékben hozzájárult, hogy az egyházi szervezet a császárkori városhálózat alapján alakult ki és szerveződött meg. A városokhoz jelentős nagyságú — mondhatni mai megyényi méretű — földterület, a territorium tartozott. Ennek tudatában fogalmazott az elvirai zsinat idézett 21. kánonja: azokhoz szól, akik a városban laknak. Ebben benne foglaltatik, hogy a közösség tagjai azok is, akik a városon kívül, a földeken élnek. Jogilag ők is a városhoz tartoztak, annak polgárai voltak. A keresztények is, akár a városban, akár a territoriumán laktak, a városi egyházközösséghez tartoztak. A város (és a territoriumának) vezetője a *magistratus* volt, és a keresztény közösség elöljárójának, a püspöknek a székhelye is szükségszerűen a város lett.

¹⁰Friedrich Prinz:
*Die bischöfliche
Stadtherrschaft im
Frankreich vom 5. bis
zum 7. Jahrhundert.*

Historische Zeitschrift,
217 (1973/1), 1–35.;
Arnold Angenendt:
A kora középkor.

*A nyugati kereszténység
400-tól 900-ig.* (Ford.
Váróczi Zsuzsanna.)
Szent István Társulat,
Budapest, 2008,

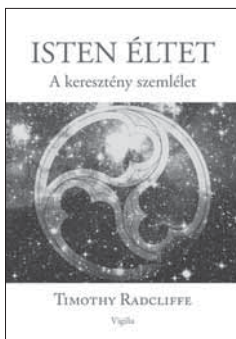
A tekintélyt biztosító kedvezmények miatt a püspökök szerepe az-
zal párhuzamosan nőtt meg, hogy a városi előljárók szerepe a gaz-
dasági és a belső bizonytalanság miatt a 4. században folyamatosan
csökkent. A keresztény közösségek szükségszerűen felhasználták a
városszervezet adottságait, és az elnevezések is a római igazgatási
terminusokkal (provincia, dioecesis) történtek. Amikor pedig az 5.
század elejére a városi vezetés működésképtelenné vált és gyakor-
latilag megszűnt, helyére szerte a birodalomban a keresztény kö-
zösségek vezetői, a püspökök léptek.¹⁰

Nagy Constantinus uralkodásától kezdve mintegy száz év alatt
megerősödő egyházszerkezet végezte a korábbi igazgatási felada-
tokat, és átvette a közösségek vezetését. A Közép-Duna vidéken, fő-
ként a mai Ausztria területén a rejtélyes származású, korábban ta-
lán Attila udvarában élő Szent Szeverinusz tevékenykedett. Noha
titkolta származását, Attila környezetének egykori fontos szereplő-
it jól ismerte. Fennmaradt életrajzából tudjuk, miként viselte gond-
ját és használta fel kapcsolatait a nép érdekében. Emlékezzünk az
Attilát felkereső és vele tárgyaló Nagy Szent Leó pápára, a Meroving-
kori Galliára, ahol az 5. századtól kezdve évszázadokig a püspökök
vitték az ügyeket. Majd csak Nagy Károly központosító intézkedé-
sei változtatták meg a viszonyokat. Gondoljunk a sűrű itáliai püs-
pöki hálózatra, amely a sok császárkori városi jogú település egye-
nes leszármazottja. A példák bőséggel gyarapíthatók. Szervezetileg
a város és a territoriuma volt az alapja az egyházmegyék létrejötté-
nek. A püspöki szervezet a Római Birodalom városhálózatának hely-
ére lépett, és meghatározó jelentősége volt a császárkor anyagi és szel-
lemi kultúrájának átörökítésében.

Nagy Constantinus jelentősége

Nagy Constantinus lépett arra az útra, amely a kereszténnyé váló
birodalomban megeremtette a lehetőséget a császárkor szellemi és
anyagi kultúrájának átörökítésére az európai civilizáció számára.
Nemcsak nyugaton, hanem Constantinopolis alapításával és kö-
vetkezményeivel Európa keleti részében is.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

TIMOTHY RADCLIFFE
Isten éltet
A keresztény szemlélet

Hogyan tud a kereszténység hatni kortársaink szemléletére napjaink-
ban, amikor a nyugati világban egyre kevesebben vallják magukat
vallásosnak? Timothy Radcliffe erre keresi a választ könyvében. Ér-
dekfeszítően, sokszor szórakoztatóan mutatja be a „keresztény szem-
léletet”, amely tágasabb és teljesebb életre hív mindenkit, hívőket és
nem-hívőket egyaránt. Isten szavára hivatkozik: „Eléd állítottam az
életet és a halált: válaszd az életet”.
Ára: 3.600 Ft

Modernitás és lelki értelmezés

MAZGON GÁBOR

Ferdinand Ulrich ontologikus egzegézise

1968-ban született Budapesten. Katolikus pap, teológus. A Budapest-Pestszentimrei Szent Imre plébánia kisegítő lelkésze. – Jelen tanulmány *Máriában olvasni az Írást. Ferdinand Ulrich biblikus ontológiája és ontologikus egzegézise* című doktori dolgozatának (PPKE HTK, Budapest, 2020) néhány pontját foglalja össze.

Modernitás és szentíráskutatás

¹Vlagyimir Szolovjov: *Az Antikrisztus története. Három beszélgetés a háborúról, a haladásról és a világtörténelem végéről.* (Ford. Kiss Ilona.) Századvég, Budapest, 1993, 14. A szakaszt Joseph Ratzinger idézi fontos írásában: *Schriftauslegung im Widerstreit. Zur Frage nach Grundlagen und Weg der Exegese heute.* Herder, Freiburg im Breisgau, 1989, 15–44., 15. A továbbiakban több ponton követjük a tanulmányt.

²Sokan Ferdinand Ulrichot is elsősorban vallásfilozófusnak tartják, lásd például: Stephan Grätzel –

„Hát nem lángolt a szívünk, amikor beszélt hozzánk az úton, és feltárta előttünk az Írásokat?” (Lk 24,32). Az emmauszi úton maga a Feltámadott tárja fel az Írás értelmét, majd még azon az estén „megnyitotta értelmüket, hogy megértsék az Írásokat” (Lk 24,45). A Feltámadott pedagógiájának célja, hogy értsék és higgyék: „Ezeket mondtam nektek, amikor még veletek voltam, hogy be kell teljesednie mindannak, amit rólam Mózes törvényében, a prófétákban és a zsoltárokból írtak” (Lk 24,44). A szív lángolása, az értelem megnyílása, hogy hitre jussunk — Lukács evangélista nyilván nem akarja későbbi korok egzegetikai kérdéseit megválaszolni, mégis talán minden későbbi megfogalmazásnál pontosabban adja meg a lelki értelmezés lényegét, mely lelki értelmezés nélkül minden szövegmagyarázat meddő.

Szolovjov Antikrisztusa¹ uralkodásának harmadik évében megalapítja a „Szabad Szentíráskutató Világintézetet”. Hogy az orosz vallásfilozófus² írásában e maró gúny céltáblája épp a modern bibliatudomány, annak okát talán abban kell keresnünk, hogy Szolovjov vallásfilozófus, s e gúny valójában egy a „hittől független hittudomány” eszméjét illeti. A hittudomány rosszul értelmezett autonómiája persze nemcsak a modern korban okozott feszültséget, de itt mégiscsak a modernitás tudományeszménye áll szemben a hittudós küldetésével. Vajon feloldható-e ez a feszültség? Egymásra találhat-e hívó engedelmesség és a tudás szabadsága? Tud-e a laikus tudomány az Istennek kijáró tisztelettel rákérdezni a misztériumra? *Válthat-e imádságos elmélkedéssé a szaktudományos egzegézis?* Jelen írásunkban egy olyan szerzőre³ szeretnénk felhívni a figyelmet, aki legalábbis elmélyítette e kérdést. Ferdinand Ulrich filozófusként is *hittel oloassa* az Írást, az Írás elmélkedő olvasása számára akkor is a hit aktusa, ha *mint filozófus olvas*.

A modern egzegézis autonómia-igénye egy olyan szekularizációs folyamat része, amely bizonyos értelemben felfalja gyermekeit. Félő, hogy ezen emancipált hittudomány leginkább abban az értelemben válik autonómmá, hogy elveszti kapcsolatát az egyház valós életével, s tulajdonképpen az egyházon kívülre kerül. Ezzel azonban — legalábbis a katolikus felfogás szerint⁴ — eredeti hivatásától távolodik el.

Az „egzegézis autonómiája” első olvasatban egy szaktudomány függetlenségét jelenti. Ez beleillik a tudományok autonómiájának általános térnyerésébe, s mindenképpen van egy pozitív tartalma. De ezen emancipációs folyamatban az egzegézis — legalábbis egyes képvi-

Armin Kreiner (szerk.):
Religionsphilosophie.
J. B. Metzler, Stuttgart –
Weimar, 1999, 112.

³Ferdinand Ulrich (1931–
2020) Freisingben és
Münchenben tanult.
1958-tól filozófiát tanított
Regensburgban,
Salzburgban, kurzusokat
tartott a jezsuita növendé-
keknek Pullachban,
Münchenben.

⁴„Az egzegétáknak az is
feladatuk, hogy világossá
tegyék a Biblia és az
Egyház kapcsolatát.”
Pápai Biblikus Bizottság:
*Szentírásmagyarázat az
Egyházban*. (Ford.
Székely István.) Szent
Jeromos Bibliatársulat,
Budapest, 1998, 70. „Az
egzegézis akkor termi leg-
pompásabb gyümölcsseit,
ha szoros kötöttségben
marad a keresztény
közösség élő hitével.”
Uo. 78.

⁵*Dei Verbum*, 12.

Lelki értelmezés

selőinél — teljes függetlenséget igényel magának a teológia minden más ágától, sőt magától a hittartalomtól is. Az egzegézis egyre inkább „laikus” tudomány — e jelenség hátterében meghatározóan jelen van a modern gondolkodás történeti-plurális jellege, mely nemcsak a „dogmával” akar leszámolni, de minden olyan igazságigénnyel is, amely vallási jellegű: a modernitás elvitatja a teológiától, hogy állításait tudományos szempontból megalapozottnak tekintsék. Szükségesnek látszik tehát, hogy az egzegézis emancipációját ne elszigetelt jelenségnek tekintsük, hanem tágabb háttereként figyelembe vegyük a modern gondolkodás általánosabb folyamatait. A történeti-kritikai megközelítés itt paradigmaszerű, hiszen a modern egzegézis autonómia-igénye jórészt egybeesik a történeti-kritikai módszer létjogosultságáért folytatott küzdelemmel. A történet-kritika azonban nem csak egy történeti jellegű vizsgálódás autonómiájának biztosítása a teológián belül. Megjelenése annak a historizáló romantikának a világába illik, mely a vallásokban csak történeti képződményeket lát, s elvitatja azoktól, hogy képesek igaz állítások megfogalmazására, elvitatja tőlük azt, ami a legsajátabb jellemzőjük: hogy a tapasztalaton túlira vonatkoznak.

Miért kell ragaszkodnunk ahhoz, hogy az egzegézis hit-tudomány? Miért kell az egzegézisnek törekednie arra, hogy módszertanában is tükröződjék az a meggyőződés, hogy a Szentírás kinyilatkoztatott szöveg? Talán egyszerűen azért, mert enélkül nem fogja tudni megérteni a szöveg értelmét, mert enélkül épp attól tekint el, ami e szöveg mondandója, születésének célja, fő szervező elve: a tartalmától. A szöveg kinyilatkoztatott jellege miatt beszélünk isteni és emberi szerzőről. Olyan értelmezési módszerre van szükség, mely érzékeny a két különbözőségére, s nem elégszik meg azokkal a megközelítésekkel, melyek megragadnak a tisztán történeti kategóriáknál. A Szentírás-értelmezés feltételez valamilyen kinyilatkoztatás-teológiát, s ezért végül egy olyan egzegézisre van szükség, mely önmagát el tudja helyezni abban a nagyobb összefüggésben, amely a kinyilatkoztatás tulajdonképpen közege: az egyház eleven hitében.

A *Dei Verbum* konstitúcióval új korszak kezdődött a katolikus egzegézisben. Jellemző, hogy a teológiai köztudat e dokumentumot úgy tartja számon, mint amely megnyitotta az utat a történeti-kritikai módszer szabadsága előtt, noha a zsinat emellett egy másik alapelvet is megfogalmazott: a történeti-kritikai módszert ki kell egészítsék olyan módszerek, melyek tekintettel vannak a Szentírás egészének egységére, az élő hagyományra s az *analogia fidei*re.⁵ Úgy tűnik, a zsinat óta eltelt több mint öt évtized nem volt elegendő arra, hogy egzegézis és teológia ilyen értelemben közeledjék egymáshoz. Ám egzegézis és teológia távolsága a fentiek értelmében nem a tudomány belügye — hanem az egyház minden tagjának személyes gondja, mert az egyszerű hívő is megkérdezi: hogyan kell olvasnom a Szentírást?

A fentiekből elsősorban az következik, hogy az egzegézis és a teológia közötti közeledéshez szükség van a modernitással való ko-

molyabb számvetésre. Épp ezért lehet segítségünkre Ferdinand Ulrich gondolkodói útja, aki a tamási hagyomány megújításán fáradozik, s elsősorban Hegel, Nietzsche, Marx, Freud és Heidegger filozófiájával áll dialógusban. Létgondolkodása felelős számvetés a dialóguspartnerek kérdéseivel, a keresztény gondolkodást valóban ütközteti a modernitás nagy alakjaival. Reflexiójában pedig hangsúlyosan szerepel a nyelv kérdése — a beszéd, a szöveg, az olvasás „ontológiája”. E területekre vonatkozó megfontolásai érintik az egzegézisről mondottakat. Az alábbiakban csak egy szempontot szeretnénk tovább vinni, s megfontolásainkat a lelki értelmezés területére korlátozzuk. Ulrich olvasásmódja, *ontologikus egzegézise* ugyanis valójában a lelki értelmezés egy módja, a *lectio divina* egyfajta előtanulmánya, mely a modernitásra is tekintettel van.

De mi is ez a lelki értelmezés?⁶ Mi a „sensus spiritualis”, mi a szöveg „lelki értelme”, és ehhez csatlakozva mi az a lelki „érzék”, mely a lelki értelmezéshez szükséges? A lelki értelmezés ugyanis egy olyan érzék működése, mely a betű szerinti jelentésen túl is megnyitja előttünk a szöveget, s így feltárul annak mélyebb, teljesebb értelme.

Ez a „lelki” értelmezés azt feltételezi, hogy mi „ugyanabban a Lélekben”⁷ olvassuk a szöveget, mint amelyben írták, s a lelki értelmezés nem szakítható ki a hit életének teljes tágasságából, kapcsolati hálójából. Alapvető célja pedig nem egyes vitatott kérdések tisztázása, hanem a hit igazságának megragadása. Már ebből a néhány gondolatból is láthatjuk, hogy a lelki értelmezés erős feszültségben állhat a modern egzegézissel, melynek képviselői a lelki értelmezést gyakran tudománytalan megközelítésnek tartják, annak a hittudomány világán belüli alkalmazását autonómiájuk megkérdőjelezésének érzik. Kérdés azonban, hogy az az egzegézis, mely elutasítja a lelki értelmezéssel való tényleges dialógust, mennyiben tudja egyáltalán érzékelni a szöveg kinyilatkoztatott jellegét, illetve egy hit nélkül „preparált” szöveg végül a hit számára „fogyasztható” lesz-e még? De nem csak a hit szempontjáról van itt szó. Ha az Írás sajátja egy *mira profunditas*, akkor értelmezésében szükséges egy *interior intelligentia*. Az ember végül rákérdez a dolgok lényegére, a végső összefüggésekre — ez feltételezi az emberi gondolkodás sapientális jellegét, épp azt a bölcsességi jelleget, melyet a *Fides et ratio*⁸ a keresztény filozófia maradandó kritériumának lát. Ezek fényében azt kell mondjuk, hogy a lelki értelmezés egyfajta spirituális gyakorlat, melyben a hit által megvilágosított értelem erői növekednek. Ulrich szövegértelmezései pedig éppen ebbe az irányba mutatnak.⁹

⁶A lelki értelem (*sensus spiritualis*) rövid értékelését itt olvashatjuk: Pápai Biblikus Bizottság: *Szentírásmagyarázat az Egyházban*, i. m. 51–54.

⁷*Dei Verbum*, 12.

⁸*Fides et ratio*, 81. pont, 93.

⁹Egy filozófus alapvetően szövegeket értelmez, így nyilván a fenti állítás Ulrich egész munkásságára vonatkozik. Mégis ki kell emelni, hogy műveinek jelentős részében kifejezetten szentírási szakaszok magyarázatát adja. Elsősorban: *Gabe und Vergebung. Ein Beitrag zur biblischen Ontologie*. Johannes Verlag, Einsiedeln, 2006. A továbbiakban elsősorban ezen művből indulunk ki.

Ferdinand Ulrich ontologikus egzegézise¹⁰ mint lelki értelmezés

¹⁰Az „ontologikus egzegézis” mibenlétéhez lásd:

Hogyan is olvassa Ulrich a Szentírást? Nem valamiféle módszerre gondolunk itt, inkább egy olvasói magatartásra, arra az alapvető hozzáállásra, mellyel a szöveget kézbe veszi. Ha valaki olvas, közben aligha foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy „mi is az én olvasói hozzáállásom?” — mégis épp ez az a kérdés, amely elvezet a lelki értelmezés szívébe. A lelki értelmezés ugyanis egy olyan olvasás,

Máriában olvasni az Írást,
5.4. fejezet: „Az ontologi-
kus egzegézis vázlata”.

melyben a teljes ember részt vesz, melyben egész önmagát mintegy rendelkezésre bocsátja, hogy őbenne legyen termékeny Isten Igéje — s ebben a folyamatban komoly jelentősége van a véges szellem befogadókészségének, a szellem tágasságának, mellyel Isten Igéjét befogadja. A lelki értelmezést ezért kísérnie kell az igyekezetnek, hogy a hitben megnyíljunk az Írás szavára — azaz formálnunk kell olvasói hozzáállásunkat.

Miképp „táplálkozik” tehát Ulrich gondolkodása Isten Igéjével? Mit tart ő megfelelő olvasásnak? Hogyan lehetséges ingyenességben olvasni, abban a gazdag szegénységben, mely nem vár az olvasástól semmit, de megkap mindent? A kérdés a szeretet titkához vezet el minket.

¹¹*Gabe und Vergebung*,
i. m. 155.

*Szeretetben megmaradó olvasás*¹¹

Amit Ulrich az olvasásról *végül* mond, az elvezet gondolkodásának eleven kezdetéhez, forrásához, ahhoz a gondolkodói tapasztalathoz, mely őt mindvégig mozgatja, mely ennek az életműnek legsajátosabb üzenete, ahhoz a minden művét és mondatát, minden szavát egészen bensőleg átjáró egy titokhoz, hogy *a lét: szeretet*. Ebben a teljes valóságot átfogó látomásban minden mást megelőzően észleljük a szeretetként értett lét titkát, ez az, ami minden létező mélyén felcsillan, és így jelenik meg nekünk. Mindezekben Ulrich számára itt megjelenik maga a gondolkodás is a legvalóságosabb és legeredendőbb alakjában: a szeretet élet-útjának végigjárása a lét teljes horizontján, hogy végül elérkezzen a hála szavához.

A gondolkodás Ulrich szerint a létadás útját járja végig mintegy „visszafelé”: a létezőtől a benne megjelenő léten át a lét végső horizontjáig. Az ontologikus olvasás tehát az autentikus gondolkodás sajátos esete, az írott szövegben úton lévő gondolkodás, mely azonban megőrzi a gondolkodás legáltalánosabb küldetését: a szeretetben megmaradva végigjárni a lét útját. Az ontologikus olvasásban tehát az ember saját szelleme nyitottságát észleli, nyitottságát a létre, a lét lényegfelettségére, s mintegy betűről-betűre haladva tanulja a létnek az emberre való irányultságát.¹² Az ontologikus olvasás mint spirituális gyakorlat az ember ön-el-sajátításának terepe: az ember önmagává-válása a szöveg befogadása által. Az ontologikus olvasás leírásában ezen befogadó-valósuló mozzanat felé kell továbbhaladnunk.

¹²Ferdinand Ulrich: *Homo abyssus. Das Wagnis der Seinsfrage*. Johannes Verlag, Einsiedeln, ²1998, 11.

Olvasás mint önmagunk befogadása

¹³*Gabe und Vergebung*,
i. m. 154.

Aki olvas, az mintegy szabadon mozog az elbeszélő önközlésében.¹³ Az olvasás ezen önközlés befogadása, de ezáltal saját létezésem befogadása is, hisz a másik, azáltal, hogy megnyitja előttem belső tágasságát,¹⁴ azt a teret adja meg nekem, melyben önmagam válnak. A szövegnek engedelmeskedve mintegy a szövegtől, az elbeszélőtől fogadom be saját létemet, ezzel a legteljesebb értelemben szabad módon a saját legbensőmből válok önmagam. Ez az

¹⁴Uo.

¹⁵„Az igazság (...) ingyenes ajándékként jelenik meg.” *Fides et ratio*, 15. pont, 25.

¹⁶*Gabe und Vergebung*, i. m. 675.

¹⁷Aquinói Szent Tamás: *In Metaphysica Aristotelis Commentarium*, 12. 1. Idézi: *Homo abyssus*, i. m. 34.

¹⁸*Gabe und Vergebung*, i. m. 78.

¹⁹*Gabe und Vergebung*, i. m. 154.

²⁰Ferdinand Ulrich: *Gott unser Vater*. Internationale katholische Zeitschrift *Communio*, 4 (1975/1), 29–38., 37.

²¹Ulrich elsősorban a *Leben in der Einheit von Leben und Tod* lapjain aknázza ki e kettős jelentést: *Leben in der Einheit von Leben und Tod – und drei unveröffentlichte Arbeiten*. Johannes Verlag, Einsiedeln, 21999, főként: 104–108. A szakasz Csontos Attila fordításában magyarul is megjelent: Ferdinand Ulrich: *A szeretet hiábavalósága és ingyenessége a halálban*. Embertárs, 8 (2010/1), 93–95.

²²„Amennyiben a véges szabadság elő-feltételek nélkül – »mert csak» – ki meri mondani a feltétlen

a mód, ahogy az elbeszélő saját szabadságát és termékenységét a szöveg által mintegy közvetíti, pontosabban így válik önajándékozása az olvasásban termékennyé az olvasóban.¹⁵ Olvasni nem jelent mást, mint élni megajándékozottságunkat az olvasás aktusában, s ezáltal mélyebben önmagunkká válni.

Olvasás mint táplálkozás

„Omnes creaturae edunt esse”, idézi Ulrich Eckhart Mestert.¹⁶ Ha a létező egy „lét-birtokló”,¹⁷ akkor ehhez hasonlóan mondhatjuk akár azt is, hogy a létező egy „léttel-táplálkozó”. A létezők: a léttel táplálkoznak, a lét önmagát adja nekik, hogy létezhesenek. S ez a „táplálék” nem „idegen anyag” nekik, hanem legbensőbben épp erre van szükségük. Az ember is, mint létező, egy a léte mélyén-kezdetén rá kimondott, létét ajándékozó igenből létezik. A lét ajándék-jellege adja, hogy létét teljesen befogadhassa, abban önmagává válhasson, szabad lehessen minden tartozástól és öngazolástól. *Omnes creaturae edunt esse*: minden létező a lét ajándék-jellegéből él, ebből az eleven szeretet-létből táplálkozik.

Az olvasás ilyen értelemben vett táplálkozás. A szavak ízlelése, az elbeszélő gondolatainak befogadása. Az elbeszélő hozzánk szól, s szavaiban önmagát adja nekünk, ránk mondja ki a szeretet igenjét — amit befogadva az eléri lelkünk legmélyét, ahol erre az igenre éhezünk. Az olvasásban miénk lesz az elbeszélő önközlése, s ez az önajándékozás — a szeretet rendjében — valóban táplálék az olvasó számára.

Olvasás a szabadság légkörében

Minden igazi dialógus: szabadságok dialógusa, benne a szabadság szólítja meg — és ezzel felemeli, megerősíti — a másik szabadságát. A dialógus minden szava őrzi és közvetíti azt a szabadságot, melyben fogant,¹⁸ de az olvasás is belső szabadságból fakad, s a két szabadság egymást szólítja a szövegben, az olvasás közben „együtt-növekszik”.¹⁹ Az olvasás engedelmesség és szabadság begyakorlása, mert az olvasó engedi, hogy a szöveg vezesse, hogy a szöveg határozza meg, hogy kivé válik az olvasás által — de ezen engedelmesség által az olvasásban mélyebben eltalál önmagához. S épp ez a szabad engedelmesség antropológia és ontológia teljes kérdésfelvetéséhez irányít minket, hisz Ulrich gondolkodásában a szabadság végül nem más, mint a lét mint ajándék ingyenességének élete az ember véges létmódjában.²⁰

Az olvasás ingyenessége

Ulrich egyik legfontosabb kifejezése: *Umsonst*. Elsődleges jelentése: ingyen, ingyenesen. A szövegösszefüggéstől függően jelenthet hiábavalóságot is.²¹ Szalay Mátyás a *Gott unser Vater* című cikkben így fordítja: „mert csak”.²² Jelen összefüggésben mindenekelőtt arra gondolhatunk, hogy aki olvas, mintegy ingyenesen, előzetes elvárások

igent a végességben...”
 Ferdinand Ulrich: *Isten, a mi Atyánk*. Communio.
 Nemzetközi katolikus folyóirat, 24 (2016/1–2), 105. Az eredeti: „In dem Maße wie endliche Freiheit voraus-setzungslos, »umsonst« das unbedingte Ja inmitten der Endlichkeit wagt ...”
Gott unser Vater, i. m. 35.

és előítéletek nélkül kell olvasson — tehát *umsonst*. Semmit nem várni a szövegtől, egészen nyitottnak lenni, hogy aztán igazán megajándékozottá váljunk: „*Lesen umsonst*.” Mert minden szöveg, minden szó a lét ajándék-jellegével veszi kezdetét. A szó által az elbeszélő önmagát adja. Az olvasó: ingyen megnyitja magát a szavak előtt. Az emberi beszéd, elbeszélés, olvasás alapszöveve: *Liebe umsonst*. Ha olvasni akarok egy szöveget, mindenekelőtt ezt kell „be-gyakorolni”, „elsajátítani”: az olvasás szegénységét és gazdagságát a szeretetben. Ezt az ingyenes olvasást nevezhetjük kenotikus olvasásnak is, hiszen az olvasás aktusában mintegy teljesen kiüresítem önmagam, magamban teret adok a szövegnek, a szöveg szavai mintegy bennem megtestesülhetnek.

Kenotikus olvasás

Ha az ontologikus olvasás a „szeretetben megmaradó olvasás”, mely a „szabadság légkörében”, „ingyenességben” olvas, akkor ez az olvasó, a szövegben türelmesen előrehaladó olvasó részéről teljes kenózist kíván. Így olvasni csak az tud, aki olyan mértékben a szöveg-nél van, hogy ezáltal és ebben teljesen elfelejteti, sőt elveszti önmagát. Nem saját magát keresi a szövegben, nem önigazolást, valamilyen megszerezhető tudást vagy birtokolható igazságot keres, nem birtokba venni vagy leleplezni akarja a szöveget, hanem mindezek-től a hamis olvasási magatartásoktól megtisztulva „egyszerűen csak olvas”. Így lehetséges csak „tisztá egzegézis”, ez a szeretet életének és halálának egysége,²³ miközben olvas.

S így az ontologikus egzegézis talán csak megküzdött nyitottság a szövegre, mely nyitottság által a szöveg sok szavában megtalálhat minket a szöveg Egy szava, a Szentírásnak a szöveg lehetséges értelmezései és jelentés-szintjei háttérében meglévő egysége, melyre végül minden szövegmagyarázatnak irányulnia kell. Emberileg, az emberi gondolkodás lehetőségeit figyelembe véve talán csak a kenózis nyitottságára törekedhetünk. De ha ez így van, akkor az ontologikus egzegézis végtelenül szegény lehetőségei ugyanakkor végtelen gazdagság forrásává válhatnak, ha a Szentírás szövegének belső egysége végül mégis feltárul előtte. S így az ontologikus olvasás talán nem más, mint hűséges, türelmes szegénység, szerető várakozás, mely a szöveg betűinek sűrűjében barangolva bízik abban, hogy előbb-utóbb eljut egy teljesebb és eredendőbb olvasás tisztására.

Az olvasás kísértései

Ulrich a létgondolkodás leírásában folyamatosan reflektál az ezen gondolkodói úton minket érő kísértésekre.²⁴ Így módon az olvasás is folyamatos megkísértettség, az olvasás kísértései valójában a létgondolkodásnak az olvasás aktusában artikulálódó kísértései. A *Gabe und Vergebung* lapjain, ahol a tékozló fiú történetét értelmezi, e kísértéseket mint a két fiú életútjának kísértéseit írja le, melyek alap-típológiája a „habzsolás-éhezés” (a fiatalabbik) és a „táplálkozni nem

²³Vö. *Leben in der Einheit von Leben und Tod – und drei unveröffentlichte Arbeiten*, i. m.

²⁴*Homo abyssus*, i. m. 26.

tudás” (az idősebbik). Mindkettő elvétí a lét ajándék jellegét — az egyik az önzés, a helytelen önszeretet, a másik az élni nem-tudás, a helytelen ön-nem-szeretet módján. E kísértések által az ember elveszíti igazi nyitottságát a valóságra, ami pedig a gondolkodás első mozzanata lenne. Ugyanígy az olvasás aktusában az ember a szövegre való nyitottságát veszítheti el, élő kapcsolatát azzal, amit olvas. A kísértések által az olvasó végül önmagába zárul. Ezáltal azonban az olvasás elveszti szabad, önfeledt ingyenességét, s a birtoklás és hatalom játszmáinak posványába süllyed.

Mivel azonban ezen kísértések a létgondolkodás és az ontológikus olvasás számára maradandóan jelen vannak, az olvasás mindig spirituális gyakorlat kell maradjon: folyamatos éberséggel, a Lélek segítségül hívásával kell magunkat napról napra e kísértésektől megóvni, a tőlük való szabadulást az olvasás imádságában kieszeni.

Kontemplatív olvasás

„Kontemplatív olvasás” — ez a kifejezés a „lelki értelmezés” szinonimája, mely egybefogja a fentebb mondottakat. Szabadság, ingyenesség, kenózis, megkísértettség: e szavak végső értelmüket a kereszt szemlélésében nyerhetik el. A keresztet csak az értheti meg, aki ebben a kenotikus szeretetben megmaradva szemléli, kontemplálja — s a kontempláció mélysége csak a kereszt kontemplálásában tárul fel.

A kereszt kontemplálása a modernitás legfontosabb kérdéseit érinti: szabadság és szolidaritás; a tudás fejlődése, megnyílása egy „újra”, ami több, mint a már ismert, a „régiből”; egyáltalán a jövő befogadása és valamilyen megragadása; egy új közösség, új társadalom születése. Nem állítjuk, hogy a kereszt minden kérdést előre feltett és megválaszolt, de azt igen, hogy a keresztény gondolkodónak a kereszt kontemplálásában kell keresnie a választ a modernitás valós dilemmáira.

Mi a végső alapja annak, hogy képesek vagyunk kontemplatívan olvasni egy szöveget? Mi az ember alkátának azon ontológiai adottsága, mely erre képessé teszi? Ulrich szerint ez a szabadságunk, melyet létünkkel ajándékba kaptunk, s mely szabadság nemcsak valamilyen üres „kötöttségektől mentesség”, hanem mindenekelőtt az elfogadás és a befogadás szabadsága, melyben létünket tudjunk teljesen el-fogadni és be-fogadni. Ulrich e befogadóképességet Máriában szemléli, akinek emberi természete a Fiút befogadta, sőt aki a fiú emberi természetét adta. S Mária önmagát nemcsak Isten előtt nyitotta meg, hogy benne a Fiú megtestesülhessen — hanem mielőttünk is, hogy Mária misztériumában felfedezzük saját szabadságunkat.²⁵

²⁵*Gabe und Vergebung,*
i. m. 790.

Máriában olvasni

A hagyomány ismeri a „Máriában való gondolkodás” (*philosophari in Maria*) útját. Ennek az útnak egyik szempontja, ha „Máriában olvassuk az Írást”. S ez az a nézőpont, amelyben mintegy természetes módon összefoglalható Ulrich ontológiai egzegézise. De mit is jelent Máriában olvasni az Írást? Mit takar ez a „képes beszéd”, mi-

szerint akinek testében az Ige megtestesül, akiben cselekvő az isteni termékenység, őbenne válik képessé az Ige olvasója arra, hogy az Igét valóban befogadja?

A Szentírás mindenekelőtt Isten szava az emberhez. Az ember a megszólított, hogy megszólítva benne növekedjék az Írás, hogy ő maga élő Szentírássá váljék. Ez a megszólítottság az istengyermeki lét, fiúságunk. Így a Szentírás olvasása olyan belső átalakulás, melyben fiúi létünk válik elevenné, élő tapasztalattá. A mi fiúságunk növekedésében pedig rejtve jelen van a Fiú Anyja, az Elsőszülött test szerinti Szülője, az a Mária, aki így, fogadott fiúságunk szerint nekünk is anyánk. Mária nemcsak mintája az Ige befogadásának, kihordásának és szülésének, hanem ezen túl van Máriának egy rejtett jelenléte mindenki, aki olvassa az Írást, mert Mária szabadon megnyitja saját létét mindenki előtt, aki Isten Igéjét befogadja. Őbenne ment végbe a megtestesülés — s ezért csak őbenne lehetséges elgondolni a megtestesülést, s ilyen értelemben őbenne lehet meghallani az Írás szavában hozzánk beszélő Logoszt.²⁶ Aki olvasva az Írást befogadja lelkébe az Igét, valójában már belépett Mária belső világába. Ilyen módon Mária már mindig is jelen van az olvasás aktusában, s az olvasó belső nyitottsága valamiképp azonos Mária nyitottságával, mely ugyanakkor az olvasó nyitottságát hordozza, sőt lehetővé teszi. Ezen túl Mária Istennek kimondott igenjét is megnyitotta mindenki számára, hogy minden ember belőle merítse igenjét, s aki olvas, Mária igenjében mondja ki a hála válaszát a Teremtőnek.

²⁶Uo. 793.

Mária rejtve jelen van az Írás olvasásakor — rejtve, de nem csupán jelképesen, hanem valóságosan, mint a tiszta befogadóképesség. Máriában ment végbe a végessé válás legradikálisabb formája: a megtestesülés. Ő az, akiben az ellentétek kiegyenlítődnek: Ő a *Virgo-Mater*; a „*caritas creata creatrix*”,²⁷ akinek ölében Isten „majdnem semmi”²⁸ lett; Ő a gazdag szegénység, a szabad engedelmesség és termékeny szüzesség alakja; a Logosz megtestesülésekor Őbenne ugyanaz a tiszta passzivitás és a legteljesebb — istenszülei — aktivitás.²⁹ Az ellentétek differenciált egységbe rendeződésének hordozójaként Mária maga az ontológiai differencia „*in Person*”, Ő az, akinek alázatosságában az „*Onto-theo-logik*” kísértése legyőzetett.

²⁷Uo. 779.

²⁸Clairvaux-i Szent Bernát.
Ulrich számos helyen
idézi, de az idézett helyet
nem adja meg.

²⁹*Gabe und Vergebung*,
i. m. 780.

Mária egyszerűsége: a modernitás legszofisztikáltabb és legkomplicáltabb dilemmáinak hazatalálása a kontempláció aktualitásába. Mária kontemplációja: az események és szavak megértése, azokban Isten akaratának ízeleése. Ő az, aki mindenkor „megjegyezte mindezeket a dolgokat, és el-elgondolkodott rajtuk szívében” (Lk 2,19). Ő az, aki mindenkinek, aki kezébe veszi az Írást, a Lélekkel együtt mondja: „Aki szomjazik, jöjjön; és aki akarja, merítsen ingyen az élet vízből!” (Jel 22,17).

Eltérő gyakorlatok: filozófia és történeti interpretáció

TAKÁTS JÓZSEF

1962-ben született Gyulán. Eszme- és irodalomtörténész, kritikus, a PTE Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék oktatója. Legutóbbi írását 2020. 1. számunkban közzétettük. — Az itt közölt előadás 2020. december 11-én hangzott el az MTA-PTE Kritikai Tanulmányok Kutatócsoport és az ELTE BTK Újkori és Jelenkori Filozófia Tanszék „Interpretáció és kritika” című online konferenciáján.

A „doktrínák és a koherencia mitológiája”

„A” filozófia, „a” történeti interpretáció – minden okunk megvan arra, hogy tartózkodjunk az ilyesfajta általánosításoktól; nekem legalábbis, aki történész vagyok, minden okom megvan rá. De lehetséges, hogy egy filozófusnak kevesebb oka van erre. Chesterton legalábbis, úgy százhusz évvel ezelőtt, a következőket írta G. B. Shaw-ról szóló cikkében: „Mi értelme volna valakinek (mondjuk egy filozófusnak) arról beszélnünk, hogy minden szabadság megilleti, csak az általánosítás szabadsága nem. Hiszen az általánosítás teszi az embert emberré.” Valójában persze nehéz elképzelni, hogyan is lehetne megtiltani az általánosítást az embereknek (ezen belül a filozófusoknak). Lehetünk bármilyen szkeptikusak az általánosítást, vagy — a másik oldalon — a történeti rekonstrukciót illetően, voltaképpen szakadatlanul általánosítunk és rekonstruálunk életünk során. Chesterton mindenesetre úgy érezte, hogy az emberek közül különösen a filozófusoknak van szükségük az általánosítás szabadságára. A történészeknek pedig — gondolom — különösen a viszonylagosítás szabadságára van szükségük.

Az egyik szakmát, a politikai eszmetörténet-írást, amelyhez félig-meddig tartozom, úgy négy-öt évtizede megváltoztatta néhány tudós, akik szerint a kutatóknak nem a nagy egyéni szellemi teljesítményekre és azok egymásra hatására kellene figyelniük, hanem arra a közös nyelvi világra, amelyből egy-egy szöveg valaha fölépült; s el kell választani egymástól az egykori jelentés és az utólagosan megállapítható jelentőség vizsgálatát. Úgy negyven éve ebben a szakmában *történetinek* azok a vizsgálatok számítanak, amelyek e normákhoz tartják magukat. Mint ismert, Reinhardt Koselleck szellemes metaforával *Gipfelwanderung*nak nevezte a régi fajta eszmetörténetet, amely csak a legnagyobb szellemi teljesítmények, a „hegycsúcsok” iránt érdeklődött, a szövegkörnyezetük iránt nem. Quentin Skinner a „doktrínák és a koherencia mitológiájának” nevezte a régi fajta eljárást, amelynek jegyében az eszmetörténész koherens elméletet keresett a tanulmányozott művekben, s interpretációjában, hogy e koherens tant elénk állíthassa, eltüntette a művek magától értetődő inkoherenciáját: hiányait és ellentmondásait.

Csak a saját szakmáimra gondolva, úgy látom, az irodalomtörténészek és a politikai eszmetörténettel foglalkozók megismerkedtek ugyan Koselleck, Skinner és társaik elméleti javaslaataival, mégis hajlamosak továbbra is a tanulmányozott szerzőjük *szemléletéről* be-

szélni, noha csak a *szövegéhez* férhetnek hozzá, s hajlamosak *egyéni* teljesítményként pillantani a tanulmányozott művekre, elfelejtve, hogy szavakból, mondatokból, érvelésekből, narratívákból állnak, amelyeket nem egyéni invenció hozott létre, hanem *társas* erőfeszítés. Mivel csak rendszertelen olvasója vagyok filozófiatörténeti műveknek, nem tudom megmondani, vajon abban a szakmában mi a helyzet. Úgy sejtem, a *Gipfelwanderung*, az utólagos látószög kitüntetése, a koherencia mítosza a filozófiatörténet-írást egykor legalább annyira jellemezhetette, mint a politikai gondolkodás történetét — vagy még jobban. Vajon így van ez ma is? E kérdésre filozófiatörténészek tudhatják a választ, nem én.

Kanonikus érdeklődés

Azért fogalmaztam úgy az imént, hogy a filozófiatörténet-írást talán *még jobban* jellemezhetnék az elsorolt eljárások, a *Gipfelwanderung* és a többiek, mert maga a filozófia jellegzetesen kanonikus szellemi tevékenység, amely — ezt feltételezem — némiképp magához tudja hasonlítani a filozófiatörténet-írást is. Ha filozófus olvas egy régi állítást mondjuk a szabadságról, úgy képzelem, azt a kérdést teszi fel magának: tényleg az-e a szabadság, amit ez a szöveg annak mond? Ilyen értelemben szerepel-e a filozófia klasszikus szövegeiben? Jól érvel-e mellette, vagy lehetne jobban is? Ha történész olvassa ugyanazt a szöveget a szabadságról, azt kérdezi: vajon mit értettek e fogalmon akkoriban, abban a tér-időben, amelyben a szöveg íródott? A megfogalmazásának milyen nyelvi-szellemi előfeltételei voltak ott, abban a tér-időben? A történészt tehát az egykori konvenciók érdeklik, az egykori *helyi tudás*, felőle véli megérthetőnek a szöveg kijelentéseit. A filozófust ellenben a szövegnek a *filozófia klasszikus írásműveihez mért és egyben jelenbeli érvényessége* érdekli — s én éppen ezt nevezem kanonikus érdeklődésnek. A kanonikus vizsgálódások felhasználnak történeti tudást is, de a maguk nem-történeti, hanem jelenbeli kíváncsiságát követve.

Amit eddig elmondtam, abban sok újdonság nincsen. Ugyanezt a kettősséget már sok-sok évtizeddel ezelőtt leírták ilyen vagy olyan módon, magyarul is. Prohászka Lajos 1947-ben írott műves esszéjében, amely *A filozófia olvasásáról* címet viseli, s arról szól, hogyan lehet megtanulni — vagy inkább *eltanulni* — filozofálni, így írt a bölcséleti témák, kérdések, válaszok *kettős természetéről*: „...a filozófia sajátos természetéből magától következik, hogy ma is vitázunk régebbi képviselőivel. De éppen a kritikai szempontnak ez az egészen magában álló módja a filozófiában arra int, hogy történeti szemléletében az immanens szempontot se mellőzzük. Főleg, ha problémáinak fejlődésében tekintjük. Meg kell tanulnunk, hogy a filozófiai problémák egytől egyig korproblémák: megérlelődésük és felmerülésük nem logikai, hanem legtöbbször történeti összefüggések szerint megy végbe. Itt is tehát a már ismert kettős szempont, amelynek egyszerre való alkalmazása a filozófia fő nehézségei közé tartozik.”

Kanonikus és történeti látószög

Amit én kanonikus és történeti látószög vagy kérdésfeltevés különbségének szoktam nevezni, Prohászka esszéjében logikai és történeti feszültségeként áll elénk. Szerinte a „kritikai szempontnak...

egészen magában álló módja” a filozófia, amelyben „ma is vitázunk régebbi képviselőivel”. Mit jelent ma is vitázni Platónnal? Azt, hogy az egykori kronotoposzon, az egykori konvención túlmenő érvényességet tulajdonítunk az állításainak, azaz nem történeti, hanem kanonikus kérdésekkel fordulunk feléjük. Kiélezve e választást, akár azt is mondhatnánk, azáltal változtatjuk vitathatóvá, hogy történeti-etlenítjük a régi filozófus mondandóját, s lerövidítjük (ha eltüntetni nem is tudjuk) a távolságot, amely elválasztja a mi világunkat az övétől. Prohászka középutas javaslata arra int, hogy a vitásnak ezt a logikai módját egészítsük ki a történetivel és viszont: egyensúlyozzuk ki filozofálásunk során a logikai és a történeti megközelítést.

Ismert, hogy Robin G. Collingwood ennél szigorúbb előírással élt; továbbra is Prohászka kifejezéseit használva azt mondanám, hogy az angol történetfilozófus a történeti megértést a logikai *előfeltételének* tartotta (noha életművének nem minden írásában). Az önéletrajzából sokszor idézett szavak így hangzanak: „nem találhatjuk ki, hogy valaki mit akar mondani, egyszerűen csak kiejtett vagy leírt szavai tanulmányozása révén... Ahhoz, hogy kitaláljuk, mire célzott, azt is tudnunk kell, mi volt a kérdés..., amelyre válaszul szánta az általa mondottakat vagy leírtakat.” A politikai eszmetörténet-írás skinneri módját követő kutatók azt feltételezik, hogy a kérdéseket, amelyekre régi szövegek válaszként készültek, abban a tér-időben kell keresni, amelyben írták őket, mindenekelőtt abban a *szövegkontextusban*, amely nyelvileg lehetővé tette az elkészülésüket: amely nyelvet (szótárt, érveket, narratívákat) biztosított a számukra. Csakhogy eljut-e így valaha a filozófus a történetitől a logikaiig? A történeti kutatástól a filozofálásig? Nem arra fog-e ráébredni történeti kutatása során, hogy az állítások, amelyeket a régi szerzőknél talált és megérteni próbált, viszonylagos érvényességűek: kronotopikusak? Lehet, hogy ezt az utat követve történészé változtatnánk a filozófusainkat.

**Az egykori
szövegkontextus felőli
megértés**

De mit is jelent az egykori szövegkontextusa felől megérteni régi szövegünket? Skinnert egyszer megkérdezték egy interjúban, mit kell elolvasnia a kutatónak, ha történetileg kívánja megérteni Machiavellit, s az angol történész-filozófus félig viccesen, félig komolyan azt válaszolta, hogy előbb el kell olvasni az összes írását, aztán mindazokat a műveket, amiket ő maga olvasott, s azután nem árt azokat is elolvasni, amelyeket azon művek szerzői olvastak, akiknek a művét a firenzei titkár olvasta. Ez egyszerre tűnik túl soknak és túl kevésnek. Soknak azért tűnik, mert annak, mit kell elolvasnunk, egyszerűen a kutatói kérdésünkből kell következnie. Kevésnek pedig azért, mert a szerzőnk társas közegének nem elméleti műfajairól, beszédműfajairól nem tesz említést. Lehetséges, hogy a filozófiatörténésznek, aki mondjuk Nietzsche-ről ír, nemcsak azt kell kérdeznie, mely nagy (vagy kis) gondolkodók mely művei hatottak rá leginkább, hanem azt is, milyen beszédmódok ismerhetők fel a szövegében? Úgy tűnik, Kalliklész fejtegetései a platóni dialógusból, vagy

Carlyle mondandója a *Hősökről* befolyásolhatta, hogy milyenné lett az *Übermensch* a nietzschei szövegekben. De vajon nem kellene-e összevetni e fogalom filozófusi használatát a cseléd tartás korabeli szabályaival és gyakorlatával? A cselédekkel, a cselédekről való beszéd feltárható diszkurzusával? A párbajképesség szabályaival? A párbajképtelennek minősülőkkal szembeni úri eljárás móddal?

Persze, mondhatná valaki, hogy akkor az már nem filozófiatörténet lesz, hanem kultúrtörténet. Ezt mondták az újhistorizmus képviselőinek, Stephen Greenblatt-nek és társainak is, amikor irodalmi alkotásokat — mondjuk Shakespeare drámáit — korabeli hétköznapi, azaz jogi, pénzügyi, ítéletvégrehajtási szövegek kontextusába helyeztek. És ezt mondták a művészettörténész Michael Baxandall-nek is, aki a Botticelli-festményeket a korabeli táncok, mértékegységek, ünnepségek leírásainak a segítségével értelmezte. Legfeljebb a filozófiatörténettel is az történne, mint Greenblatt kezén az irodalomtörténettel, Baxandall kezén a művészettörténettel — nem tűnik rossz kilátásnak. De talán vannak is ilyen filozófiatörténetek, amelyek maguk mögött hagyják a filozófia magában való történetét — ezt Önök jobban tudják, mint én tudhatom.

**Kanonikus és történeti
célok és eljárások
keveredése**

Noha korábban azt sugalltam, hogy a filozófiatörténet-írás vélhetően jobban kötődik kanonikus célokhoz és eljárásokhoz, mint más történeti ágazatok, ez nem biztos, hogy igaz. Valójában a kanonikus és a történeti célok és eljárások jócskán összekeverednek mindegyik történeti ágazatban. A történészek azért is tudják nehezen kordában tartani kanonikus késztetéseiket, mert úgy érzik, behozhatatlan előnyben vannak a szereplőikkel szemben: tudniillik *tudják a jövőjüket*. Tudják, hogy mihez vezettek a korabeli tettek, s tudják, mi lett a korabeli értékelések, önértékelések sorsa — a történészek saját értékeléseiket e többlettudásra alapítják. „Kossuth hibát követett el, amikor...” „Szerb Antal tévesen ítélte meg az *Ulysses*t, mert...” Ó, mennyivel okosabb is a történész! Ám a történeti anyagát éppen ezért véti el. Kanonikus pillantása nem illeszkedik a korabeliek perspektíváihoz, így elvétí a korabeli jelentést; amit tesz, az az utólagos jelentőség visszamenőleges érvényesítése a történeti anyagon. Szerintem nem különösebben érdekes, hogy X. történész úgy véli, hogy Kossuth hibát követett-e el — inkább az a kérdés, hibának látta-e a „hibát” Kossuth és kortárs szereplőtársai, s ha igen, miért, ha nem, miért nem? A *helyi tudás* az érdekes, és nem a történész utólagos értékelése.

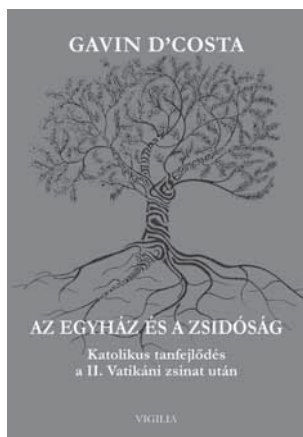
De mindezzel nem azt kívánom mondani, hogy a történészek ne értékeljenek — ugyanahhoz a ponthoz jutottunk vissza, amit a kezdeti Chesterton-intelemnél már tárgyaltam. Szerintem egyszerűen ajánlatos reflexív módon eljárni, s megkülönböztetni saját szövegünkben a történeti és kanonikus mozzanatokat — nem árt, ha tudjuk, mit csinálunk. Ennyi az egész, amit erről mondani akartam. Én magam irodalomkritikus is vagyok, nemcsak eszmetörténész. Kritikusként, kortárs irodalomról írva kanonikus látószöveget alkalmazok, amelyhez olykor történeti tudást is felhasználok. Eszmetörténeti tanulmá-

Újfajta filozófiatörténet-írás?

nyaimban ellenben igyekszem korlátozni a kanonikus késztetést (hacsak nem épp az a feladatom, hogy érvényesítsem). Ám lehetséges, hogy ezzel a gyakorlati megoldással ellaposítom magát a kérdést, s így a válaszom elfogadható esetleg egyes eszmetörténészeknek, de nem az a filozófusoknak. Úgyhogy zárásul igyekszem kiélezní a dilemmát.

A filozófiai tudás — íme, a legszélesebb általánosítás az előadásomban — elidőtlenítő és tértelenítő eljárásokkal által jön létre, hogy elérhesse „az” ember, „a” létező, „a” szabadság stb. fogalmát. Noha részben olyan szavakat használ, amelyeket hétköznapi környezetének beszédműfajai is használnak, a filozófiai beszéd hajlamos arra, hogy kiemelje a maga fogalmait e beszédműfajokból, megtisztítsa őket (mármint megtisztítsa őket a társadalomtól) és áthelyezze egy másik, *igazi kontextusba*, a filozófia sajátos szövegterébe. Az a filozófiatörténet-írás, amely olyan lenne, mint a kosellecki vagy skinneri eszmetörténet-írás, valójában a filozófia eljárásainak a visszafordításával foglalkozna: rekonstrukciós eljárásában igyekezne újra társadalmi energiával feltölteni a filozófiai szöveg szavait, visszahelyezni azon beszédműfajok közé, amelytől bepiszkolódott, kapcsolatba hozni azzal a helyi tudással, amely témájának és formájának az előfeltételei közé tartozott, s ezzel visszanyerni annak a közösnek, amelyből egyéniként kivált. De vajon ebben az esetben nem a filozófia *ellenlábasa* volna ez a bizonyos kosellecki, skinneri filozófiatörténet-írás? Vagy éppen hogy lehetőség volna a filozófia számára önmaga újraértésére? Erre én nem tudhatom a választ.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

GAVIN D'COSTA

Az egyház és a zsidóság

Katolikus tanfejlődés a II. Vatikáni zsinat után

Az elmúlt hat évtized során olyan folyamatokat lehetett megfigyelni a katolikus gondolkodásmódban, amelyek kibontakozásához más-kor évszázadokra volt szükség. Valóságos tanfejlődés ment végbe, mégpedig a zsidó néppel kapcsolatban. A kiindulópontot az a felismerés jelentette, hogy a zsidó néppel kötött isteni szövetség viszszavonható. Idővel az is egyértelművé vált, hogy a bibliai kor után sem veszítette hatályát, azaz a kereszténység sem érvényteleníti. De mi mondható el akkor keresztény nézőpontból a zsidó szer-tartásokról, amelyekkel a szövetség népe kifejezi hitét? Hogyan íté-lhető meg, hogy Isten földet ígért a zsidó népnek? És vajon

végezhető-e keresztény misszió a zsidók körében? A könyv történeti összefüggések felvázolá-sával, az összes jelentős egyházi dokumentum elemzésével, hatalmas szakirodalmi tájékozódás alap-ján, mégis közérthető módon ered e kérdések nyomába, s a válaszok, amelyekkel szolgál, egészen új, váratlan megvilágításba helyezik a katolikus egyház és a zsidóság kapcsolatát. Ára: 3.500 Ft

CZIGÁNY GYÖRGY

Lap a füveskönyvből

1931-ben született Budapesten. Költő, író, szerkesztő-műsorvezető. Legutóbbi írását 2020. 9. számunkban közzétük. – Tisztelettel és szeretettel köszönjük 90. születésnapja alkalmából.

Apollinaire „rajz-versében” szökőkút vízszugarai hajladoznak: szavakból vannak, verssorokból. „Ő, ég felé szökellő emlék” — s egy másik ág e víz-játék fűzfa képeiből: „sír a szökőkút is felettem...”

A természet tüneménye az izlandi forrás, a gejzír, s művészetek ihletője a városok, kastélyok költői adománya: a szökőkút.

Respighi zenéje harangszót, lombsusogást, madárcsicsergést is társít a Villa Medici kútjának alkonyi csobogásába. A víz játékát örökíti meg Ravel zongoradarabja. Debussyé pedig az Alhambra vízmedencéinek holdfényes villódzásaiból fakadt: *Este Granadában*.

De inspiráló előzménye mindezeknek a *Villa d’Este szökőkútjai*: szinte huszadik századi már ez a vízcsobogás Liszt romantikus zongora-zenéjében.

A nyugalom fáradhatatlan lendülete épül, omlik a szökőkút természetében, a monotonia dinamikája él, a csendesség zsong benne. Mint rózsafűzért suttogó apácák hangja, szelid erő, türelmes szárnyalás, lendület a mozdulatlanságban. Szakadatlan újjászületés: boldog, eleven várakozás.

„Adj már csendességet, lelki békességet, mennybéli Úr!” — így kezdi híres költeményét Balassi Bálint. A nagy francia matematikust, filozófust, Pascalt viszont megrémíti a végtelen terek örök csendje, de már Ovidius is emlegette a rémes helyek, a tág tér csönd-iszonyát...

Csendre vágyunk gyakran, úgy véljük, hogy belső figyelmünknek, a gondolkodás kereső dinamikájának terepe, segítője a csend. Nem az akusztikus élmény hiányára vágyunk az ilyen áhítatos percekben, nem füldugóra a zavaros élet-hangok, gonosz párbeszéddek, munka-lármák, mesterségesen földuzzasztott zene-hullámok és hang-szóró hatalmak ágyúzó ritmusai, vagy a múzsákat is elhallgattató fegyverek zaja ellen. Nem végtelen csendre vágyunk, hanem olyanra, amely bennünk van: szerencsés módon, de inkább kegyelem által mi magunk teremthetjük meg, s ha igazán élő, akkor a külvilág hangos impulzusai meg se zavarhatják. Mert az akusztikus csönd pusztá hiány. Ismerjük az atmoszféra nélküli, műszaki, szinte nyomasztóan süket stúdió-csöndet, amelyben a létezés igenlő szívdobogása hiányzik. Ilyen lehet a pokol csöndje is. A megtagadott teremtés némaságáé, a teljes ürességé.

Mi azonban drámaiságában szinte zeneként örvendező, életerővel teli csendet szeretnénk.

Hübrisz

*Az álom abban különbözik a valóságtól,
hogy ébren többnyire tudatában vagyunk
erőnknek vagy gyengeségünknek,
vagyis fel tudjuk mérni az esélyeinket,
és éppen ezért úgy viselkedünk, mint aki
maga irányítja a sorsát, bár természetesen
ez sem teljesen igaz, viszont álmunkban
kétségtől a sorsunk irányít minket,
néha egészen gyermetegen, mert minden
lehetséges ugyan, ám tulajdonképpen
semmit sem mi találunk ki, és nem is
rajtunk múlik, hogy mi lesz a vége,
szó sincs róla, hogy én például olyasmit
álmodnék, ami már valaha valamikor
 megtörtént velem, éppen ellenkezőleg,
a valóságban nem szoktam eltévedni, és
nem felejttem el, hol hagytam az autót,
nem buktam meg egyetlen vizsgán sem,
nem maradtam magamra az imént még
nyüzsgő piactéren, soha nem veszítettem el
vonatjegyet, és nem hagytam el bőröndöt
a peronon, de úgy látszik, valamiféle
figyelmeztetés mindez, hogy előbb-utóbb
vezekelnem kell az elmulasztott kudarcokért,
hiszen félúton ér véget minden igazi utazás.*

Félbehagyott kenyér

*Nem kell minden félbehagyott
kenyeret megenni később.
Nem kell őrölt húshoz keverve
fasírtot sem készíteni belőle.
Nem kell a kőkeményre száradt
darabokból prézlit törni a mozsárban,
ahogy anyám tette hajdan.
Nem kell feltétlenül befejezni,
amit elkezdél valahol valamikor.*

*Ha megzavarnak versírás közben,
egyáltalán nem biztos, hogy egy óra,
egy nap vagy egy hét múlva
folytatni kell a verset.
Illetve meg lehet próbálni,
és ki tudja, talán jól is sikerül,
de az már nem ugyanaz a vers lesz.*

*A folytatás nem folytatás soha.
Annak a szónak sincs értelme, hogy
ismétlés. Egy félbeszakadt szeretkezést
vagy egy be nem váltott fenyegetést
nem kell beírni az életrajzodba.
Fut a megsebzett vad a sűrűben,
és már rég nem a bosszúra,
hanem a barlangjára gondol.*

*Mind fontosabb nekem is
érintetlenül hagyni a múltat,
mert ha egyszer majd nem tudom
végignézni, amint a nap felkel,
nem az életemet, csak egyetlenegy
napkeltémet mulasztom el végleg.*

Emlékezés a lírai versre

TÖZSÉR ÁRPÁD

*A VilágÉn-nek millió évekig neve sem volt, csak
tűznek hívták vagy világosságnak, aztán Te-nek
vagy Ő-nek, mígnem Jézusnak, úgy kábé Budd-
ha csodás születése és Mohamed próféta futása
között, unva a mutató névmásokra hajazó Te-ben
és Ő-ben rejlődő kvaterkázást, koppant a szava a
farizeusok vitaasztalán, mondván: Én vagyok!,
s ezzel a személytelen lét évmilliói után megte-
remtődött az egyes szám első személy, s vele a
líra, az ember isteni énjének világi kifejezése. Il-
letve lehetősége, mert újabb korok jöttek ugyan,
de a rapszodiákban gyónó bűnös poéták, az égi/
lelki világossághoz megtérő, bűnbánó költők he-
lyett egyelőre még csak feddhetetlen, bűn nélküli*

való szent verselők születtek. Szent Tamás, Szent Ágoston, Szent Ferenc, Szent Bonaventúra (ez utóbbi a fényt tartotta a lét s a vers ősanyagának) hosszú évtizedeken át próbálgatták fejükre (az új személyes névmás tükrében) a dicsfényt, de csak Ferencnek sikerült olyan himnuszt szereznie, amelyben a poéta alkotás közben már szinte világi költőként hümmög, latolgat, válogat a jelzők s a rímek közt, földi lényekként személyesítve meg a teremtett természetet. Nem sokkal ezután azonban az alanyi költők elődök nélkül is annyira elszaporodtak, hogy a tizenkilencedik században már irtani kellett őket, akár a molyokat. De hát már ez is régen volt, csak az irodalomtörténetek emlékeznek rá. A mai költőket az jellemzi, hogy elfelejtették a szerelem és a szeretet szavakat, s pl. az empátia szót hallva valószínűleg számító-gépalkatrészre gondolnának. Vegyjeliüket semmilyen periódusrendszer nem jegyzi, de nem azért, mert sajátos elemeik, tulajdonságaik kilógnának a rendszerekből, hanem azért, mert nincs, mi kilógjon. Az újabb kori emberekről az isteni dimenziókat legyalulta az egyenlőség újkori Prok-rusztésze, a demokrácia. De ők már egyébként is az arisztokrácia s a demokrácia, sőt a kommuniz-mus üveghegyén, Tocqueville-en s Marxon is túl születtek, kifelé valamiféle szuperdemokraták, mert egyenlők nem csak embertársaikkal, hanem a fűvel, fával, hegyekkel, legyekkel, rinocerosz-szal is, de befelé burzsoák: védőn körülkerítik javaikat, jelszavuk az Én helyett az Enyém. Versük is csak jószáguk, arra szolgál, hogy eltakarja a le nem írtakat, azt, hogy már nem tudnak a hasonlatban maradéktalanul a hasonlítottéhoz hasonlulni, nem képesek az átváltozásra, melyben a csontok is szekvenciákba állnak. Nem vers már e méla szöveg se, csak emlékezés a Versre, a VilágÉnre, a fényre, Nap bátyánkra, a személyes névmás egyes szám első személyére, az Én-re: az Úrra! Lejtőködből, tétova szóképekből, s kétezerkilenc-százhárom karakterből álló egyetlen sóhaj e szó-hegy: Hol van már a tavalyi Én s a fény, ősanyagai a versnek, hol van Ferenc, s hol Bonaventúra!

Laurin rózsakertje. Verses lovagregény

Részlet. Laurin megkeresztelkedik

A *Laurin rózsakertje*, egy (esetleg több) ismeretlen középkori német szerző műve, A *Nibelung-ének*kel nagyjából egy időben jöhetett létre, és a nagy elbeszélő költeményhez több szálon is kapcsolódik. Egyik főszereplője Veronai Dietrich, aki A *Nibelung-ének* második felében is jelen van, de az egész *Laurin*-költemény maga is tekinthető a Nibelungok travesztíájának. Ez esetben a Nibelungok történetében szereplő Attilából, a hun királyból a törpék fejedelme lesz, aki egy hirtelen ötlettől vezérelve rabolja el a germán hercegisasszonyt, a Nibelungok-beli Kriemhild megfelelőjét. Ugyanakkor egy dél-tiroli eredetmondára is visszavezethető a történet: ma is látható a Dolomitokban, egy Schlern nevű hegy oldalában egy gleccserkatlan, amely alkonyatkor vörös fényben izzik, és a hagyomány szerint ez volt Laurin rózsakertje. Az is elképzelhető, hogy valamiféle történelmi hagyományt őriz a költemény. Arról a harcról tanúskodik, amelynek során a germánok — a gótok vagy a longobárdok — leigázták a tájék őslakóit, a mai rétorománok őseit.

A *Laurin rózsakerje* naivabb és következetlenebb a korszak nagy, reprezentatív elbeszélő költeményeinél, Gottfried von Strassburg *Tristanjánál* vagy Wolfram von Eschenbach *Parzivaljánál*, de elbeszélői sodra és költői szépsége is ebből fakad. Olvasása közben mintha a Grimm-mesék egyik forrásvidékén járnánk.

Az előző epizódokban Verona fejedelme, Dietrich kalandozásra indul Dél-Tirolba, ahol egy erdőszélen megpillantja Laurin bűvös rózsakertjét. Kísérete elpusztítja a rózsakertet. A helyszínre érkező törpekirály több ízben rájuk támad, utoljára földalatti királysága területén, a hegy belsejében, ahová álnokul becsalta a veronai lovagokat. Mindannyiszor vereséget szenved. Dietrich irgalomból meghagyja az életét, és fogolyként magával hurcolja Veronába. Ebben az epizódban is megőrződhetek történelmi nyomok: pogány törzsfők és fejedelmek keresztény hitre térítésének emlékezete.

(M. L.)

1331. acélpózna, „stehlein stange”: a német mondákban ez az óriások fegyvere, míg a törpéknél kard vagy buzogány van.

Némely mondákban az óriások és a törpék ellenségek, itt szövetségeseik.

Egy kicsi törpe ezalatt a hegy gyomrából kiszaladt. Tele van bánattal, dühökkel. Trombitál egy hosszú tülökkel. Ezt meg is hallotta elsőben öt óriás ott bent az erdőben.

1330 Egy pillanatig sem haboztak, vastag acélpóznákat hoztak,

azokkal futottak a bérchez. Óriásosztag törpét kikérdez, tudakozva, hogy mi az ábra. A törpe szól: a legrosszabb van hátra! Nem tudom elmondani, csak felét! Megölték királyom kíséretét. Ő lesújtva, mint bagoly a romon. Segítsetek királyomom!”

1349. két hős:
Dietrich és Dietlaub.

1351–1357. Az első három
sorban Dietrichhez és
Dietlaubhoz szól a mester,
a többi négy sor vagy belső
monológ, vagy a pincében
időző Wittignek és
Wolfhartnak szóló
tudósítás.

1365–1367. A koppenhá-
gai kéziratban reménytele-
nül romlott, értelmetlen
három sor. Nyilván az ösz-
szecsapás kezdetét írja le.
A többi kéziratban nem
található megfelelő szö-
veghely, amelynek alapján
javítani lehetne.

1390. gyűrű: ezúttal is
„fingerlein”, azaz
ujjacska-gyűrű.

1392A. A sort a rímpár
kedvéért kettétörtem.

1402. öt: az én javításom.
A kéziratban „fier”, azaz
négy áll, holott nincs róla
szó, hogy az egyik óriás
valahol lemaradt.

1427. a harcnak vége lett:
a kéziratok – egy kivéte-
lével – itt befejeződnek.
A kivétel az általam
használt koppenhágai
változat, amely
megőrizte a folytatást.

1340 Benyomul a hegybe az óriás.
Ez a törpéknek örömhíradás.
Eddig aggodalomban voltak,
lapítottak vagy bujdokoltak,
de most mindegyik előmászik,
és meg sem áll az öt óriásig.
Akik eddig sunnyogtak gyáván,
most visszajönnek, harcba szállván.
Az óriások rettentőek.
Nekitámadnak a két hősnek.

1350 Ezt látva szól Hildebrand mester:
„Azt ajánlom, lassan a testtel!
Ti két urak, vigyázzatok,
mert lesz itt nagy adok-kapok. –
Jött bivalyerős öt vitéz,
törpéknek segíteni kész.
Nekiesnek bajtársainknak,
de engem ez a harcban meg nem ingat!”
Hildebrand fejére emelé
sisakját. Ugrik a pince elé.

1360 Ennek a Veronai örvend:
szívesen látott segítő fent.
Az óriások rettentőek,
birtokában fegyvernek és erőnek.
†—————
—————†

Így szól ekkor Wieland fia,
derék és bátor dalia:

1370 „Wolfhart, te kedves, hű barát,
hordjuk-e gyávaság sarát?
Azt mondom neked: amíg élünk,
bátor szívet nyúlshívre nem cserélünk!”
Ádáz Wolfhart azt mondja erre:
„Fegyverkezzünk a küzdelemre,
és rohamozzunk közösen!
Nincs más tanácsom semmi sem.”
És még abban a pillanatban

1380 sisakjuk a fejükre pattan.
Mindkettőjük pajzsot fogott.
Künhild úrnő odafutott.
Szól: „Te is, meg te is bátor vagy.
Tiszteletem irántatok nagy.
Merészek vagytok a helytállás végett.
Nem látjátok az ellenséget,
és mégis rá mertek támadni.
Varázsszszközt fogok nektek átadni.”
Künhildben megvan a jóakarát.

1390 Kinek-kinek egy gyűrűt odaad.
„Húzzátok ujjatokra szaporán,
és csodás kalandok során

1392A mehetek végig: várnak rátok.
Az összes törpét láthatjátok!”
Dietrich úr és a többi urak
örömlükben ujjonganak.
Már ott az ujjukon a gyűrű.
Vár rájuk nagy kaland, bővérű.
A két lovag, harcra felajzott,
sietve felkötö a pajzsot.

1400 Rohamoznak, a pincéből kitörve.
Életével fizet sok törpe.
Szintúgy az óriás, mind az öt.
A két vitéz köztük úgy szétütött,
hogy az ellenséggel verekedve,
tovább nőtt kettejük harci kedve.
Ugráltak a vívás során,
csapást osztottak szaporán.
Csodálatraméltók, célratörők,
törpét pusztítók, óriást ölők.

1410 Minden óriást holtra sebeztek.
A jóság maradt bennük vesztég.
Hallja meg, akit érdekel:
szavam arról énekel,
hogy az öt jó vitéz
óriások ellen támadást intéz.

Ütnék rajtuk olyan sebet,
amely már soha be nem heged.
Vérük olyan bőven csorog,
hogy ki-ki sarkantyúig tocsog.
1420 Az óriásosztog menekül.
Minden vitéz egyet-egyet csepi.

Egy porcikájuk sem marad ép.
Meg nem menekülnek semmiképp.
Úgy mondja el a hagyomány,
hogy meghalt az óriás mindahány,
Laurin pedig foglyul esett.
Ezzel a harcnak vége lett.
Amikor látta Laurin, a törpe,
hogy hadereje meg van törve,
1430 hogy Wittig és Wolfhart lovagnak
szándéka: életben senkit sem hagynak,
akkor elvesztve minden erőt,
leborult a Veronai előtt.
Szólt: „Nemes herceg, te hatalmas!
Könyörgök, légy hozzám irgalmas!
Testemet, amely életem medre,

1478. *ha részben is:*
Hildebrand tanácsa szerint
elég, ha Dietrich fogság-
ban tartja Laurint, megölnie
nem szükséges.

1490. *Wittig:* a kéziratban
„Wiegand” szerepel.
Javítottam.

1493. *most kötöttem*
velük békét: Dietrich
valótlant állít, hogy lesze-
relhesse túlbuzgó híveit.

1504. *Sintram vagy*
Smoran: az én értelmezé-
sem. A kéziratban
e helyütt Smorannak, a
későbbiekben Sintramnak
hívják a törpék alkirályát.

1511. *Szép lányok:*
nyilván törpelányok. Vagy
cselédnek, vagy mutogat-
nivaló érdekességnek
kerülnek Veronába, a
hadizsákmány részeként.

megadom neked, kegyelmedre.
Ne irtsd ki egész népemet!
Mutasd nagylelkűségedet!
1440 Cserébe ők téged szolgálnak:
mindenben rendelkezésedre állnak.
Nemes herceg, a harcot szüntesd!
Bosszús haragodat eltüntesd,
mielőtt a törpe-vitéz
mind egy szálíg odavész!”
Dietrich úr felelte haragosan:
„Meg kell halnod hamarosan.
Veled együtt a törpe-nép
a halál ösvényére lép.
1450 Megszegted hűségesküdet,
ezért most rosszul áll ügyed.”
Meghallotta ezt a szép szűz
Künhild, akit a kétség űz.
Látja, Laurin mindjárt elkárhoz.
Odafut Verona urához.
Szava édes, mint mikor peng a húr:
„Kérlek, nemes, jó Dietrich úr,
hogy ne üss a nők becsületén részt,
teljesítsd ezt a kérést:
1460 a kicsi Laurin legyen enyém,
és törpe-népét is állítsd elé!m!
Ne legyen egyik se halálfia!
Mindnek lehessen megmaradnia!”
Dietrich úr pedig ezt felelte
– meglátszik lényre jólnevelte –:
„Abból nem fog semmi jó kisülni.
A törpének megmenekülni
nem szabad: nekem sok kárt okozott,
ezért halálra kárhozott.” –
1470 „De ne így legyen, nemes herceg!
Méltóságodat ne rontsák e percek!
Ilyen kérést el ne háríts,
hanem egyezz bele máris!

1510 Akkor ők vígan eltávoztak.
Szép lányokat is magukkal hoztak.
A csapat Veronába rohan.
Fogadják őket boldogan,
nagy örömmel, nagy hódolattal.
A nemes herceg csak jót tapasztal.
Volt mulatság, kicsit sem keserű.
Szólt citera, szólt hegedű.
Ott volt Dietlaub és húga, Künhild.
Tizennégy napig alkalmuk nyílt

Erényed miatt kerültél nagy becsbe.
Hogy méltó vagy rá, bizonyítsd be!”
Hildebrand így szól egyenest:
„Jó, ha döntésed valamelyest,
ha részben is, azt tölti be,
amit kíván a hölgyike.
1480 Így, ami jár, azt te is megkapod.
Legyen Laurin Veronában rabod.
A többi azt az esküt tegye,
hogy téged szolgál a törpék hegye.”
Szól Dietlaub, a levante:
„Becsületed úgy volna mentve,
ha ilyen kérést teljesítesz.”
Dietrich úr azt felelte: „Így lesz. –
Ifjú hölgy, tudd meg, teljesül,
amit kértél tőlem jelesül.”
1490 Wittig és Wolfhart felé kurjantja:
„A harcot hagyjátok abba!
Ne öldössétek a törpék népét!
Most kötöttem velük békét.”
A gyilkolást a két hős abbahagyja.
Örül a törpék apraja-nagyja.
Többet e helyt nem háborúznak
ők ketten: Dietrichtől elbúcsúznak.
A többiek viszik Laurint
és a hadizsákmányt jószerint.
1500 Van abban arany és drágakő.
Véleményük megegyező:
rábízzák a hegyet-barlangot
egy törpére, aki magas rangot
visel: neve Sintram vagy Smoran.
Derék törpe volt évek során.
Ő volt Laurin után a második.
A hűségre felesketik.
Dietrich előtt az esküt letette,
hogy őt szolgálja minden tette.

1520 vigadozni és mulatozni.
Eszükbe sem jutott távozni.
Aztán a honvág mégis űz:
búcsúzik Dietlaub és a szűz.
Kértek eltávozási engedélyt:
Dietrich bocsássa el a két személyt.
Künhild úrnő igen csinos.
Dietrich urat kérni alkalmatos:
legyen arra benne tekintet,
amit ő, Künhild érte megtett.

1542–1542A. A rimpár
kedvéért kettőtört sor.

1530 „Erre hivatkoznom nem vétek:
mindnyájan halottak lennétek,
ha Laurin ellen nem segít tanácsom.
Van is emiatt lelkifurdalásom,
mert jó volt hozzám minden tette.
Kéréseimet teljesítette,
és amije csak volt jelen,
mindazt megosztotta velem.
Ezért, dicső és nemes herceg,
hozzád ilyen beszédet szerzek,
1540 hogy teljesítsd kérésemet,
amit mindjárt előadok neked.”
Azt mondta Verona
1542A nagyhatalmú ura:
„Ünnepélyesen fogadom,
hogy amit kívánsz, megadom.” –
„Nemes herceg, kérésem az
– ha teljesíted, nekem vigasz –,
hogy legyen bízva Laurin sorsa
irgalmadra és jóakaratra.
Kérd meg, hogy vegye fel a keresztséget,
1550 szívjóságra hangolva téged.
Aztán – de ne hiába kérjem –
engedd, hogy birtokába visszatérjen.
Már elég büntetést kapott,
amiért téged becsapott.”
Felelte Dietrich uraság
– nagyúríság magas fokára hág –:
„Ifjú hölgy, amit kértél tőlem,

Na de most őket eleresztjük.
Szemünket Laurinra meresztjük.
Nézzük, hogy állt neki a dolga.
Úr volt-e még vagy inkább szolgál?
Hildebrand, a bölcs nevelő
1590 veszi a törpe ügyét elő.
„Uram, tégy úgy, mint egy bölcselő,
eszedre légy jól ügyelő.
Várd meg, hogy Laurin felocsúdjon,
arról viszont senki se tudjon,
ami Künhild úrnő kérése volt;
ezt óvatosan eltitkold.
Őt alaposan felügyeljük,
míg előbb-utóbb megfigyeljük,
akar-e megkeresztelkedni.
1600 Nyomába fog valaki veselkedni,
aki legyen gondviselője,
és jó tanács nyilat szívébe löje,

az megvalósulhat felőlem.”
Künhild olyan búcsúszóval felelt,
1560 amelyből látszik: jólnevelt.
Nem várta meg, hogy legyen este:
Laurint azonnal felkereste.
Így szólt hozzá: „Kedves uram,
Isten óvjon! Hazavisz az utam.
A bátyámmal kell tartanom:
sorsomban ez a tartalom.”
Szólt a törpe-fejedelem:
„Hogy meglátalak, jaj nekem!
És jaj nekem, hogy megszülettem!
1570 Miattad, ó jaj, senki lettem!
Azt hittem, leszel védelmezőm,
de sivatag lett virágos mezőm.
Amit valaha birtokoltam,
vagy ami még van birtokomban,
mindent szívesen átadnék,
ha egy évig veled hálhatnék.”
Keservesen sírva fakadt.
A királyné szíve majd megszakadt.
Ezért ő is könnyekben tört ki,
1580 de bátyja, Dietlaub nem hagyja
gyötrődni,
hanem a helyről elrángatja,
és egy derék férfihoz hozzáadja.
Ebből Künhildnek sok öröme lett,
míg be nem végezte az életet.
.....

hogy legyen tiszta szívvel keresztény.
Akkor te is szeretni fogod, ez tény.”
A lovag a tanácsra hallgat.
Felügyeletben fejt ki szorgalmat.
Megbízott egy bölcs férfiút,
akinek arra sok figyelme jut,
hogy a keresztény életről meséljen.
1610 De azt, hogy keresztényképpen
éljen,
nem kívánta a törpe.
Ezért szegyenbe jut, meg lesz gyötörve.
Gúnyolják a csatlósok.
Bolondnak tartják, csúfsága jó sok.
Ez tartott tizenkét hétig.
Mindenki gyalázta mindétig.
Azt gondolta egy éjjel:
„Bánatom oszolna széjjel,
ha felvenném a keresztséget.

1600. *valaki*: a továbbiak-
ban kiderül, hogy Ilsung.

1606. *felügyelet*, „huet”:
hivatalos intézmény volt.
Előkelő asszonyok és lá-
nyok rájuk, tisztességükre
felügyelő személy nélkül
nem hagyhatták el
lakosztályukat. Laurin is
hasonló bánásmódban
részesül, vagyis nem
tömlöcben tartják, hanem
házi őrizetben.

1623. vakok, „enplint”:
nem látják, hogy Laurin
segítségére szorul, ami
azt jelenti, hogy nem is
tudnának segíteni.

1631–1632. Ezt a két
sort, a szöveg logikájához
igazodva, felcseréltem.

1639. Itt a figyelmetlen
másoló valószínűleg
kihagyott néhány sort.

1656. Örök korona:
ellentéte a földi korona,
Laurin törpék fölötti
uralma.

1673. új név: felnőttkor-
ban megtért pogányok
gyakran kaptak a Bibliá-
ból vagy a szentek név-
sorából választott nevet.

(Fordította és a jegyzete-
ket írta Márton László)

1620 Elnézem a földkerekséget:
nagy hatalmat bír Krisztus neve,
szolgálja angyalok serege,
míg az én isteneim vakok.
Felőlük bajban maradhatok.
Annál nagyobb Krisztus hatalma.
Növekszik iránta lelkem bizalma.
Az én isteneim nem segítenek,
vagy ha mégis, akkor: minek?
Hozzájuk panaszzom hiába száll.
1630 Segítségük maga a halál.
1632 A ti neveteket elátkozom!
1631 Az egyetlen Istenre hagyatkozom,
aki égen-földön uralkodik,
az ő neve Jézus Krisztus pedig.”
Egyik vasárnap, kora reggel
Laurin a bölcs Ilsunghoz ment el.
Vívódását kiteregette.
Így szólt: „Ilsung, dicső levente,
kérek, adj nekem jó tanácsot.” –

1640 „Adok neked olyan tanácsot,
amely, meglásd, válik javadra.
Rab állapotról jutsz szabadra
Isten és az urad előtt.
Lesz boldogságod nagyranőtt.”
Azzal Ilsung eltávozik.
A herceggel találkozik.
Elmondani nem habozik,
hogy Laurin már ingadozik.
Ez Dietrich úrnak válik örömére.
1650 Mondja: Laurint hozzák elébe.
„Laurin, beszélj, de igazat szólj persze:
keresztényként élni akarsz-e?
Válaszolj hát egyenesen!
Szavadban színlelés ne legyen!
Jutalmadnak az lesz a nagyja:
Isten az örök koronát neked adja.”
Azt felelte Laurin, a csöpp:
„Uram, nincs vágyam semmi több,
mint az, hogy enyém legyen az áldás,
1660 amely az Istentől jövő megváltás.”

Ezt hallva, Dietrich eltávozik,
Hildebranddal találkozik.
Egyéb szolgálak is ott illegnek,
és a hercegnek tisztelegnek.
Verona hercege és atyja

az udvari káplánt hivatja.
Mondja neki: lesz keresztelő.
Sok udvaronc bukkan elő.
Szállong a hír köröskörül.
1670 Mindenki szerfölött örül.
Kérdi Verona hercege:
„Jótanácsotok van-e?
A törpének milyen új név kedvez,
amely illik a keresztény élethez?”
Mondták: „Hagyd meg régi nevét!
Nem vallja vele szégyenét.
Ez a név továbbá veretes,
és messze földön ismeretes.”
Dietrich a tanácsot megszívlelte.
1680 Laurint a káplán megkeresztelte.
Dietrich úr volt a keresztapa.
Ez Ilsungnak sajnálata,
mert lett volna keresztapa öröme.
Azt mondta Laurinnak: „Krisztust
kövesd!”

Hogy megvolt a keresztelő,
bevonult Dietrich úrral ő
a fejedelmi palotába. Ott
Dietrich úr gyűlést hívott.
Nagyurak jönnek. Gyülekező.
1690 Ő szól: „Döntésem a következő.
Keresztfiamat megajándékozom.
Így boldog helyzetbe hozom.
A hűségesküt neki leteszem,
hogy barátság és biztonság legyen.
Életem, vagyonom vele megosztva,
míg őt a halál ki nem fosztja.
Viszont ő is esküdjön meg arra,
hogy hűségét hozzám megtartja.
Laurin a herceg előtt leborul.
1700 Örömeben kis híján megkukul.
Dietrich úr a földről fölemelte.
Így szólt Laurin, a sors kegyelte:
„Uram, birtokomat, életemet
átadom zálogul neked.”
Fogadtak örök barátságot,
mit senki soha szét nem vágott.
Laurinnak a tiszteletet megadták,
keresztény hitben kioktatták.
Megtanulta Istent szolgálni.
1710 Ebben aztán helyt tudott állni.
.....

Mire ezt megírom

*Aranyban úszik minden a tél előtt.
Balkáni gerle áll a tetőn, akár
csak önmagának szobra. Innen
látni a szürke, a barna tollát,*

*hogy óarannyá változik át megint.
Lassan ma zárójelbe magát teszi:
két szárnya záródó jelébe.
Száll le az est, mire ezt megírom.*

Fél öt

*Sirály repül ködben a piac felé.
A házak is hullámszanak: átcsapó
tető fejiink felett. Redőnyt le-
húzni, ha itt a sötét, a fél öt.*

*Johanna felkelt most. Feleségem ment
be érte. Délután az övé. Enyém
a délelőtt. Kettőig. Aztán
munka. Veliük vagyok ezt is írva.*

Amit éje ragyog

*Éli a nincset, a pont most lenni tudót, ez a fontos.
Úttalan áll ma az út, most jön az így vagy az úgy.
Élni való ez a halni valója, lehet kitakarni,
és betakarni ma még. Fája, ha gyúlna: a rég.
Fája, ha gyúlna: a most az. A kéz, ami még ma se foghat.
Kéz, ami majd sose fog. Fény, amit éje ragyog.*

Vaksötét

*Festékbombák nyomai
a majomkenyérfák törzsein,
mint a véraláfutások egy áttetsző bőrű
lány vagy fiú testén,
akiért felmászta a harmadik emeletre,
megcsúszta és hanyatt esett,
kőporba, zúzalékba,
mert nem tartott meg a vadszőlő szára.
Repedt bordák, száraz faágak,
a haj helyén tekergő fekete siklók,
elnyúlt száj, lila orchidea,
a rossz félteke úrrézkény csendjei.
Vaksötét.*

Fényfestés

*Zölden világít a biodóm,
megfesti az opálos eget,
olyan mint egy úrhajó,
egy medúza, a minta az ingeden.
Inkább a házat nézem a domboldalon,
az égve felejtett lámpát az ajtó fölött.
A hideg síneket, a vonatok hiányát.
A felüljárón a rács a membrán,
ha átlépnék rajta, hova érneznék,
közös ahonnan indulok.
Balra a Városliget, jobbra a Duna,
miért bámulok mégis lefelé,
csak a tudatomat akarom elveszíteni,
a többi még maradhat.
Ilyenkor jönnek a férfiak nyitott kabátban,
a nők nyakukon vadcsereznye illattal,
csak ne akarnék velük pálmaliliomot,
világító földgömböket vagy egy tengert
keresni hajnalig.
Ők jönnek. Én megyek. Az úrhajó marad.*

CZIFFRA GYÖRGY ÉS FELESÉGE LEVELEI RÁCZ ALADÁR HAGYATÉKÁBAN

Rácz Aladár cimbalomművész (1886–1958) hagyatékát svájci születésű felesége, Yvonne Barblan (1907–2006) 1990-ben ajándékozta az MTA Zene-tudományi Intézet Könyvtárának. A több száz levelet és egyéb dokumentumot tartalmazó hagyaték huszonhét levelet őriz a Cziffra házaspártól.

A Cziffra György-emlékév eseményei nyomán született meg a zongoraművész és felesége eddig ismeretlen levelei közreadásának gondolata. Cziffra Györgyöt valójában nem ismerjük. A huszadik század egyik legnagyobb zongoraművészeről Magyarországon nem születtek monográfiák, nem elemezték előadó-művészetét, nem foglalkoztak a róla szóló francia sajtóval, egyre növekvő világhírével, egyszerűen „agyonhallgatták”. Tudunk indulásáról, családjá nyomoráról, tudunk a csodagyermekről, „bázzongorista” koráról, katonai és börtönéveiről, de itthon nem születtek tanulmányok művészi kvalitásairól, játékmódjáról, tehetségéről.

Amit életéről tudunk, azt elsősorban a memoárjából¹ tudjuk. A visszaemlékezők általában ebből a műből szemelgetnek, annak is általában azon fejezeteiből, melyekben Cziffra a „könnýzene” világában eltöltött éveiről ír, azokról az évekről, amelyekre ő maga is mint élete elvesztegetett periódusára tekint. Ebből az egyetlen életrajzi könyvből kiragadott részletek, a különféle lapokban megjelent és hitelesnek vélt adatok kompilációjából olykor teljesen irreális kép rajzolódik ki Cziffráról. Felvetődik a kérdés, hogy kik azok, hányan vannak itt Magyarországon, akiknek Cziffráról alkotott véleménye korrekt, őszinte és hiteles. Három személyt mindenképpen érdemes idézni. Elsőként Határ Győzőt,² a szintén emigrációba kényszerült író, aki rabtárs volt a „dudujkai” munkatáborban. Ő Cziffra emberi vonásait eleveníti fel, és úgy emlékszik rá, mint aki „mindig mosolygott... és száját ez a kesernyés mosoly soha nem hagyta el”, és akit tiszteltek a táborban. Cziffráról mint muzsikusról, művészről Ferenczy György zongoraművész,³ Cziffra egykori tanára ad igazán hiteles képet „emlékezések mozaikjának” nevezett, posztumusz megjelent kötetében.⁴ Ferenczy György volt az, aki visszavezette Cziffrát a komolyzene világába és rávette tanulmányai folytatására. Így vált újra a Zeneakadémia „növendékévé” a 33 éves Cziffra, immár Ferenczy tanítványaként. Cziffra kitartó szorgalma lenyűgözte mesterét. Mint írja: „én is

sokat tanultam tőle; paradox módon ezt kell mondanom Cziffrának adott óráimról. Valami hihetetlen könnyedség áradt a játékból. Zongorázása a virtuozitáson alapult, mégis pompás, érzékletes billentése, a dinamikai árnyalatok iránti fogékonysága csakhamar kifejezésre jutott minden stílusban. Könnyedségét a billentyűk előtt roppant szigorú munkaerkölcs egészítette ki.”⁵ Pár év közös munka után rávette tanítványát arra, hogy adjon klasszikus hangversenyt. Az eredményről így számol be: „Óriási sikert aratott — éppen a Bartók-teremben —, és a következő koncertjeire már tödult a közönség.”

Majd így folytatja: „De ellensége is akadt bőven. Részből konkurens, akik nehezen viselték el, hogy egy ismeretlen zongoraművész kívülről törjön be a hangversenyéletbe, és ott minden tapsot learasson. Részből a sznob és konzervatív zenekritika is fenntartással fogadta. Sőt, ahogy nőtt a közönségsikere, úgy fogytak támogatói a zenei élet hivatalos támogatói között.”⁶ Ferenczy szomorú megállapítással zárja Cziffráról szóló visszaemlékezését: „...az a politika, amit zeneművészeinkkel űznek Magyarországon, méltatlan a művészekkel szemben. ...milyen benyomás alakul ki a magyar művészetpolitikáról a külföld zenei központjaiban, hogy egy Cziffra Györgynek, Anda Géának, Kentner Lajosnak el kellett mennie Magyarországról.”⁷

Ferenczy György fiát, Ferenczy Miklóst⁸ szintén az abszolút autentikus kortársak között tarthatjuk számon. Hiszen nemcsak a tanár és tanítvány mindennapos munkakapcsolatát asszisztálta végig, hanem tanúja volt annak a folyamatnak, ahogy a zeneakadémiai tanár és felnőtt tanítványának szövetsége barátsággá mélyült. Emlékei, véleményét *Miért nem boldogult itthon Cziffra György* címmel adta közre.⁹ Ferenczy Miklós a címben megfogalmazott kérdésére keresi a választ írásában. A korabeli magyar zenei élet prominensei miért fanyalogtak Cziffra nevének hallatán, miért gáncsolták, miért nem lehetett a magyar zenei élet kiválósága. Különösen az 1954–1956 közötti évek érdeklik. És fölteszi a kérdést, „hogyan történhetett az meg, hogy 1954–1956 között Cziffrát hivatalosan másodvonalbeli zongoristaként tartották számon hazájában? Ugyanakkor 1957-ben Párizsban már üstökösszerű karriert futott be.”¹⁰

Cziffra György és Rácz Aladár kapcsolatáról sajnos keveset tudunk. Mindössze ezekre a meleg hangú, mély érzelmektől átítatott levelekre és egy-egy életrajzi utalásra támaszkodhatunk. Cziffra György és Rácz Aladár életében számos közös vonást fedezhetünk fel. Mindkettőjük édesapja cigány volt,

édesanyjuk magyar. Idősebb Cziffra és Rácz Aladár kezdetben hasonló pályát futottak be. Mindketten cimbalmoztak, kávéházi muzsikusként keresték kenyerüket. Idősebb Cziffra György Párizsba kerülésének időpontját nem ismerjük, csak azt tudjuk, hogy Rácz Aladár 1910-ben érkezett meg a francia fővárosba. Itt ismerte meg egymást a két magyar cimbalmos. Rácz párizsi megjelenése és a közelgő háború közt csak néhány év telt el, s hogy ez idő alatt milyen gyakorisággal találkoztak, arra nézve nincsenek adataink. Az első világháború kitörését követően Franciaország is hamarosan megkezdte az ott élő idegen állampolgárok, főként a vele hadiállapotban álló országok állampolgárainak összegyűjtését, internálását, kitoloncolását. Ez történt a négytagú Cziffra-családdal is. Az apát előbb börtönbe, majd internálótáborba zárták, az anyát pedig két kislányával együtt, mindenüktől megfosztva kitoloncolták. Az anya Budapestre, Angyalföldre és elmondhatatlan nyomorba érkezett meg gyermekeivel. Kiszabadulása után, feltehetően 1920-ban vagy 1921 elején ide követte őket a hazatérő apa. Idősebb Cziffra és Rácz Aladár élete között nyilvánvalóak a közös vonások. De mi a hasonlóság és mi különbözteti meg egymástól a cimbalomművészt és a zongoraművészt? Hasonlóságot elsősorban nyomorúságos gyermekkorukban, a nagy szegénységben kell keresnünk, abban az időszakban, amikor felébredt bennük az érdeklődés egy bizonyos hangszer iránt, mely eldöntötte sorsukat. Mindketten autodidakta módon, szabályok és a kotta ismerete nélkül közelítettek a zenéhez. Mindkettejük életét a „véletlenek”, a váratlan találkozások határozták meg és fordították jó irányba. Rácz Aladár életében felbukkant Stravinsky, Ansermet, Cziffra életében megjelent Dohnányi, majd hosszú évek múltán Ferenczy György. Mindketten rajongtak a francia barokk szerzőkért, örömmel játszották Couperint, Lullyt és még sorolhatnánk kedvenc szerzőiket. Rácz Aladár utólrétegzett művészetét hazatérte után lassanként elismerés övezte, tehetségét díjakkal jutalmazták. Ugyanezt nem mondhatjuk el Cziffráról. Neki Bécsig, majd Franciaországig kellett menekülnie, hogy egészen rendkívüli művészetét elismerjék és díjazzák. Ez a különbség a két zseni között.

Rácz Aladár 1934-ben feleségével együtt Magyarországra látogatott. Természetesen Budapestre is elutaztak, mert Rácz fel akarta kutatni egykori zenésztársait. Tőlük hallott a csodagyermek Cziffráról. Érdeklődését felcsigázta egy hasonló származású tehetség felbukkanásának híre. Hamarosan fel is kereste a családot, melynek életkörülményei, látható szegénysége minden biztonnyal saját gyermekkorát juttatta eszébe. Rácz Aladár ezen a látogatáson ismerte meg az akkor 13 éves tehetséget. A Rácz házaspár 1935-ban köl-

tözött Budapestre. Az ezt követő évek a megélhetés, a beilleszkedés és a lakásépítés¹¹ gondjaival teltek. Ugyanezek, majd a későbbi évek az ifjú Cziffra számára sem voltak felhőtlenek. Otthagytta a Zeneakadémiát, majd elhatározta, hogy pénzt fog keresni. „Átvédlett tánczenészsé”, ahogy a már említett memoárjában írta.¹² 19 éves korában megnősült, így már nem csak saját magáról kellett gondoskodnia. 1942 őszén behívták katonának. Nincs rá adatunk, hogy Ráczék Budapestre költözése és a katonai behívó közötti időszakban ifjabb Cziffra György és Rácz Aladár találkoztak-e személyesen. Nincs írásbeli nyoma — legalábbis nem tudunk róla — barátságuknak az 1946-os leszerelése és disszidálási szándéka miatti elítélése (1950) közötti időszakáról, de azt tudjuk, hogy Rácz Aladárt lélekben szinte második apjának tekintette. Kicsi a valószínűsége annak, hogy börtönévei alatt Cziffra írhatott volna Rácz Aladárnak, de az bizonyos, hogy kiszabadulása után, amint a körülmények lehetővé tették, kapcsolatba kerültek egymással.

Cziffra 1953 vége felé szabadult, kapcsolatfelvételükre első bizonyítékunk az 1954 decemberében kelt levél. Innentől kezdve tudjuk — a levelek kronologikus bemutatásával — dokumentálni a két házaspár barátságát.

Öt levél maradt ránk az 1954 decembere és 1956 októbere¹³ közötti időszakból. Ezek azok az évek, amelyekről Ferenczy Miklós beszél írásában. Kérdezhetünk, hogy miért csak ez az öt levél maradt meg. Az ötvenes években bármi megtörténhetett. Például az, hogy a levelek nem érkeztek meg a címzettekhez. Az is elképzelhető, hogy Ráczék óvatosságból megsemmisítettek néhány levelet. Egyikre sincs bizonyítékunk. Mégis azt kell mondanunk, hogy ez a néhány levél több okból is különös figyelmet érdemel. 1954. decemberi levelében beszámol a magánéletében történt változásokról. Egyiptomi származású feleségéről és 11 éves kisljáról. (Ez a tény is eloszlatja a zongoraművész kislfia születésének időpontja körüli bizonytalanságot. Több helyen születési éveként tévesen az 1942-es évet jelölik meg 1943 helyett.) Keserűen szól nehéz indulásáról. Mintha mindent bele akarna sűríteni ebbe a levélbe, mintha pótolni szeretné az elmaradt beszélgetéseket. Az öt autográf levél némelyike csupán rövid híradás egy-egy koncertjéről, s azok helyszínéről. A Pozsonyból és Prágából küldött lapokból megtudjuk, hogy végre kiengedték külföldre koncertezni. Igaz, hogy csak „szocialista” országba...

Meglehet, hogy egy pársoros üdvözlét nem bír olyan informatív értékkel, mint egy hosszabb beszámoló. Mégis úgy gondoljuk, hogy e néhány levél Cziffra Magyarországon töltött utolsó éveinek jól követhető kronológiáját adja. E dokumentumok

a személyes, magánéleti adatokon túl Cziffra előadó-művészetére vonatkozó fontos információkat is tartalmaznak. Leírja egyebek mellett, hogy a Hanglemezgyártó Vállalat milyen és mennyi felvételt készített vele. De a levél írásakor még nem tudta, hogy ezeket a lemezeket majd csak 1956-ban, a bécsi kirakatokban látja viszont... „Amikor elmentem a lemezboltok csillogó kirakatai előtt, ki írhatná le meglepetésemet, amikor megláttam saját lemezeim egynéhány példányát, melyekről mind ez ideig nem is nagyon tudtam, hogy lett-e belőlük valami... talán éppen azért, mert elfelejtettek nekem erről szólni.”¹⁴

Távozásuk után a levélíró szerepét a feleség, Zuleyka veszi át. Nem csoda, hiszen alig érkeznek meg Bécsbe, majd rövidesen Franciaországba, Cziffrát elárasztják az ajánlatok, és szinte pillanatok alatt elindul a világhír felé. Egymást követik a hangversenyekre, lemezfelvételekre szóló meghívások. Szinte semmi másra nincs ideje. Mindezek ismeretében szinte természetes, hogy a levélírás feladata is a feleségére hárul. De Cziffra 1958 februárjában még ír egy hosszú levelet Ráczéknak. E levél sorai mély, őszinte érzéseinek, ragaszkodó szeretetének és hitvallásának tanúbizonyságát adják.

Cziffra felesége férjétől függetlenül is szívesen levelezik Rácz Aladárékkal, a két asszony is jó viszonyban van egymással. Ennek köszönhetjük, hogy szinte azonnal értesülünk minden eseményről. Lehet, hogy akadnak majd, akik Zuleyka leveleit stilsztikai szempontból kritikussal szemlélnek. Zuleykának nem a magyar volt az anyanyelve. Leveleit gyorsan, a friss események, élmények hatására, nagy lendülettel írta és nem a nyilvánosságnak szánta. Mindez nem kisebbíti érdemeit. A külföldi szaklapok zenekritikái mellett Zuleyka levelei jelentik a leghitelesebb forrást Cziffra idegenben töltött első éveiről.¹⁵

Rácz-hagyaték. Fond 10/117. (Cziffra autográf)

Budafok, 1954. december ?

Drága Aladár Bácsi!

Először is milliószor csókolom! Kedves levelét e hó 26-án kaptam meg. Mondhatom nagyon-nagyon jól esett és sokszor olvastam át. Sokszor hallgattam tökéletes művészetét (sajnos csak rádión) — főként a preklasszikus mesterek gyöngyszemeit — nagy élvezettel. Nagyon sokszor gondoltam én is Aladár Bácsira, de odáig már nem jutottam el, hogy elmenjek lakásukra. Részint nem akartam zavarni, ezen felül — minthogy én is a „Jó Isten háta mögött” lakom, itt Budafokon — tehát nehezen hagyom el otthonomat. Művészete mellett Aladár Bácsi memóriáját csodálom; bizony annak már 20 esztendeje, hogy boldogult Apám lakásán volt Aladár bácsi. Én magamról csak annyit tudok mondani, most voltam

33 éves. Van egy nagy 11 éves fiam, szintén György és egy bájos egyiptomi származású feleségem.

Az eddigi életem sajnos nem a legrozsásabb körülmények között zajlott le. Kalandos pályafutásom közel 4 éves katonai szolgálat szakította meg. Ez idő alatt természetesen zongorához nemigen jutottam. Leszerelésem után — 1946 elején — semmiféle kapcsolat nem volt a mai úgynevezett „magasabb körökhöz” és miután az Isten olyan természettel áldott meg, én semmilyen erőlködést nem fejtettem ki, hogy ezek közelébe jussak. Így tehát nem volt más választásom, mint hogy ha nem is 100%-ig, de engedtem eddigi álláspontomból és az úgynevezett könnyű vagy szórakoztató zene területén kezdtem mozogni. A Vendéglátó-ipari üzemek igazgatósága nagy örömmel fogadott. Ettől az időtől kezdve különféle eszpresszókban játszottam. Állami szerződéseim voltak. Esténként sok neves művész fordult meg ott, ahol én felléptem. Úgy a Zeneakadémia tanárai mint növendékei. Én ugyan eléggé keserű szájjal hallgattam elismeréseiket és bókjaikat. Hiszen ez természetes is, mert bármennyire is — a körülményekhez képest — elegáns kis helyiségekben működtem, ahol szerettek is, — de mégis szívesebben ültém volna a Zeneakadémia Pódiumán. De hát ennek is vége szakadt egyszer. Híre jutott a Népművelési Minisztériumban, hogy a Váci utcai eszpresszóban valaki eléggé jól zongorázik, és egy este meg is jelentek nálam.

Azon nyomban felbontatták a szerződéseim és ők lekötötték mint az Országos Filharmónia szólistáját. Pedig akkor még nem is sejtették, hogy én nagy zongoraműveket is képes vagyok előadni. Bízta bennem. Ez a bizalom nekem jól esett és minden erőmmel azon vagyok, hogy még többre tudjam zongorajátékom tőkéletesíteni. Ma már ott tartok, hogy ebben az évben (1954) 6 nagy önálló zongorahangversenyt tartottam, úgy a Zeneakadémián mint a Bartók-teremben, Városi színházban, vidéki városokban. Műsorom zömét én is régi nagyokból Couperin stb. — a nagy virtuóz művek mellett — állítom össze. Természetesen rögtönzők a pódiumon nyitányokat és minden egyéb olyan művet, amit nem zongorára írtak. Ezeket persze a zongora legszélesebb kihasználásával írom át ott helyben. Ezekhez fűzöm még azt is, hogy most novemberben vett fel a Hanglemez Vállalat 16 lemezoldalt velem. Ezeket a műveket egy ültő helyemben játszottam végig ismétlés nélkül. Ezek a művek a következők:

- 1/ Hummel: Esz-dúr rondo
- 2/ Schumann: Traumes Wirren
- 3/ Schubert + Liszt: Soirées de Vienne (As-dúr)
- 4/ Liszt: Valse oubliée
- 5/ Liszt: Transzcendentális etűdök (f-moll etűd)
- 6/ Liszt: Feux follets — (B-dúr etűd)
- 7/ Liszt: Mazeppa — (d-moll etűd)

8/ Balakirev: Yslamey — fantázia

9/ Verdi: „Trubadur” — paraphrazis (saját átirat)

10/ Hacsaturján: „Kardtánc” (saját átirat)

11/ Rimszkij-Korszakov: „A dongo” (saját átirat)

Ez mind november hónapban készült. Most januárban felkértek 8 Liszt mű lejátszására. (Ezek között három rapszódia. Többek között a híres „Spanyol rapszódia” is.) És a 24 Chopin etűdöt akarják felvenni tőlem. Én nagyon sokat dolgoztam Aladár Bácsi. Rengeteg művet kell újra megtanulnom. Sok időm veszett kárba! De erre még visszatérek szóban is, ha kijövök.

Ma már mindig több számmal vannak az elismerők, de szép számmal vannak olyanok is, akiknek nem tetszik az, hogy én egyszerre kiléptem az éjszakai mulatókból és most az ők eddigi nyugalmas pozíciójukat kicsit megmozgattam. Pedig nem ez a célom Aladár Bácsi, tessék elhinni. Nekem nincs más vágyam, mint a zongorajátékot tovább fejleszteni mindenki számára! A Barátaim szerint az adottságom megvan ehhez és én úgy érzem, hogy ez kötelességem.

Drága Aladár Bácsi, levele igen jólesett, nem győzöm hangsúlyozni. Az Apámat juttatta eszembe Aladár Bácsi, és ezzel kapcsolatban, az Apámmal való barátsága után úgy érzem, ha szabad ezekkel a szavakkal élnem: mintha Aladár Bácsi az az Apám lenne, akit én mérhetetlenül tisztetek!

Búcsúozom Drága Aladár Bácsi! Én január 5-én délután fel fogom hívni telefonon. A továbbiakat (kijövetelemre vonatkozólag) megbeszéljük. Fellelése Őnagyságának kezét csókolom.

Nagyon boldog új esztendőt kívánok.

Milliószor csókolom Cziffra György

Rácz-hagyaték. Fond 10/118. (Cziffra autográf)
(A képeslapot [Tátrai] Vilmosossal¹⁶ közösen írták.)

Pozsony, 1955. május 23.

Büszke lehetsz a „Fiad”-ra. Ragyogóan szerepelt. A legszívélyesebb üdvözet és kézcsókkal Vili Milliószor csókolom Drága Aladár Bácsi. Fia Cziffra György

Rácz-hagyaték. Fond 10/119. (Cziffra autográf)

Prága, 1955. június 1.

Drága Aladár Bácsi!

Először is mindkettőjüket milliószor csókolom. És nagyon kérem az elnézésüket hallgatásomért. Én amióta kijöttem a hangversenyeimen kívül, amikre állandóan gyakorolnom kell, állandó fogadásokon kell részt vennem, amiket vagy nekem rendeznek vagy különféle államok egymásnak, de én is meg vagyok rá hívva. Ami szabad időm van eddig azt az itteni „Supraphon” gramofon vállalat foglalta le különféle felvételekkel. Szabad időm

nincs. Egy állandó kísérőm van, aki a szálloda halljában vár rám állandóan és egy autó, ami mindig készenlétben áll kint a szálló előtt.

Ami a zongorahangversenyeim sikerét illeti, az a következő: Én egy úgynevezett „prágai” zenei fesztiválra lettem meghívva, amire az összes nemzetek a legjobbjaikat küldték el. Itt volt Jeanne Marie Darrée,¹⁷ Adam Harasiewicz (a mostani lengyel Chopin verseny első díjasa),¹⁸ Kogan szovjet hegedűművész¹⁹ és még rengeteg idegen. Ennek a Festivalnak vége van, de még mindig itt vagyok. Tegnap adtam egy hangversenyt a Csehszlovák nagykövetségen, amire csak az itteni és a külföldi diplomaták voltak meghívva. 4-én csinál felvételt a Televízió velem.

Eddig 6 önálló hangversenyt és 2 zenekari hangversenyt adtam, különféle városokban és Prágában. Darvas²⁰ népművelési miniszter itt volt látogatóban. Eljött a gram. felvételeimre és ott ült végig mellettem. Nagyon kedves szimpatikus ember és kijelentése szerint nagyon büszke rám. Referáltak neki az itteni szaktekintélyek zongorajátékomról és az itteni lemezese is gratulált nekem. Ha egybevetjük ezeket a dolgokat Drága Aladár Bácsi, akkor azt hiszem, hogy sikerrel fog zárulni a Csehszlovák hangversenyturném.

Milliószor csókolja Magukat Cziffra György

Rácz-hagyaték. Fond 10/120. (Cziffra autográf)

[Budafok,] 1955. július 11.

Drága Aladár Bácsi és Aranyos Yvonne!

Nem tudom elmondani azt az örömet, amikor a lemásolt „Lully-Gavotte”-ot megkaptam! Nem kényerem a sok és nagy szó, de nem tudom eltitkolni meghatottságomat drága és olyan tiszta lelküknek az ilyen formában is megnyilatkozása előtt. — Arról nem is beszélek, hogy milyen jó érzés ott lennem Maguk között! Élvezem az Isten áldotta tehetségét, kedves és őszinte szavait, és nem utolsósorban a számomra oly jól eső szeretetét! Mindent köszönök Maguknak.

Nagy örömömre szolgált, hogy Aladár Bácsit sokkal jobb kondícióban találtam, mint számítottam! Csodálatos vitalitása párosult nagyszerű kedvével. Én biztos vagyok benne, hogy az idegrendszernek ez a csodálatos fölnye a test fölött, szintén a nagy és tisztára csiszolt tehetségének adala! Igazamat alátámasztja az is, hogy most szombaton történt lemezfelvételemnél, a lemezese kérdésemre örömmel újságolták, hogy az utolsó Rácz Aladár felvételek is ragyogóak voltak, ugyanúgy, mint az előbbieket. Nagy örömmel ülttem zongorához ez után! Szeretetérről, ha lehet még fokozottabban biztosítja és mind a kettőjük kezét csókolja,

Fia Cziffra György

Rácz-hagyaték. Fond 10/121. (Cziffra autográf)
Budafok, 1956. II. 27.
Milliószor csókoljuk és további jó erőben, egészsé-
ségben való gyönyörű hangversenyeket kívánunk.
a „Szentháromság”

Rácz-hagyaték. Fond 10/122. (Cziffra autográf)
[Párizs, 1956. december]
Millió csókot, ölelést, jó egészséget kívánok
mind kettőjüknek az új esztendő alkalmából
Cziffra Gy. és családja
(Zuleyka soraival kiegészítve:) Helyettem a levélre
Gyuri válaszol. Millió puzi Zuleyka

Rácz-hagyaték. Fond 10/127.
Párizs, 1956. december 20.
Drága Aladár bácsi és Yvonne!
Messze kerültünk egymástól. Itt maradunk Pa-
risban. A Columbia jött értünk. Bécsben 5 éves
szerződést írt alá. 10-et akartak, de az sok. Villát
most vesznek Párizshoz közel. Mindenünk meg-
van. Csak jó lenne azért néha együtt lenni. Na-
gyon kérem Aladár bácsit és Yvonne, ha ráértek
írjatok. Vigyázzatok magatokra. Boldog ünne-
peket és boldog új esztendőt. Zuleyka, Gyuri, Öcsi

Rácz-hagyaték. Fond 10/128.
Párizs, Hotel Prince de Galles,
1956. december 25.
Drága Aladár bácsi és Yvonne!
Remélem lapunkat már megkapták. Yvonkám
megérted lépésünket. Gyurinak óriási sikere
van. Minden lap róla ír. Tele vagyunk szerződési
ajánlatokkal. 2000–2500 dollárt kínálnak hang-
versenyenként. De csak *módjával* vállal. Több
impresszárió ajánlkozott, de a Columbia lemez-
vállalat ajánlatára Gieseking impresszárióját [ol-
vashatatlan] fogadtuk el és így egy ember kezé-
ben van. A Columbia 10 éves szerződést ajánlott
fel, de Gyuri csak 5 évre írta alá. Nagyon ké-
nyelmes 4 szobás apartmant nyitott a cég részünkre
Steinway zongorával, zenegéppel és te-
levízióval, ami a Pathé-Marconi cég ajándéka. És
egy Cadillac kocsit, ami itt áll rendelkezésünkre.
Már voltunk Versailles-ban és Fontainebleau-
ban kirándulni. Karácsony napján elvöltünk sé-
tálni, mire visszajöttünk, egy óriási karácsonyfa
volt a szobánkban és velünk voltak, hogy szent-
este ne érezzük magunkat egyedül. Addig la-
kunk a hotelban, míg megfelelő kis villát nem
találnak. Már voltunk nézni, de egyik sem volt
megfelelő. Egy nagyszoba kell külön stúdiónak
Gyuri részére, amit ők rendeznek be erősítővel
és magnetofonnal.

Mi nem akartunk itt letelepedni. De ők vesz-
nek mindent, a házat is. November 7-én Bécsben
voltunk és nov. 8-án délután már Párizsból a Co-
lumbia igazgatója ott volt értünk. Csak Gyuri-
nak Bécsben előbb volt egy önálló hangversenye
és csak azután jöttünk Párizsba. A bécsi hang-
verseny után a bécsiek sírtak, azt írták a bécsi
lapok, hogy Liszt feltámadt. A bécsi Burgban
kaptunk lakást. És Karajan²¹ jött hozzánk, hogy
szeretne egy zenekari koncertet dirigálni. Az
osztrákok szeretnék, ha ott telepednénk le. Osztrák
útlevelünk van, az osztrákok szeretnék, ha
elfogadnánk az állampolgárságot. Viszont a fran-
ciák is. De Gyuri egyiket sem fogadja el. Olyan
nekünk, mint egy álom az egész. Rengeteg fény-
képet csináltak róla. Olyan könyvet nyomnak ki
róla, mint ami Aladár bácsinak van Pablo Casals-
ról.²² Címe: „Die grossen Interpreten” sorozatban.
Ha kész, küldünk belőle. Rengeteg kritika és cikk
van a Figaro és a többi lapokból. És az osztrákok
még most is írnak róla, pedig már 3 hete eljöt-
tünk onnan.

Karácsonyi számot küldjük el az egyik lap-
ban, ezt azért, mert körülbelül egy pár újságcriti-
ka össze van vonva benne. Elnézést kérek a
csúnya írásért, de még haza anyunak is akarok
írni. Remélem Aladár bácsi jól van. Küldünk
csomagot Yvonkám. Írd meg mire van szüksé-
getek. Nagyon sokat gondolunk Rátok. Emlék-
szel Yvonkám 22-én a Városiban, a próbán
mikor Gyuri olyan beteg volt. Együtt sírtunk.
Remélem jól vagy. Van-e enniválótok? Nagyon
jó lenne itt lennétek, együtt örülni mindennek.
Ha megkaptátok ezt a levelet az újságcikkkel
együtt — azonnal írj, Yvonkám, jó? Vigyázzatok
magatokra, Aladár bácsi amennyit tud, sétáljon.
Vigyázzon magára. Doctor bácsit üdvözljük.
Választ, a cím a levélen.

Millió puzi, Zuleyka, millió csók Gyuri, Öcsi
Holnap, dec. 26-án vacsorára vagyunk meg-
hívva Marguerite Longhoz.²³ Ott volt Gyuri
hangversenyén. Nagy tisztelettel és szeretettel
vesz körül minket. Sokat van itt nálunk. Olyan
friss, 82 éves, képzeljétek el. Yvonkám írj! Az új-
ságot mellékelem. Sok csók Zuleyka.

Rácz-hagyaték. Fond 10/129.
Párizs, 1957. január 25.

Drága Yvonkám!
Mi van? Mert nem írsz. Valami baj van? Beteg
Aladár bácsi? Nem kell valamilyen orvosság?
Mi jól vagyunk. Most megyünk Brüsszelbe és
Lisszabonba. Utána zenekari koncert New York-
ban az ottani filharmonikusokkal. Vez. Doráti.²⁴
Utána a Carnegie Hallban önálló koncert és még
sok minden. Írjatok mi van! Sok csók, Zuleyka

Rácz-hagyaték. Fond 10/123. (Cziffra autográf)

Bruxelles, postabélyegző kelte 1957. ? 22.
Drága Aladár Bácsi és Yvonnka!
Meg érkezünk Bruxellesbe. — Itt minden jóformán ugyanaz, mint Parisban. Holnap van a nagyzenekari hangversenym. Scherchen²⁵ a karmester. Sajnos azt a tértíves levelet, amit írtak, hogy elküldtek, még nem kaptuk meg. Vigyázzanak Magukra nagyon. Milliő csók Gyuri és Zuleyka

Rácz-hagyaték. Fond 10/130.

Montigny, postabélyegző kelte 1957. március 9.
Drága Yvonnkám és Aladár bácsi!
Itt küldöm a brüsszeli kritikát, másolat, mert az eredeti a Columbia cégnél van. Megkérlek Yvonnkám, legyél szíves és fordítsd le a hátára a szöveget és küldd haza Anyuéknak. Hogy el tudják tenni a könyvb. Remélem a brüsszeli újságot megkaptátok. Mi jól vagyunk, sok a dolgom, mert nagy a ház. Van egy bejárónő délelőtt, de az sem elég, mert így is 5 szobát lezártam. Most keresek egy megbízható magyar családot, akire ha utazunk nyugodtan rá lehet bízni mindent. De ez nehéz. De remélem a jó Isten ebben is segítségünkre lesz. E hónap 23-án Lisszabonban vagyunk, onnan is írunk. Nemsokára kész a könyv Gyuriról, akkor küldök haza és nektek is. Remélem jó egészségben vagytok? Aladár bácsi sétál? Megvan mindenetek? Őszintén kérlek Yvonnkám, írd meg, ha valamire szükségetek van!

Hernádi²⁶ tegnap volt nálunk másodszor. Bemutattuk a Columbiásoknak, igyekszünk segíteni neki. Frankl²⁷ is kint volt vele. Brüsszelben a kis Vásári Tamással²⁸ találkoztunk, ott van a szülei vel együtt. Gaila [?] [olvashatatlan] Tamás (lemezvállalat, magyar) is kilátogat hozzánk. Szemere János²⁹ Londonból írt nekünk, felesége és ő is dolgozik már egy könyvkereskedésben. Rozsnyai Zoltán³⁰ is írt, ő feleségével Ausztriában van. Melles³¹ karmester szintén a családjával együtt. Mind a kettő szeretne Gyurival koncertet adni — de ez lehetetlen. Mert ahogy megérkezünk Párizsba, már meg volt előre az egész évi terve. És én meg nem akarom, hogy túl sokat koncertezzen. Csak annyit, ami nem fárasztja.

Az első lemez után, ami 1 hónapja kapható, a százalék, amit a bank átutal, eddig 3 millió frankunk van a bankban. Ami egy hónap után nagyon szép. Pedig még csak itt Franciaországban adták ki. Columbia igazgatósága szerint Gyurinak nem is kéne hangversenyt adni, mert a lemezek után nyugodtan gond nélkül élhet. Pláne, ha kijönnek a többi lemezek és mennek Amerikába — Angliába stb. Szeretnénk nektek is egy lemezt küldeni. Írd meg Yvonnkám, milyen módon lehet. Ír-

jál Yvonnkám, olyan öröm, ha töletek egy pár sor érkezik. Gyuri azt a karszíjat viseli, amit Aladár bácsi javított ki neki. Reméljük Aladár bácsi jól érzi magát. Vigyázzatok magatokra. Milliő puszi Zuleyka, Gyuri, Öcsi is!

Rácz-hagyaték. Fond 10/131.

Montigny, postabélyegző kelte 1957. április 19.
Millió csókkal kívánunk kellemes Húsvéti ünnepeket. Gyerekei: Gyuri, Zuleyka, Öcsi. Neked Yvonne millió puszi külön. Levél megy!

Rácz-hagyaték. Fond 10/132.

Montigny, 1957. május 19.

Drága Yvonnkám,
Nagyon kérlek benneteket ne haragudjatok, hogy olyan sokáig nem írtam, de nagyon sok dolgom van mindig. Igaz, most már nem, mert kb. egy hete van egy magyar szintén menekült házaspár, akiket még Pestről ismerek, úgy hogy, ha elutazom Gyurival, nyugodtan itt tudom hagyni az Öcsit és mindent — megbízhatóak.

Itt volt az Operától egy ember, aki lemezt hozott és levelet és nekünk adta át, mert az illető Afrikában van, s csak őszre jön vissza. Mi majd továbbítjuk. Meghallgattuk, olyan jól eső érzés volt, mintha ott ültünk volna nálatok. Küldök egy képet a házunkról. Yvonnkám, kérted a telefonszámunkat: Cormellies en Paris 547. Mi most várjuk a Nagymamát és ha ő visszamegy, küldünk lemezt. Reméljük Aladár bácsi jól van és sétálgat rendszeren. Most kis pihenője van Gyurinak, ez azt jelenti, hogy 3 hétig nincs koncert, csak lemezfelvétel. Június végén, 28-án van zenekari koncert Nizában. Juli[us] 1-én Le Havre-ből indulunk Amerikába, ahonnan augusztus közepén jövünk vissza. Állomások, ahol koncert van, sorjában: New York, Montreal, Chicago, Washington, New Orleans, Los Angeles, Hollywood, San Francisco, Florida. Nagyok a távolságok a városok között, amit repülővel teszünk meg. Vissza nem hajóval jövünk, hanem szintén repülővel. Amerikai hajóval megyünk, Gyuri meg akarja az alatt a hat nap alatt szokni az emberek mentalitását. Már alig várja, hogy túl legyen rajta, nem nagy örömmel megy abba az országba. Yvonnkám és Aladár bácsi, legközelebb többet írok. Milliő puszival Zuleyka, Gyuri, Öcsi

(A házukat ábrázoló fénykép szövege:) Az új otthonunk beköltözésünk napján. Sajnos az egész ház nem fér rá, még egy emelet van rajta. Előtte egy nagy park fenyőkkel és gesztenyefákkal. Háta mögött garázs és a gyümölcsös és veteményes kert. Mellettünk egy nagy erdő énekes madarakkal. Nagyon boldogok vagyunk és nyugodtan élünk itt. Bár össze tudnánk jönni és látni benneteket.

Rác-hagyaték. Fond 10/133.

New York, postabélyegző kelte 1957. június 15. Szerencsésen átrepültünk. Nagyon jól érezzük magunkat. Most New Yorkban vagyunk. Majd Chicagóba, Los Angeles, Hollywood, és Canadába megyünk. Mindenhol írunk. Milliós csók: Zuleyka, Gyuri

Rác-hagyaték. Fond 10/134.

Los Angeles, postabélyegző kelte 1957. július 23. Chicagóban megvolt 2 koncert. Óriási sikerrel. Most itt Hollywoodban lesz 2 koncert egy amerikai karmesterrel és egy magyarral. Georg Solti.³² Úgy fogadják Gyurit mindenhol, mint egy királyt. Szeretnék, ha itt telepednénk le. De jó nekünk a csendes Montigny. Kaptunk 2 zongorát ajándékba. Egy Steinwayt és egy Baldwint, amit átküldenek Európába. Yvonkám, ha hazaértünk bővebben írok. Milliós puszi mind a kettőtöknek. Zuleyka, Gyuri

Rác-hagyaték. Fond 10/135.

Montreal, Hotel de La Salle, postabélyegző kelte 1957. augusztus 9. Yvonkám! Elnézést, de majd az út után bővebb beszámolót küldök. Milliós puszi, Zuleyka

Rác-hagyaték. Fond 10/136.

Montigny, 1957. szeptember 10. Drága Yvonkám és Aladár bácsi! Remélem levelezőlapjaimat és szintén amerikai kritikákat és fényképeket megkaptátok. Most 1 hete, hogy itthon vagyunk. Szeptember 12-én utazunk Schweizba, egy hétig vagyunk és utána szept. 21-én már Londonban vagyunk. Mindkét helyen hangverseny lesz. Schweizban kettő, Londonban 1 a Royal Festival Hall-ban. Nagyon várják Gyurit, mert már egy hónappal előbb elkeltek az összes jegyek. Majd mind a két helyről küldünk lapokat. Egyelőre beszámolok az amerikai útról: augusztus 13-án ültünk gépre és 14-[én] reggel New Yorkban voltunk, az utazás nem volt kellemes, mert több ciklonban volt részünk, ami a gépet nagyon dobálta. Onnan 17-én Chicagóba mentünk. Kísérőnk volt André Mertens,³³ Gyuri amerikai menedzsere és Párizsból Jean Bérard³⁴ [a] Pathé-Marconi-Columbia igazgatója. Chicagóban eltöltöttünk 12 napot, utána átmertünk Los Angelesbe. Ez szintén nagy út volt. 8 órát töltöttünk gépen, tekintve, ez a kontinens másik oldalán van. Innen átmertünk Hollywoodba. Itt egy óriási, a régi amfiteátrumhoz hasonló szabadtéri színházban volt 2 zenekari hangverseny. A koncerthelyiség nagyságára jellemző, hogy befogadóképessége 20.000 ember. (Innen is küld-

tünk lapot nektek). Innen átmertünk Canadába, de már vonattal. Ez szintén nagy út volt, tekintve egész Amerikán keresztül utaztunk. Gyurinak mindenütt nagyon nagy fogadtatásban volt része. Jövőre egy három hónapos (25 hangversenyből álló) hangversenysorozatra hívtak meg minket. Úgy, hogy jövőre más külföldi és francia koncertet nem vállal Gyuri, mert elég lesz ezt a turnét abszolválni.

Remélem Ti is jól vagytok, Aladár bácsi is egészséges. Szeretném, ha magatokról írnátok minél többet. A lemeze Aladár bácsinak itt van nálunk, de őszintén, nem is akarjuk azt senkinek tovább adni. Hernádi³⁵ itt lakott egy hónapig nálunk. Tegnapi volt nálunk meglátogatni Friss Antal³⁶ zeneakadémiai cselló tanár. Itt küldünk 3 drb fotót. Leveleteket várjuk minél előbb. Milliós csókkal gyermekeitek, Gyuri, Zuleyka, Öcsi: Sok-sok puszi (A levél mellett nyolc darab fénykép az amerikai útról.)

Rác-hagyaték. Fond 10/138.

Montigny, [1957.] november 12. Drága Aladár bácsi és Yvonkám! Itt küldök 2 drb fotót. Egyiket Gyuri küldi. Másikat én küldöm, hogy lássátok Öcsikét is, hogy mennyit nőtt. Mikor Montreux-ben voltunk, eljött a koncertre Cortot³⁷ is és meghívott utána másnap hozzájuk és ott készültek a képek, amit most küldött el nekünk. Nagyon kedves és helyes emberek, de Cortot olyan öreg már, hogy Aladár bácsi mellette deli levante. Bizony! Nagyon sok régi kézíratai vannak. Liszt, Beethoven, Chopin, Mozart-tól. Sok szép festménye Delacroix-tól, Renoir-tól is stb. Ezen a képen, ahol Gyurinak zongorázik felette Liszt fiatalkori képe Renoir-tól. A képeket fogadjátok olyan szeretettel, mint ahogy küldjük.

Napjaink egyformán munka mellett telnek el. Gyurinak máma is lemezfelvétele van. Ez a november és december a lemezfelvételek jegyében zajlik le. Nagyon jó volna egy kicsit elbeszélgetni veletek. Reméljük Aladár bácsi jól van. Ha Yvonkám szükségetek van orvosságra vagy bármire, kérlek írd meg! Babos Jancsi³⁸ már volt nálatok? Yvonkám, a nővéred elküldte a fotót rólad és Aladár bácsiról, nagyon jók, élethűek. Már régem köszöntem neki, nagyon aranyos teremtés. Öcsike jól beszél már franciául, iskolába jár. Szépen zongorázik. Cortot szeretné tanítani és ha jövőre Schweizba járna iskolába, ott lakna. Nagyon megszerette. Ő volt a tolmács, amikor ott voltunk. Olyan remekül raccsolja az r-eket, nincs semmi akcentusa. Hiába, a jó fül, amit hála Istennek az apjától örökölt, s nem tőlem. Drágáim, millió puszi és sok-sok ölelés: Zuleyka, Öcsi, Gyuri

(A levél mellett francia nyelvű kritika a montreux-i hangversenyről. De az említett képek nincsenek a levél mellett.)

Rác-hagyaték. Fond 10/137.

Marseille, postabélyegző kelte
1957. december 10.

Koncert után, szokásos siker. Sietünk haza Öcsi-hez. Nagyon sokat gondolunk Rátok Yvonkám! Örülünk, hogy a képeket szerencsésen megkaptátok. Gyuri II.-ik lemeze Liszt Esz-dúr és Magyar fantázia is megnyerte az állami nagydíjat, amit Coty³⁹ köztársasági elnök nyújtott át Gyurinak. Aladár bácsi millió puszi! Vigyázz Yvonkám reá! Nagy szeretettel Gyuri, Zuleyka

Rác-hagyaték. Fond 10/139.

Montigny, postabélyegző kelte
1957. december 19.

Boldog Karácsonyt és Boldog Új Évet kíván teljes egészségben sok szeretettel és puszival, Gyuri, Zuleyka és Öcsi

Rác-hagyaték. Fond 10/140.

London, postabélyegző kelte 1958. január 24. Gyuritól levél, csak ha hazaértünk — megy. Koncert nagyszerű volt, úgy, mint mindig. Az emberek tomboltak. Zsúfolt ház a Royal Festival Hallban. Millió puszi mind a kettőjüknél, Gyuri, Zuleyka
Drága Aladár bácsi, egy kis türelmet kérek!

Rác-hagyaték. Fond 10/141.

[Montigny, 1958. január 2?]

Drága Yvonkám és Aladár bácsi!

A levelet és a lapot a nővéred címével Londonban való visszautazáskor itthon kaptuk meg. Nővérednek már írtam. Londonban is nagy sikere volt Gyurinak. E levélben mellékelek két londoni kritikát. Remélem megvagytok egészségesen. Aladár bácsi sétálgat? Mi megvagyunk. Mind a hárman erős influenzán mentünk keresztül. Visszafelé a La Manche csatornán kellemetlen volt az utunk, nagy vihar volt a tengeren. Szeretném Yvonkám, ha néha beszámolnál Aladár bácsi hogyléte felől. Minden érdekel veletek kapcsolatban. Nem is tudjátok mennyit emlegetünk titeket. Mindig oda képzeljük magunkat hozzátok, s közben hallgatjuk Aladár bácsi lemezét.

Egyébként (nehezen), de ha úgy akarjátok Yvonkám, kérésetekre elküldjük a lemezt a megadott címre. Írjátok mikor érkezik vissza Schweizből. Tekintve, mi egyáltalán nem ismerjük őt.

Vigyázzatok magatokra. Leveledben írtad, hogy Aladár bácsi jobban van. Reméljük ez tartós is lesz.

Millió puszi mind a kettőtöknek. Sok szeretettel Zuleyka, Gyuri, Öcsi
(A levél mellett két darab magyar nyelvű kritika.)

Rác-hagyaték. Fond 10/124. (Cziffra autográf)

Montigny, 1958. II. 6.

Drága Aladár Bácsi és Yvonnekám!

Londoni hangversenyeim után és a most közelebbi lisszaboni és olaszországi utam előtt egy-két napot nem nézek a zongorára. Kezeimnek pihenni kell, ezért most nagyon nagy örömmel kihasználom az időt és megpróbálok mindenről beszámolni riportszerűen. Először is nem tudtam eléggé megköszönni Aladár Bácsinak drága hosszú levelét. Örök életemre a legnagyobb értékeim köré-közé sorolom.

Mind a kettőjük képe berámázva a zongorasobám legkedvesebb díszé. Nagyon elszomorít az a pár sor Aladár Bácsi levelében, amit fájdalomról ír. Nagyon kérem írja meg, ha valami gyógyszerre van szüksége, amit Magyarországon nem tud megkapni. Azonnal küldjük. Nekem nagyon rossz érzés az, hogy nem tudok enyhíteni fájdalmait! Tehát még egyszer kérem, ha megtisztelnének bizalmukkal és megírnák mire van szükségük, nagy örömet szereznének vele nekem és Családomnak.

Most magamról szeretnék elmondani pár lényeges dolgot. Mint már annyira kálváriánk az életünkben az elindulásunk is igen nehéz volt és nagyon fáradtságos. De végtére is csak sikerült!

Ausztriában való tartózkodásunk második napján már a Bécsi Konzervatórium táviratilag értesítette az európai koncertirodákat, hogy kint tartózkodunk. Nyolc ország felelt vissza még aznap, hogy tárgyalni kívánnak velem. Ezek között volt Paris is. Itt a Pathé-Marconi (Columbia) Gram-mophon Vállalat volt az, aki legelsőnek jelent meg az első bécsi hangversenyemen és hangverseny után ők rendezték meg az ünnepi vacsorát. Még aznap elém tettek az asztalra egy 10 évre kiállított szerződést a legelőnyösebb feltételek mellett, amit én ott azon helyben lealkudtam 5 évre, tekintve, hogy 10 év nagyon nagy idő, én szeretnék független lenni. Ők kis tárgyalás után nem szívesen, de beleegyeztek. És így történt azután, hogy 1957. december 2-án már a párizsi Châtelet-ben adtam egy hangversenyt. Majd ezután elkezdtem a felvételek munkáját. És ma már (14 hónapja) befejeztem az öt évre vállalt kötelezettségemet (igaz, hogy nagyon sokat dolgoztam, amiért ilyen rekordidő alatt sikerült készen lennem) és mielőtt elvállalnám a további szerződést, csinálók a londoni His Master's Voice-szal is egy-két felvételt. Most utoljára, hogy Londonban voltam, eleget tettem a His Master's meghívásának oly tekintetben, hogy meglátogattam gyárukat és felvevő stúdiójukat.

Csupa öröm volt az, amit ott láttam. Nagyszerű munkatempó, nyugalom, rend. — Ez után a látogatás után határoztam el magam a velük való együttműködésre (ha csak kis időre is).

Most visszatérek arra az időre, amikor Párisba értünk. Számomra nagy öröm volt ide jönni drága Aladár Bácsi. Tudtam, hogy Apám is, Aladár Bácsi is itt töltötték fiatalságukat, és amikor először végig mentem a Champs Elysée-n, akkor tudtam meg, hogy nekem is itt van a helyem. Pedig azóta már majdnem az egész világot végig utaztam, de az elhatározásom még most sem változott meg.

Tehát Párisba érkezésünkkor a „Columbia” egy nagyszerű szállodába vezetett a Saint-Lazare pályaudvarról, amit ők vettek ki számunkra, — „Prince de Galles”-ban, az Av. Georges V.-en. Biztosan ismeri Aladár Bácsi. Egy egész nagy appartement-t vettek ki, még a mellettünk lévő szobákat is kifizették csak azért, hogy az én mindennapi gyakorlásom ne zavarjon senkit sem. Nagyon kedvesek voltak. Pedig akkor még nem tudhatták azt, hogy üzletileg mennyire fog kifizetődni a reám áldozott „befektetés”? Mindegy! — Ma már tudják azt, hogy amit reám és Családomra költöttek, nem volt hiábavaló.

Szóval, hogy tovább menjek, ebben a nagyszerű Hotelban töltöttünk három hónapot. Mindenünk fizetve volt, ezen felül kaptam napi 10.000 frc-ot (30 dollárt) csak azért, hogy ott étkezzünk, ahol éppen kedvünk tartja és ne legyünk a Hotelhez kötve. És azt elfelejtettem elmondani, hogy mielőtt beléptünk volna a szállodába, a vállalat már előre betetett egy nagy Steinway and Sons zongorát, egy óriási zeneszekerényt (rádió-gramophone-magnétophone) rengeteg kitűnő lemezzel (ami a fejlődésemhez nagyon hozzájárult) és egy legújabb típusú televíziót. Ezt az utóbbit csak azért, hogy a Család ne unatkozzon.

Én mostanában, hogy már nem lakunk ott (mert bármennyire is jó volt és kényelmes, de csak elég volt a szálloda életből) és van egy gyönyörű nagy 2 emeletes villánk (amit szintén ők fizettek ki), amibe beköltözésünkkor megkérdeztem, hogy úgy a zenegép, zongora és televízióért mennyivel tartozunk? Azt felelték kérdésemre, hogy „cadeau”.

Hát ez az Aladár Bácsi! Nem azt magasztalom ezekben az emberekben, hogy mindezt nekem adták, nem, egyáltalán nem. Ha nem azt, hogy amikor még senki sem tudta itt kint, hogy lemezeim megjelenésükkor egymás után kétszer kapják meg a „Grand Prix-t, és mégis előre bíztak bennem, előre bíztak a tehetségemben. Én ezeket a dolgokat nem fogom nekik elfelejteni soha! Ők nem csak üzletemberek, hanem emberek is! — És ma Aladár Bácsi, annak ellenére, hogy az Isten megsegített, lemezeim az egész világon a legnagyobb üzletként kelnek eladásra, hangversenye-

imről Amerikában, Canadában, Angliában, Belgiumban, Ausztriában és Franciaországban úgy a kritika, mint a publikum csak a legjobbakat mondja, és annak ellenére, hogy ilyen szép nagy parkban sétálhatok, ami házunkat körülveszi, gyönyörködhetek nagy fenyőfákban, sűrű bokrokban és virágokban és sétálhatok 10 nagy szobában, ennek ellenére drága Aladár Bácsi, mindig nagyon szerényen élünk. Éppen úgy munkában telik el az életem, sok-sok munkában Aladár Bácsi és soha nem felejttem el azt, hogy honnan kerültünk ide. A nyomorból, a félelemből! Mindig megmaradok annak, akinek születtem! De nem felejttem el azt sem, hogy 150–200 kilós követ is emeltem hosszú időn keresztül!

Yvonnekám, Aladár Bácsi, néha sok minden eszembe jut, amit végig kellett csinálnom Magyarországon és akkor mindig rájövök arra, hogy amiért én elértem ezt, amit ma élvezhetek, ez nekem jár. Mert aki azt végig csinálta (csak gondolatban is) helyemben az tudja csak igazán milyen csoda az, hogy én még ma élek egyáltalában, és ezen felül ilyen teljesítményekre vagyok képes!

Tehát, ha nem lennék szerény, akkor is megérdemelném azt, amit ma elértem.

Persze ez nem így van. Amint már az előbb írtam, soha nem felejttem el küzdelmeimet, a pályámon való örökös elgáncsolásokat, amit „jóakaróimtól” kaptam. Éppen ezért megmaradok annak a csendes, egyszerű embernek, amilyennek Isten teremtet, Drága Aladár Bácsi és Yvonnekám. Nagyon sokszor csókolom mindkettőjüket és ha lehet, írjanak.

Mindig hálás Gyuri — Zuleyka — Öcsi

Rácz-hagyaték. Fond 10/142.

Montigny, [1958.] március 19.
Drága Yvonnekám és Aladár bácsi!

Ezzel a levéllel egy időben feladtam a Bartók II. zongoraverseny kottáját. Yvonnekám, kérek, hogy kérjél egy kis elismervényt, hogy megkapták, tekintettel, egyszer már elküldtük és harmadszor már nem akarok vele foglalkozni. Azért is küldöm a te címre, mert így biztosabb a révbe érése. (Remélem nem haragszol meg érte.)

Most érkeztek meg olaszországi turné után. Gyurinak mindenhol a szokásos sikere volt. Gyuri 3 hétig előtte egy nehéz influenzán esett keresztül, hogy azt hittük, nagyon komoly a dolog, de egy fáradtság is van benne, ami ideg dolog. Úgy hogy rengeteg koncertet lemondunk, csak, ami fontos. Csak a lemezesek sem hagyják élni. Az egész literatúrát fel akarják vele venni, ami csak van a zongorairodalomban. De nem engedem, csak, amit könnyen tud elvégezni.

Remélem drága Aladár bácsi jól van és Yvonnekám neked sincs semmi bajod. Legközelebb többet írok. Millió puzsi mindkettőtöknek Zuleyka, Gyuri, Öcsi

Rác-hagyaték. Fond 10/639. (Cziffra autográf)

Bruxelles, postabélyegző kelte 1958. május 22. Drága Yvonnekám!

Itt vagyunk Bruxellesben. Nekem itt koncertem volt a Luxemburgi Radio nagyzenekarával. Nagyon jól érezzük magunkat és még néhány napot itt töltünk. Nagyon szeretnénk már látni és reméljük, hogy jobban érzi magát. Ha visszatérünk Montigny-ba, írunk. Sok-sok csók Cziffra György, Zuleyka, Öcsi

Rác-hagyaték. Fond 10/640.

Montigny, 1958. június 16.

Drága Yvonnekám,
Levelezőlapodat megkaptuk, nagyon köszönjük. Kéréseddel kapcsolatban csak annyit, hogy azt a legnagyobb örömmel teljesítjük, ha más ilyen irányú kérésed lenne, azt is boldogan. Mindig írd csak meg mi az, amire neked szükséged van, azt mi elküldjük. El tudom gondolni mennyire hiányzik Aladár. De nézd, Yvonnekám, Te, aki olyan okos is vagy, nem csak végtelenül jószívú és tehetséges, fájdalomdon és bánatodon belül, t u d n o d kell azt, hogy számunkra is pótolhatatlan. Drága Aladárnak utolsó időkből már mennyit kellett szenvednie, szervezete már nem bírta tovább. Mi is sokat gondoltunk Reá és Reád, mindig csodáltuk azt a hősies harcot, amit Aladár az életért, Te pedig az ő életének megmentéséért folytatattatok. Mi őszintén szölvá már régebben el voltunk készülve erre a csapásra, azért mégis nagyon megdöbbentett, megrázott a hír. Öcsivel napokig nem lehetett beszélni. Hiszen tudod mennyire szerette Aladárt. Először sírt, sírt, azután egyszerűen nem tudta elhinni azt, hogy Ő nincs többet. Gyuri napokig nem ült zongorához, lemezfelvételeit sorba lemondta, pedig négy új lemezre való műsort várt már akkoriban Amerika tőle. Hiába... nem volt kedve egyikünknek sem semmihez. Mindannyian szótlanok voltunk akkoriban. Még ma is, ha valamelyikünk említést tesz Róla, könnyesek lesznek szemünk. De hát Yvonnekám, bele kell nyugodnunk a megváltozhatatlan nagy, Isteni Akarat bölcsességében. Mi sem tudjuk elfelejteni soha.

Azonban Gyurival beszélünk, milyen jó is lenne, ha Te velünk tudnál lenni csak legalább pár napot is. Jól éreznéd Magad velünk. Egy-két utazásra is velünk jönnél, ha lenne kedved. Az utazásokból úgyis nagyon kivesszük részünket. Mostanában (mióta kijöttünk), annyit jövünk-megyünk, hogy Magyarországon még álmunkban sem reméltük ezt

a nagy-nagy sürgés-forgást, ami itt Gyurit körülveszi. Meghívásai Dél-Afrikától, Angliától, Dél-Amerikán és Ausztrálián keresztül a világ legkülönbözőbb országaig, mindenfelé kiterjednek. Persze sokat lemond ezekből. Úgy néz ki hála Istennek, hogy talán most van sikereinek csúcán. Az itteni (bordeaux-i és párizsi) lapok úgy emlékeznek meg egy-egy hangversenyéről, mint a korunk legnagyobb pianistájáról. Londonban a „The Times” úgy ír Róla, mint Fr. Liszt-ről. Az itten most megjelent új lemezéről úgy vélekedik a kritika, hogy „az ember még akkor sem hiszi el, hogy ilyen zongorázás van, ha hallja azt”. Hát ennél többet nem is kívánhatunk az Istentől, Yvonnekám, azt hiszem. De annyi megalázás, hátba támadás, rosszindulatú „fúrás-faragás” etc. etc. után, végre megkapta az őt megillető teljes elismerést. Te tudod igazán Yvonnekám, hogy ez nem dicsekvés részemről, de olyan jól esik ezt éreznem és tudom, hogy végre annyi sok nyomorúság, szenvedés és annyi sok gyakorlás után (ami már néha úgy nézett ki, hogy a semmibe veszik) mégis az igazság győzött. Tudom, Te is velem örülsz. És velem örülnek többi barátaink is. Öcsikénk is nagyon nagyot haladt, amióta kint vagyunk. Nem csak az, hogy ma már úgy beszél franciául, hogy alig veszik észre az idegenséget, hanem a zongorázása is nagyot fejlődött. A Cortot nagyon lelkesedik érte és nagy jövőt jósol neki. Beethoven nehéz szonátáit olyan megértéssel és nagy fantáziával játssza, hogy mindenki, aki csak ismeri őt, nagy elismeréssel beszél róla. Pedig Öcsi el akarja végezni a karnagyképzőt is. Azt mondja, „milyen jó lesz majd apával együtt, közösen adni hangversenyeket”. Úgy tervezi, hogy majd ő fogja vezényelni az apja zenekari koncertjeit. Bár már ott tartunk, Yvonnekám. De ahogy a többi dolog is eljött, reméljük ez is valóra válik.

Szegény A. Cortot-t, most tíz nappal esett agynak, kórházba vitték, és már meg is operálták. Vakbél irritációja volt. De ma már hála Istennek jobban van és e hónap végén már együtt lesz Gyurival a conservatorium utolsó éves zongoratanulmányos diplomavizsgáján, ahová meghívta Gyurit, mint tiszteletbeli jury-t. Mi elsején utazunk ismét Londonba. Lemezfelvétele lesz Gyurinak, de most a „His Masters Voice”-szal. A Londoni Philharmonia kíséri, dirigens: Vandernoot.⁴⁰ Ez után megyünk Hollandiába, Scheveningenbe. Nyári koncert. Ugyancsak nyári koncert lesz az ez után következő is Belgiumban (Ostende). Olaszországba októberben megyünk megint. Ott a milánói Scala-ban és a torinói rádiónál lesz két nyilvános közvetítés. Tudom, Gyuri is, mint már írtam Yvonnekám, java részét így is lemondja meghívásainak. Vigyázunk. Az egészség az első. Bármennyire is sok és hosszú ideig nem volt módja Gyurinak ezeknek a nagy világárosoknak dobogóin megmutatni tudását,

azért mégis éppen most kell vigyázni, hogy ez most már meg is maradjon továbbra is.

Yvonnekám, a kotta megy, nyugtasd meg Aladár tanítványát, reméljük két héten belül már ott is lesz. Írjál pár sort Magadról, ha lehet, minél többet. Milliószer csókolunk mindannyian. Vigyázz Magadra. Sok-sok szeretettel: Zuleyka, Gyuri, Őcsi

Rácz-hagyaték. Fond 10/641.

Montigny, postabélyegző kelte
1958. augusztus 25.

Drága Yvonnekám,
ne haragudjál, hogy ilyen későn válaszolok soraidra, de csak most jöttünk vissza a nyaralásunkból. A Riviérán töltöttünk pár hetet. Visszatérésünk után a szokásosan sok reánk váró levelek között nagy örömmel találtunk rá a Te leveledre is. Így most válaszolok is rá.

Kéréseddel kapcsolatban annyi a megjegyezni valóm, hogy erre mi már akkor gondoltunk, amikor Aladár első micro lemeze megjelent és a véletlen folytán nálunk maradt (aminek mondanom sem kell, nagyon örülünk). Tehát mi már több alkalommal meghívtunk illetékes embereket, hogy bemutassuk Aladár művészetét. Jelen voltak a párizsi Pathé-Marconi igazgatóságától, más alkalommal pedig a londoni „His Masters Voice” igazgatóságának művészeti igazgatója hallgatta meg nagy tetszéssel a lemezt. Mind a két cég azt mondotta, hogy már nekik van tudomásuk ezekről a felvételekről, már régebben kaptak ajánlatot a pesti Hanglemez Vállalattól. Sajnos ezek első sorban üzletileg érdeklődnek a dolgok iránt és így mindannyiok válasza az volt, hogy művészileg gyönyörű, egyedüli, de üzleti szempontból sajnos nincs benne fantázia. Ez a párizsi vezetőség véleménye volt. A londoniak még mutatnának valami hajlandóságot az iránt, hogy piacra vigyék, de ők is azt mondták, hogy ez jelen pillanatban náluk még nem időszerű. Később lehet róla szó. Most elárulom Neked azt, hogy a mi gondolatunk Gyurival az volt, hogy számokra meglepetést akartunk szerezni azzal, hogy mielőtt Te még erről írtál volna nekünk, mi már ezt meghallgattattuk az illetékesekkel. Mindenesetre Yvonnekám a reményt mi nem adjuk fel és azon leszünk, hogy valamilyen vállalat forgalomba hozza.

A Veled kapcsolatos dolgokról semmit sem tudunk, mert Magadról egy sort sem írtál. A ház eladásával mi van? Van-e már kilátásod másik lakásra? Mert az én érzésem szerint is ez az első problémád, amit meg kell oldanod. Egészséگیleg hogy vagy? Vannak látogatód? A Stravinsky mű megtanulásával hogyan áll Aladár tanítványa? Mi azt gondoljuk, hogy ezt a művet egy Aladár emlékére rendezendő hangverseny keretében fogják

majd előadni. Mert az így lenne szép. Mi is szívesen ott lennénk akkor Veled. Ha másképpen nem is, de lélekben biztosan.

Nagyon várom leveledet. Magadról íráj sokat. Nálunk megint a szokásos munka indult meg. Gyurinak a hangversenyek, lemezfelvételek, Őcsinek a tanulás, nekem pedig az ezzel kapcsolatos munkák és a házzal való teendők. Novemberben megyünk hosszabb turnéra Amerikába, de ezt megelőzően van még egy hosszabb lélegzetű holland, olasz és angol turné. Ezeken is mint szokásosan, én is szintén ott vagyok.

Yvonnekám, zárom levelem. Soraidat várjuk, vigyázz Magadra, mert egyszer még látni is szeretnénk Téged. Sokszor csókolunk mindannyian, Zuleyka

*

Cziffra György mindig vonzódott a francia fővároshoz. Talán ezért választotta Bécs helyett Párizst. „...valami kis szerencsével Párizsban is megszülehettem volna” — írta életrajzi könyvében.⁴¹ Nem ott született, hanem Budapesten 1921. november 5-én, de élete megfesződött Magyarország és Franciaország között. Majdnem pontosan ugyanannyi évet töltött szülőhazájában, mint második hazájában. 1968 óta francia állampolgár. És a franciák őszintén franciának, magukénak érzik ma is. Ezt tükrözi a Bibliothèque Nationale katalógusa is, amelyben személynevének nem a magyar György, hanem a francia Georges az elfogadott névformája. Ha a nevére rákattintunk, közel háromszáz találatot kapunk. Ha ugyanezt tesszük Budapesten az Országos Széchényi Könyvtár katalógusában, akkor az eredmény harmincnégy...

Befejezésül idézzük újra Ferenczy Györgyöt: „A Cziffra-ügyből több tanulságot lehet levonni. Mondhatnám patetikusan, hogy nem éltem hiába, ha sikerült hozzájárulnom egy ilyen nagy tehetség kibontakozásához.” „A Kedves egykori bárzongoristájából a francia ‘Becsületrend’ lovagja, majd a Francia Akadémia tiszteletbeli tagja lett.”⁴²

*

A Rácz-hagyatékban fennmaradt ifj. Cziffra György (Őcsike) Rácz Aladárnak és feleségének írt két levele is.

Rácz-hagyaték. Fond 10/125.

Budafor, postabélyegző kelte 1955. június 27.
Drága Aladár bácsi.

Levelét s a fényképeket megkaptam, s nagyon megörültem neki. A vizsgákon is túl vagyok s élvezem a szünidő örömeit. Szerdán indulok nyaralni Mátrászentimrére onnan is küldök egy (pontos) levelet megadva a pontos címet. Ami pedig a zongoravizsgámat illeti az kitűnően sikerült. Ebben a pillanatban jöttek meg a telefonosok és

ennek nagyon örül a család. Az a pár óra amit Aladár bácsinál töltöttem nagyon jó érzés volt nekem szívem mélyén őrzöm az emlékét. Remélem más-kor is lesz mód, hogy találkozassunk.

Yvonne nénivel együtt milliószor csókolja Unokájuk Öcsike u. i.

Jó egészséget kívánok az egész családdal együtt. Választ várok Mátraszentimrére, ha elküldtem a címem. Szerető unokájuk Öcsi

Rácz-hagyaték. Fond 10/126.

Mátraszentimre, postabélyegző kelte
1955. július 7.

Kedves Aladár bácsi és Yvonne néni.

A csokoládét megkaptam s nagyon megörültem neki. Tegnap voltam a szent kútnál. Erről az a monda járja, hogy valaki épített egy templomot, ez előtt volt egy kút, és ennek az embernek megjelent a Szűz Mária. Aki a templomot építtette annak jelent meg a szűzanya, de ez a látomásba belebolondult. Ezzel a vízzel kentek meg minket, ami a kútban volt és ezt a kutat a jelenés óta nevezték el Szent Kútnak. Máskülönben sokat járok kirándulni, kitűnően érzem magam, jó a koszt, a levegő is kitűnő, vannak barátaim is. Semmiből sincs hiányom mert anyu rendíthetetlenül küldözgeti a csomagokat. Itt Mátraszentimrén jóformán csak tótok élnek a nyaralókon kívül, és itt a magyar beszédet oly ritkán lehet hallani mint fehér hollót látni az égen. Voltunk Galylyatetőn is és egészen jól éreztem magam. Aladár bácsi hogy van? Egészséges?

Milliószor csókolja magukat szerető unokájuk Öcsike

(A levélhez mellékelt mátraszentimrei lapon Öcsike és zongoratanárnője, Schreyer Ibolya üdvözlő sorai olvashatók:) Milliószor csókolja és üdvözlő magukat unokájuk Öcsike. — Ismeretlenül üdvözlő Schreyer Ibolya

SZEPESI ZSUZSANNA

¹Cziffra György: *Ágyúk és virágok*. 3. kiad. (Ford. Fedor Ágnes és Herczeg György. Sajtó alá rend. Várnai Péter.) Zeneműkiadó, Budapest, 1984.

²Határ Győző: *Életút*, I–III. (Kabdebó Lóránt magnófelvételei alapján kész. a szerző.) Életünk, Szombathely, 1993–1995.

³Ferenczy György (1902–1983) zongoraművész.

⁴Ferenczy György: *Pianoforte*. (A szöveget közread. Kocsis Zoltán.) Héttorony, Budapest, 1989.

⁵I. m. 65.

⁶I. m. 65.

⁷I. m. 66.

⁸Ferenczi Miklós Ferenczy György és Iványi Klára fia.

⁹<https://www.prae.hu/article/11957>

¹⁰I. m. 8.

¹¹Ráczék Torbágyi úti házának első tervezője az építésznék is kiváló Határ Győző (1914–2006) volt, eredeti nevén Hack Victor.

¹²I. m. 65.

¹³1956. október 22-én még koncertet adott. Az utána következő napokban hagyta el az országot.

¹⁴I. m. 213.

¹⁵A levelek szövegét a mai helyesírás szabályai szerint közöljük, megőrizve a levélírók írásmódjának sajátosságait.

¹⁶Tátrai Vilmos (1912–1999) hegedűművész.

¹⁷Jeanne-Marie Darrée (1905–1999) francia zongoraművész.

¹⁸Adam Harasiewicz (1932) lengyel zongoraművész.

¹⁹Leonyid Kogan (1924–1982) szovjet hegedűművész.

²⁰Darvas József (1912–1973) író, publicista, politikus, 1953 és 1956 között népművelési miniszter.

²¹Herbert von Karajan (1908–1989) osztrák karmester.

²²Pablo Casals (1876–1973) katalán/spanyol csellista.

²³Marguerite Long (1874–1966) francia zongoraművész.

²⁴Doráti Antal (1906–1988) karmester.

²⁵Hermann Scherchen (1891–1966) német karmester.

²⁶Hernádi Lajos (1906–1986) zongoraművész.

²⁷Frankl Péter (1935) zongoraművész.

²⁸Vásári Tamás (1933) zongoraművész, karmester.

²⁹Szemerére nem találtam adatot.

³⁰Rozsnyai Zoltán (1926–1990) karmester, ő alapította a menekült muzsikusokból álló Philharmonia Hungarica nevű zenekart.

³¹Melles Károly (1926–2004) karmester.

³²Solti György (1912–1997) karmester, zongoraművész.

³³André Mertens (1904?–1963) impresszárió.

³⁴Jean Bérard (18??–19??) impresszárió.

³⁵Vö. 26. jegyzet.

³⁶Friss Antal (1897–1973) gordonkaművész.

³⁷Alfred Cortot (1877–1962) francia zongoraművész.

³⁸Ismeretlen.

³⁹René Coty (1882–1962) köztársasági elnök (1954–1959).

⁴⁰André Vandernoot (1927–1991) belga karmester.

⁴¹I. m. 172.

⁴²I. m. 66.

A VÉRTANÚK TISZTELETE Egy majd' elfeledett vértanú, Szent Adorján (278–306) példája nyomán

A vértanúk tisztelete általában

A kereszténység üldöztetése egyidős magával a kereszténységgel. Maga Jézus készítette fel erre tanítványait, a tizenkét apostolt. *Keresztény* szavunk ugyanis nem a „kereszt”-ből ered, hanem a „christianus”-ból, s Krisztus követőjét jelenti.

Földi életükben, miközben arról tanúskodnak, hogy Jézus a Krisztus, hogy Jézus a Messiás, a keresztényeknek halált megvető bátorsággal kell megvallaniuk Jézus Krisztust. A vértanú a görög eredetű „martüsz, martürosz” (jelentése: 'tanú') kifejezés magyar megfelelője, amelyet a latin is átvett „martyr”, illetve a vértanúság: „martyrium” alakban. A görög nyelvű Újszövetségi Szentírás alapján alakult ki ez a fordítás.¹ A vértanú az életét is odaadja, hogy megvallja Krisztust, aki a Messiás. Más szavakkal: hogy megvallja, hogy Jézusban a Messiást tiszteljük.

Az őshiszkegy: a „Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszöntés

Ennek a keresztény hitnek szép kifejezése a „Dicsértessék a Jézus Krisztus” köszöntés, amely elterjedt, különösen a visegrádi országokban, s amely egyben az őshiszkegy, elfogadása és megvallása Jézus Messiás-mivoltának. Jelentése: 'Dicsérjük Jézust, a Messiást, aki a fölkent, görög szóval Krisztus.' Egy sajátos régies nyelvi formát őrzünk ebben a köszöntésben; a hívek megelégszenek az első szóval, mert beleértik a mondat másik részét is: „Dicsértessék”. *Dicsértessék*, ez passzív nyelvi szerkezet, idegen a magyar nyelvben, a latin „Laudetur Jesus Christus” fordítása.

A válasz: „Mindörökké, Amen”, egy sajátos magyar változat. Lengyelországban ismerkedtem meg azzal a válasszal, hogy: „Századokról századokra”. Ugyanilyen a válasz Szlovákiában is, „Na veku vekov” (röviden: „Na veku”). Ez ugyanúgy a *mindörökké* fejezi ki, de ősbibb képpel, mert a görögre megy vissza: aiónról aiónra, korszakról, korszakra. Ebben a régi görög világképben hosszú korszakok vannak, amelyek átválnak az egyes emberi életsorsokon, az egyes királyságok történetén, amelyek már ezeréves távlatokba gyűjtik az emberiség történetét, de nem egyenes vonalban, mint a zsidóság (a teremtetéstől a Föld elpusztulásáig), és amint a kereszténység (a teremtetéstől a megváltáson át Krisztus újraeljöveteleig), hanem ciklikusan, ahogy a bolygók kerülgetik csillagjukat, a mi esetünkben a Napot, újra és újra. Ez a korszakot jelentő görög aión a szláv nyelvekben az év-

század értelmét nyerte. Ezért a válasz szó szerint: „évszázadról évszázadra” ugyan, de őrzi az ősi görög elképzelést.

A vértanúk azok, akik halált megvető bátorsággal vallják meg Krisztust, példát mutatva nekünk, gyengéknek. Tiszteletük kezdettől fogva nagy volt, és ez a tisztelet átívelt civilizációkon, királyságokon, századokról századokra. A jelentésváltozás és -egyszerűsödés mögött évezredes történelem húzódik, amely összeköt minket az ókorral. Más szóval, a jelentésváltozás egyben egyfajta erőziót is jelent a történelem során, vagy mondjuk így: egyfajta humanizációt. Emberközelibb ugyanis a század fogalma, mint a civilizáció, más szóval millenáris birodalom, amely nehezebben érthető, a királyság a történelem során elkopott intézmény,² megmaradt a tapasztalat, az évszázad, amelyből már tíz, tizenegy is eltelt a magyar, a lengyel, a szlovák [?] történelem kezdetei óta, és húsz is Jézus földi élete óta. Ily módon az ezer[egyszáz]éves történelem az egy aiónnyi, a kétezres éves történelem már másfél aiónnyi.

Az első vértanú (protomártír): Szent István

Karácsony ünnepe, úgy tartjuk, kiemelkedő a kereszténység történetében, mert ekkor született meg a Megváltó. Karácsony ünnepe, mint minden nagy ünnep, legalább két napig tart. Húsvét is nagy ünnep, sőt a kereszténység legnagyobb ünnepe, második napján, húsvéthétfőn a húsvéti eseményeket ünnepli a kereszténység. Pünkösöd ünnepe is nagy ünnep, a Szentlélek eljövetele, második napján, ha másként nem is, a népszokásokban, ezt ünnepeljük. Karácsony ünnepének másnapján azonban hirtelen itt van, december 26-án, Szent István első vértanú ünnepe, s ezzel nem igazán tudunk mit kezdeni. Az ortodox kereszténység odébb is tette néhány nappal az ünnepét, hogy ne zavarja meg a karácsonyt. A római kereszténység azonban, mondhatni, kezdettől fogva, ezen a napon ünnepli, tiszteletben tartva azt a tényt, hogy Szent István első vértanú ünnepét már akkor december 26-án tartották, amikor a karácsonyt még nem ünnepelte a kereszténység. Talán épp ezért: Szent István diakónus vértanú hiteltesíti Krisztust, Aki a föltámadott. Akik hallgatták: a későbbi Keletrómai Birodalom Jeruzsálembe zárandokolt zsidó diaszpóra zsinagógáinak előkelői, egyben Mózes törvényének, az Ószövetségnek az őrzői és letéteményesei, hallatlannak tartották ennek az ifjú diakónusnak, aki nem is rabbi,⁴ felségsértő szavait. Pedig István vértanú nem tett mást, mint tanúskodott a Messiásról, aki a Názáreti Jézus. Úgy is mondhatnánk, Karácsony másnapján itt van az első vértanú, aki a

sok-sok akkortájt született kisded közül kiválasztja az igazit, és rámutat: Ő az, Őt imádjátok. A Háromkirályokkal együtt, akik a betlehemi pólás előtt rótták le tiszteletüket, harminchárom éves késéssel ő is felsorakozik, elsőként. Életét adta érte, és ezért, mint hites tanúnak, ott van a helye Krisztus születése ünnepének másnapján.

Ebbe a történeti keretbe illeszthetők be az ókori vértanúk, a számos keresztényüldözés áldozatai, akik nem égettek tömjént a császár szobra előtt, mert nem tartották Istennek a császárt, mint az ókorban ez szokás, sőt megkövetelt szokás volt. Számukra Isten a mennyben van, a földön túli dimenzióban. Nem az univerzumban, hanem a szemmel látható, kézzel tapintható dimenziót meghaladó, sem szemmel, sem távcsővel nem látható világban, latin szóval a *transzcendens*ben. Ebben osztozik a kereszténység a zsidósággal, és ebben osztozik a muszlimokkal is: Isten a mi földi horizontokra szorítkozó, öncsonkító — latin szóval — *immanens* világunkat meghaladó transzcendens, tehát azon túlmutató dimenzióban él. Erre az isteni életre, megistenülésre (görögül: „theószisz”) vagyunk hivatva mi is, földi halandók, ha nem a földi istenségek oltáira teszünk tömjént, hanem az övére, Aki az Egyedül Igaz Isten, ha tehát megvalljuk őt Istenünknek, és ha érdemeket szerzünk e földi életben.

A vértanúk tiszteletével új értelmet kap a halál, amely születés, immáron nem a földi létre, hanem a mennybe, amely ugyan halál a földi halandó számára, de a hívó ember számára az Örök Élet kezdete.

Szent Adorján vértanú

Adorján eredeti neve Hadrianus. Igen, hogyne, mondja tudós barátom, Hadrianus, a császár, aki járt a mi vidékeinken is. Mondom nem, Hadrianus az olyan név az ókori Rómában, mint ma az, hogy Tibor, vagy még inkább, mint István vagy László. A mi Hadrianusunk római katonatiszt volt, a pretoriánusok parancsnoka, aki császára parancsára üldözte a keresztényeket, a 4. század elején, az úgynevezett Dioclecianus-féle üldözés idején. Népszerűsége mellett tanúskodik az a nyelvi jelenség, is, hogy a „H” lekopott az elején, ahogy az le szokott kopni az újlatin nyelvekben, az olaszban, a franciában, a spanyolban stb. Hadrianus, vagy Adrianus — magyarul Adorján — nem volt keresztény; felesége, Natália volt keresztény. Natália térítette meg őt, ráadásul friss házások voltak, fiatal emberek. Ha a földi életre gondoltak volna, nem adták volna oda oly könnyen életüket és szerelmüket, leendő gyermekeik jövőjét és a katonai karriert sem. Nem, Adorján, aki frissen megtért, megvallotta ezt császára előtt is, aki azonban nem a Nyugatrómai Birodalom császára, Diocletianus volt, akiről a leg-

hevesebb és egyben utolsó nagy keresztényüldözés nyerte nevét, hanem a Kelet császára, Maximianus. Az a fizikai tér, ahol ez történt, Bizánc (Konstantinápoly, a mai Isztambul) szomszédságában lévő Nikomédia (törökül Izmit) kisvárosa volt, egy hosszú öböl végén található, amely stratégiai jól védhető kikötő a Márványtenger legkeletibb pontján. Adorján a hagyomány szerint 278 körül született, és 306. március 4-én, 28 évesen nyerte el a vértanúság koszorúját.

Adorján feladata az volt, hogy őriznie kellett a halálra ítélt keresztényeket, akik örömeiket zengtek kivégzésük előtt. Adorján felfigyelt erre, és az ő példájuk nyomán lett figyelmes az Evangéliumra. Legendája szerint, amikor faggatni kezdte őket és meg akarta tudni, milyen jutalmat várnak Istentől, Szent Pál Első Korintusi leveléből vett idézettel válaszoltak: „Szem nem látta, fül nem hallotta, emberi szívbe föl nem hatolt, amiket Isten azoknak készített, akik őt szeretik.” Erre ő is megtért, s emiatt őt is bebörtönözték és végtagjai levágására ítélték.

Adorján tisztelete korán elterjedt. Élete példája, hogy fiatalságát és emberi léptékekkel földi jövőjét olyan „könnnyen” odadobta Krisztusért, Szent Ágnessel, Szent Ágotával és számos más keresztény vértanúval együtt inspirálta az utókort. Tisztelete jobban elterjedt, mint feleségéé, Natáliáé, akinek kényszerházasság elől kellett menekülnie. A legenda szerint szentekhez illő megoldást találtak: látomásban megjelent megdicsőült férje, és elragadta hitvesét.

Mint említettük, a konfliktus a császárral azért bontakozott ki, mert a császár differenciálatlanul úgy követelte meg hatalmának elismerését, mint a legfőbb földi és égi hatalom egyszerre történő elismerését, tehát áldozni kellett személye vagy a személyét jelentő szobra előtt. Ebben a korban már ismeretesek volt a — latin szóval — „lapsi”-nak nevezett hitehagyók, akik eltértek hitüktől, mert engedtek a nyomásnak, és mentális restrikciót alkalmaztak anélkül, hogy tudták volna, mit tesznek. Más szóval, a lapsi külsőleg meggették ugyan, amit megkívánt tőlük az államhatalom képviselője, de lelkükben ellenálltak. Elfogadták uralkodójuknak, de nem istenüknek, és áldoztak neki, amikor erre kényszerítették őket, bár ezt nem meggyőződésből tették. A császár és környezete azonban feltétlen elfogadást, hitvallást kívánt meg, és ennek álltak ellen azok a keresztények, akik hűek maradtak hitükhöz. Ez volt az első rebellió, ez volt az első ellenállás, egy olyan lelki megkülönböztetést alkalmaztak, úgy differenciálták a császár földi és lelki illetékességét, ahogy mindaddig ismeretlen volt az ókorban. Az állam és az egyház harca volt ez, és a kereszténység, igen sok véráldozattal, sikeresen vívta meg. Krisztus szavai irányították el: adjátok meg a császárnak azt, ami a császáré és Is-

tennek, ami az Istené. Ezt abban az összefüggésben mondta, hogy igenis, szabad adót fizetni a császárnak, hogy földi hatalmát gyakorolni tudja (így például meg tudja védeni az ellenségtől). Az, hogy a keresztények Istenként tiszteljék a császárt — amit a császár nem abban az értelemben gondolt el, mint a keresztények, tehát nem tartotta magát másnak, mint a földi teljhatalom tulajdonosának, akitől minden jog és minden hatalom forrászik —, elképzelhetetlen volt a keresztények számára, mint ahogy a muszlimok számára is elképzelhetetlen, hogy áldozzanak a keresztények Istenének. Az ilyen felfogás nem ismerte a transzcendens Isten fogalmát, amelyet a monoteista vallások őriztek meg számunkra: a zsidóság, az iszlám és — a kereszténység. A keresztények harca a lelkiismeret első nagy összecsapása volt az utilitaristákkal, akik kiegyeztek volna a császárság képviselőivel. Az utilitarista lapsinak azonban, a nehéz idők elteltével, bűnbánatot kellett gyakorolniuk, hogy visszafogadják őket az egyházba. A vértanúkat pedig kezdettől fogva nagy tisztelet övezte, mert életük árán is állhatatosan kitartottak az egy igaz Isten megvallása mellett. A vértanúknak köszönhetjük, hogy győzött a transzcendens Isten fogalma az immanens világban, mert hitükkel és hihetetlenül nagy véráldozatukkal megvívták ezt a háborút: át tudták törni a földi lét zárt egét, hogy eljussanak az azon túli Valódi Valósághoz.

Szent Adorján tisztelete Pannóniában

Pribina, akit a szlávok szlávnak, a szlovákok szlováknak, a magyar történetírás vagy szlávnak vagy avarnak tart, bajorok jóvoltából hűbérúrként uralkodott Blatnohrad székhellyel, ahol a salzburgi érsekséggel együtt ambiciózus módon építkezett. 850-ben szentelték fel azt a templomot, ahol a források szerint Szent Adorján testereklýje is volt. Miért éppen őt választotta védőszentül? Erről bizonyosságunk nincs. Feltételezhető, hogy a római ereklýe hozzájárult, hiszen szükség volt ereklýére egy templom felszenteléskor, és az is feltételezhető, hogy a Karolingok Rómában ismerkedtek meg katonaszentjükkel, akinek segítségéért folyamodtak, amikor hadra keltek. Így lehetett ez az avarok elleni hadjáratok idején is, győzelmüket pedig az ő tiszteletére épített templommal halálták meg.

Szent Adorján nevének legtöbb okleveles előfordulása a Zalavári Bencés Apátsággal kapcsolatos. E helyen nem soroljuk fel a latin nyelvű előfordulásokat, csak megjegyezzük, hogy 1019 és 1431 között több mint tíz oklevélben maradt fent megnevezése.⁵ A zalavári zárandokhely a középkorban Nyugaton is ismert volt, erre utalnak a legújabb kutatások.⁶ Magyarországon a zalavári bencés apátság terjesztette kultuszát, így jutott el tisztelete két birtokára, az 1024-ben kiállított ősi oklevél (átíratában) is említést nyert Mártélyra

(Szentadorjánmártély) és Lisperesztadorjánra. Szentünk nevét őrzi a Bihar és a Körös megyei Szentadorján is. Helynévvé nem vált templomai: Marót, Kismarót (Somogy megye, 1429), Söjtör (Zala megye, 1356). Tiszteletét jelzi, hogy az Érsekújvári és a Nádor-kódexben is olvashatunk Szent Adorján vértanúságáról.

Szent Adorján tiszteletének mélypontjai

A Bizánc melletti Nikomédia őrizte testének maradványait, amelyek közül kiemelkedett karereklýjének sorsa; ezt felesége, Natália mentette meg, és Bizáncban köztiszteletnek örvendett. Később a pápák óhajára Rómába került, s ott a Forum Romanumon, az ősi római birodalmi központban, a Capitolium közelében kiemelt tiszteletet nyert, mert a szenátus, a „Curia” épületét 630 körül I. Honorius pápa az ő tiszteletére szentelte, amikor átalakította templommá.

Adorján tehát a pápaság kiemelt vértanúja lett, akinek tisztelete immár az ősi pogány Róma központjából sugárzott szét. Nehéz ezt ma megérteni, hiszen a Curia épülete a romkertté vált Forum Romanumon újteglás épület, múzeum, nincs benne templom — mégpedig azért, mert Mussolini, aki az ősi Római Birodalmat vette mintául az ő birodalma építéskor, visszavette a pápaságtól, amely engedett neki. 1922-ben a templomot deszakralizálta,⁷ és az 1589 óta a spanyol mercedárius rendre bízott szentélyt, vértanújával együtt, egy akkor épülő városnegyed plébániatemplomába vitette. Ez a templom, amelynek Szent Adorján emlékét kellene őriznie, nem jeleskedik ebben, fő védőszentje Szűz Mária. Úgy tűnik tehát, hogy a római kereszténység számára fontos kultuszhely immáron nem terjeszti Adorján tiszteletét. Ugyanígy történt ez a belgiumi Grammont-ban (flamandul Geraardsbergen), ahova szentünk ereklýei Natália ereklýjével együtt Bizáncból 1110-ben kerültek át, és amely a francia forradalom hevületében megszűnt kolostornak lenni; ma múzeum.

A pannóniai, a Keszthely melletti ősi keresztény központ, Mosaburg-Zalavár Szent Adorján-temploma sem menekült meg a pusztulástól, amely Pannónia érseki székhelyeként, keresztény központjaként épült ki a 9. században. Úgy tűnik tehát, hogy a szentek tisztelete nem bírja ki az idők próbáját, és nem tart egy aiónig, egyezer évig sem, mert maguk az emberek, maguk a népek, amelyek körében a tisztelet él, változnak meg. Ennek ellenére, ahogy a történelmi emlékezet őrzi a szent helyek fontosságát, úgy Szent Adorján tisztelete is újra és újra visszanyeri aktualitását, meglehet, új tartalommal megtöltve. Így például Mosaburg-Zalavár, amely szlávvul Blatnohrad, a szlávok számára vált szent hellyé, egyrészt azért, mert itt éltek egy esztendeig a szlávok apostolai, Szent Cirill

és Metód, továbbá mert az általuk képviselt szláv nyelvű liturgiát az ő és fejedelmeik, Pribina, majd Kocel kérésére az Adorján nevet viselő II. Hadrianus pápa engedélyezte. Ez olyan rendkívüli engedély volt, amely szembement az akkori mainstream nyugat-európai trenddel, mert szakított a latin nyelven térítő bajor felfogással, a triglosszia, a szent három nyelv: héber, görög és latin mellé felsorakoztatta a szlávot is. A szláv nyelvű liturgia története is megérdemelne egy külön tanulmányt, itt azonban elegendő legyen azt rögzíteni, hogy korántsem fogadták el ezt a pápai döntést maradéktalanul, sem Salzburg, sem az Ómorva Birodalom nyitrai előljárói, akik Regensburgot, a nyugati kereszténységet választották a latin liturgikus nyelvvel. Később a magyarok állam- és egyházalapításával ismét a bajor kereszténység győzött. A szláv nyelvű liturgia képviselőinek menekülniük kellett környekükről, és az Ochridai-tó partján, Nyugat-Bolgáriában, a mai Észak-Macedóniában telepedtek le és fejezték be fontos munkájukat: a teljes liturgia nyelvének kialakítását és a Biblia szláv fordítását. Minden szláv nép, így az ortodox hagyományú orosz, ukrán, fehérorosz, bolgár és szerb, továbbá minden nyugati kereszténységre térő szláv nép, így a horvátok, szlovénok, csehek, lengyelek és szlovákok, emlékeznek Szent Adorjánra, egyszerűen azért, mert az ő blatnohradi temploma ilyen fontos szerepet töltött be nyelvük és kultúrájuk kialakulásában. Ezt demonstrálják a Zalavári Emlékpark újabban felállított emlékművei is, amelyekkel a szláv népek hódolnak a szláv apostolok emléke előtt, továbbá a hévízi orosz ortodox lelkészség ünnepi istentisztelete, körmenettel, a szláv apostolok júliusi ünnepe alkalmából.

Szent Adorján mosaburgi templomának sorsa

Az a templom, amely Szőke Béla Miklós régész véleménye szerint vetekedett a németországi Paderborn korabeli templomával, s amelyet a salzburgi érsekség püspöki székhelynek szánt, a honfoglalás korában elpusztult. Lehet, hogy a „pozsonyi csata” idején 907-ben, mert említett régész véleménye szerint ez a csata nem Pozsonyban volt, hanem Mosaburg-Zalaváron.⁸ Ha nem akkor, és ha nem is hadicselekmények közepette pusztult el, egy templom, egy épület, ha nem használják, néhány évtized alatt magától is összeomlik és romokká válik. Ilyen állapotban találta meg Szent István kora, felhasználta köveit, és felépítette a romok tőszomszédságában — tehát a Zalavári Emlékpark déli, partvidéki, ma erdősített részén — a vármegye fallal védett központját és azon belül, 1019-ben, Petrus apát számára, az ősi Szűz Mária-templom helyén, az új Szent Adorján-templomot, amely 1024-ben, új

királyi oklevéllel újabb privilégiumokat kapott. Így alakult ki a bencés monostor, amely a török kor háborúi és a megnövekedett vízszint hatására sajnos elpusztult. A honfoglalás úgynevezett száraz periódusban volt, amikor kevesebb volt a csapadék és emiatt kevesebb fű termett, ezért a legeltető nomád és félnomád népeknek nagyobb területre volt szükségük. A száraz periódus elmúltával vízbő periódus érkezett, amelyben a Balaton felszíne is több méterrel magasabb volt, és az ősi Mosaburg-Zalavár területe is elmocsarasodott.

Ezért a 18. század elején a göttweigi bencések, akik Pannonhalmától átvették a fegyverválság terheit, nem tudták ugyanott felépíteni kolostorukat, így, száraz helyet keresve, onnan körülbelül hét kilométerre, Zalaapátiban találtak megfelelő elhelyezést. Ez a monostor felépült az eredeti Szent Örözügyalok plébániatemplom mellett, amely azonban 1774-ben tűzvész áldozata lett. Újrafelépítéskor nyerte el a régi patrocínium mellett az újat, az apátságét: Szent Adorján vértanúét.⁹

Mint látjuk, a történelem és a földrajzi adottságok nem kedveztek annak, hogy a Pannónia székhelyének szánt helyen megmaradjon a Szent Adorján-templom, de a tisztelet továbbra is fennállt, dacolva a mostoha időkkel; a 11. században, másfél száz évvel később, az eredeti közvetlen szomszédságában — védhetőbb helyen — épült újjá, majd pedig, a 18. században, a víz elől menekülve, száraz domboldalon. A tisztelet azóta is folyamatos, Szent Adorján most is örökdik népén, ahogy a hívő emberek tudják, sőt, a régészek kártartó, több évtizedes munkáját megkoronázva, előkerültek az ősi templom alapjai is, amelyeket ma az emlékparkban jól látható módon megtalálunk.

Melyik Szent Adorján?

Szent Adorján korai tiszteletének egyik bizonyítéka az a körülmény, hogy egyes források szerint négy, más források szerint több mint tizenöt szentet ismerünk Adorján néven. Ő volt az első, és az ő nevére keresztelt személyek között számos szentként tisztelt van. Ezeket nehéz listába venni.¹⁰ Tiszteletére bizonyították még, hogy hat pápa vette fel az ő nevét.

Védőszentként választották a veterán katonák, a fegyverkereskedők, hentesek, kovácsok és fegyveres örök. Észak-Európában a legfontosabb katonaszent volt Szent György mellett. Tisztelete a 12. századtól általános volt Észak-Franciaországban és Flandriában, ahol a hirtelen halál, majd a késő középkorban a pestis elleni védőszentek egyikévé is választották.

Mindezen és más körülmények arra utalnak, hogy Szent Hadrianus/Adorján tisztelete az első több mint ezer esztendőben, tehát egy aión időtartamon át töretlen volt.

Szent Adorján ünnepe (emléknapja): szeptember 8.

Az ősi emlékünnepe a vértanúság, a mennyei születés napja, március 4. Rómában kezdődött el a translatio, az átvitel, értsd: a Bizáncból (Konstantinápolyból) Rómába való ünnepélyes átvitel és beérkezés napjának ünneplése: szeptember 8. Ez a dátum terjedt el Rómából a nyugati keresztény világban, így a Karoling Birodalomban, amely egyben, lévén Adorján katonaszent, az őszi hadravnulás kezdete is, amely a Szent Adorján tiszteletére mondott istentiszteletet követte. Ugyanez a dátum okadatolható Boldog Gizella királynőnk fivére, Szent Henrik német-római császár ősi hadravnulásánál, aki hadjáratra indulva kardját hordoztatta, a csatában segítségül hívta, Hadriánt mint katona-szentet tisztelte. Ily módon ünnepe hazánkban kezdetektől fogva szeptember 8-a, amely azonban egybeesik Mária születése napjával, az úgynevezett Kisasszony napjával. Ez is olyan körülmény, amely akadályozta Szent Adorján tiszteletének terjedését.

Szent Adorján tisztelete megismertet bennünket az őkeresztény kor vértanúinak történetével, a Római Birodalom történetének egy szelével, bekapcsolja a magyarságot az egyetemes európai kultúrába. A pannóniai kereszténység örökébe lépni akaró salzburgi, bajor térítés hozadéka a szláv missziósok érkezése és a szláv nyelvű szavak megjelenése a magyar nyelvben. A Mosaburg-Blatnohrad-Zalavárott újonnan feltárt ősi Szent Adorján-bazilika elvezet minket a keleti és nyugati egyházhoz tartozó szláv népekhez, valamint a magyar történelem jobb megismeréséhez. Az a tény, hogy magyar földön van a szlávok ilyen jelentős emlékhelye, egyben arra is kötelez, hogy ezt az egyetemes szláv kultúra összefüggéseibe illesszük és ápoljuk az emlékhelyet, történelmi hozadékát beépítsük a modern nemzeti történelemfelfogásba. Az a körülmény, hogy a 907. esztendei győztes pozsonyi csata reneszánszát éljük, újra csak Zalavárra irányítja figyelmünket. Zalavár Apátságának Zalaapátiban való újjáépítése az osztrák bencésekkel, nevezetesen Göttweig monostorával kapcsol össze,¹¹ amely monostor ma is virágzik, és számon tartja egykori (újja)alapítását. A keresztény ember pedig Szent Adorján példájára erősödhet a Krisztus-hit megvallásában.

SOMORJAI ÁDÁM

¹Olaszul: martire, franciául: martyr; angolul: martyr, martyrdom; németül: Märtyrer, Blutzeuge, Martyrium; lengyelül: (fonetikusan) męczennik; szlovákul (fonetikusan átírva) mucsenyik.

²Bár az „ország” szó mindmáig a latinban „regnum”, királyság.

³A szlovák történelemfelfogás az ezereves magyar történelemnél ősbibnek tartja magát. Az ezeregyszáz éves cseh, az ezereves lengyel és magyar történelem történészei, tehát a szomszéd etnikumok szakértői úgy tartják, a szlovák nemzetétél válás újkori, s hogy az önmagukat cseh szóval definiáló [„Slovák”, lásd: „Voják” (katona)] és a magyar Felvidéken legálább négy különböző dialektust beszélő hungarus tudatú szlávok a magyarosítás elleni küzdelemben alakították ki sajátos nemzeti tudatukat főleg a 19. század során. Számukra a nyelv volt a fontos, és nem fogadták el mind a magyarosítást. Más szóval, ha a magyarok nem akarták volna nyelvileg homogenizálni a szlovákok őseit, akkor ma is jó állampolgárai lehetnének egy magyarokkal közös országnak.

⁴Sztefanosz diakónusnak nem örízte meg zsidó nevét az Újszövetségi Szentírás. Máté evangélista korábban Lévi volt, Sztefanosz bizonyára görög, vagy zsidó névvel nem rendelkező, hellenizált, tehát görögösített nem zsidó. Ezért nem is lehetett rabbi. Arra ugyanis születni kell. Azzal viszont, hogy egy nem zsidó lett az első vértanú, a Krisztus-hit kilépett az etnikai keretéből, és azzal, hogy egy nem zsidó hirdette a jézusi örömhírt a diaszpóra előkelő zsidóságának, a későbbi páli kereszténység győzelmének elővételezése. De ez már más lapra tartozik.

⁵Mező András: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*. Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, Budapest, 2003, 31. (METEM Könyvek 40).

⁶Bácsatyai Dániel: *„Ecclesia, que in Ungarorum gente constructa”*. Egy Kárpát-medencei zarándokhely a 10. századi reichenauai hagiográfiai irodalomban. In: *Hadak útján*, XXIV. A népvándorlaskor fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája, Esztergom, 2014. november 4–6. (Főszerk. Türk Attila.) Budapest – Esztergom, 2017, 253–265. (Studia ad Archaeologiam Pazmaniensia – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok).

⁷Asatásokat követően 1936–1938-ban állították vissza eredeti szenátusi ülésterem formájába.

⁸Lásd Szőke Béla Miklós: *A Karoling-kor Pannóniában*. Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézet – Magyar Nemzeti Múzeum – Martin Opitz Kiadó, Budapest, 2019.

⁹A Zalavári Bencés Apátság történetéről még mindig a legrészletesebb: Füßy Tamás – Erdélyi László: *A zalavári apátság története a legrégibb időktől fogva napjainkig*. Budapest, 1902; utánnymás: Zalaapáti, 2019.

¹⁰Tóth Endre: *Szent Adorján és Zalavár*. Századok 133 (1999), 3–40.

¹¹Göttweig 1094 óta bencés, az osztrák Dunakanyar, a Wachau keleti oldalán, Krems városától délre, magas hegy tetején épült ki, és az osztrák Montecassinónak tartják.

A MEXIKÓI FERENCES MISSZIÓ KEZDETEI ÉS A „12 FERENCES APOSTOL” MENTALITÁSA

1. A konkisztádor és az apostolok

Az azték nagybirodalom megdöntőjét, Hernando Cortés-t¹ (1485–1547) újvilági tevékenysége során mindig kísérték egyházi személyek, s ő mindig tisztelettel volt irántuk. E klerikusok között kiemelkedően fontos szerepet játszottak a ferencesek, a mexikói őslakosság fő térítői, akik korai működését hathatósan segítette elő az őket különösen becsülő katonai-politikai vezető Cortés. Jelen tanulmányban az *análhuaci*² ferences misszió kezdeteit, nehézségeit és sikereit, valamint a Kisebbségi Testvérek térítői mentalitását szeretnénk röviden bemutatni, különösen e rend történetíróinak néhány műve és más korai — egyházi és világi — dokumentumok alapján.

A konkisztádort már első, egyelőre sikertelen belső-mexikói hódítóútjára — 1519. március–1520. július — elkísérte a szervita szerzetespap *fray*³ Bartolomé de Olmedo OSM (cca 1485–1524), Cortés káplánja és Juan Díaz világi pap, akik tábori lelkesékként látták el a spanyol sereg lelki szükségleteit, beleértve a rendszeres vasárnapi szabadtéri misét. Az éles elméjű Bartolomé atya ezen túlmenően időnként nélkülözhetetlen taktikai tanácsot is adott a *conquistadornak*, sőt diplomáciai feladatot is teljesített. Ezenkívül még az Azték Birodalom fővárosa, Tenochtitlán bevétele — 1521. augusztus 13. — előtt megérkezett Mexikóba *fray* Pedro Melgarejo de Urrea OFM és *fray* Diego Altamirano OFM, Cortés unokatestvére, valamint Juan de Varrillas OSM testvér. Ezután, még az úgynevezett „12 ferences apostol” partra szállását megelőzően, 1523 augusztusában császári utasításra három flamand ferences is érkezett a *Nueva Españának*, „Új-Spanyolhon”-nak elnevezett Mexikóba: Az igen termékeny író és tanár Peter van der Moere (Pedro de Gante, cca 1480–1572),⁴ Johan van der Auwera (Juan de Ayora, korábban a genti születésű V. Károly császár személyi gyóntatója, ?–1525) és Johan Dekkers (Juan de Tecto, cca 1476–1525).⁵

Los doce apóstoles de México, „Mexikó ferences apostolai” — az ekkor ötvenéves *fray* Martín de Valencia (cca 1474–1534) vezetésével — végül pápai áldás és császári engedély birtokában kötöttek ki 1524 májusában a mexikói Veracruz kikötőjében, San Juan de Ulúában. A 12 kasztíliai ferences testvér innét mezítláb, megviselt rendi öltözetben vágott neki a fővárosba vezető 3–400 kilométeres, végig emelkedő útnak. Tenochtitlánban Cortés — ekkor már mint *Capitán General*, *Justicia Mayor y Gobernador*, Új-Spanyolhon főkapitánya, főbírója és kormányzója — 1524 júniusában a spanyol és *mexica* őslakos vezetők társaságában,⁶ térdén állva fogadta őket, és megcsókolta ruhájuk szegélyét.⁷ Mint

a „Gáláns”-nak is nevezett Don Bernal Díaz del Castillo (cca 1495–1584), Cortés egyik kapitánya szemtanúként írja műve 171. fejezetében, ennek az előre eltervezett, látványos gesztusnak nagy hatása volt a jelen lévő őslakos vezetőkre:

„Amikor Cortés megtudta, hogy <a ferencesek> Veracruz kikötőjében vannak, minden — úgy őslakos, mint spanyol-lakta — települést utasított, hogy amerre elhaladnak, söpörjék fel az utakat, és ahol megállnak, ott adjanak nekik enni, ha ez a mezőn történik; lakott helyen pedig, amikor az indiánok városaihoz vagy falvaihoz érnek, a lakosok menjenek ki elébük fogadni őket, és szólaltassák meg a harangokat, melyeket <Cortés> akkoriban küldött minden településre... ..a spanyoloknak megparancsolta, hogy térdepeljenek le <a szerzetesek> előtt, és csókolják meg a kezüket és a ruhájukat; s ezenkívül frissítőket is küldött, és nagy szeretettel írt nekik. S amidőn már México <Tenochtitlán> körül jártak útjukon, Cortés maga a bátor és erős katonáival együtt kiment eléjük; velünk együtt jött Guatémuz <Cuauhtémoc, »Lecsapó Sas«, az Azték Birodalom utolsó, legyőzött uralkodója.> Mexikó ura az összes többi vezető mexikóival és sok más város kacíkaival. És amikor Cortés értesült, hogy már közel vannak, leszállt a lóról, és mi követjük példáját. S a tisztelendő atyákkal találkozáskor az első, aki letérdelt Martín de Valencia testvér előtt, és kezét akart csókolni neki, Cortés volt, de amaz nem engedte, <ezért Cortés> a ruházatát csókolta meg, és a többi szerzetesét is; és így tettünk mi is: a többi kapitány és katona, akik odamentünk, valamint Guatémuz és a mexikói urak is. S miután Guatémuz és a többi kacíka urak látták, hogy Cortés térdre ereszkedik kezét csókolni, ugyancsak csókolkoztak; és amint látták a mezítláb, lesóványodott testvéreket és a szakadt ruhájukat, s hogy nem lovon jöttek, hanem gyalog, és igen sápadtak, s amint látták Cortést — akit mintegy bálványoztak, vagy isteneikkel egyenrangúnak tartottak — így térdelni amazok előtt, onnan kezdve minden indián példát vett erről, úgyhogy ha most szerzeteseket látnak, akkor ugyanígy fogadják őket, és ugyanezt a tiszteletet nyilvánítják irántuk, az említett módon. Sőt többet mondok: amikor Cortés beszélt azokkal a szerzetesekkel, mindig levette s a kezében tartotta a kalapját, és mindenben nagy tiszteletet tanúsított irántuk; és bizonyos, hogy ezek a jó ferencesek nagyon gyümölcsözően tevékenykedtek egész Új-Spanyolországban.”

A „Gáláns” Díaz del Castillo még ugyanebben a fejezetben beszámol róla, hogy a „12 ferences apostol” után három évvel domonkosok is érkeztek Mexikóba. A ferenceseket pedig Cortés kapcsolatba hozta az őslakó vezetőkkel, érkezésük után három hónappal azonban eltávozott két éves hondurasi expedíciójára, melynek célja a lázadó *conquistador*, Cristóbal de Olid (1488–1524) megbüntetése volt.

E katasztrófális kimenetelű útjára magával vitte a már említett Johan Dekkers és Johan van der Auwere testvéreket is, akik sajnos nem éltek túl az expedíciót.⁸ A távollétében Új-Spanyolhon vezetőiül kijelölt hivatalnokok mellett Cortés megbízta a „12 apostol” egyikét, a talpraesett *fray* Toribio de Benaventét, *alias* Motolinát (náhuatl „Szegényke”, cca 1495–cca 1565) és más ferenceseket az őslakók térítésével, valamint azzal, hogy „vigyázzanak, ne-hogy fellázadjon Mexikó és a többi tartomány”. A „12 apostol” így Cortés távollétében kezdte meg hatalmas evangelizációs munkáját, melyet különösen a Kisebb Testvérek mexikói történetíróinak műveiből ismerhetünk meg részletesen, így Motolinia munkájából: *Historia de los Indios de la Nueva España* (Az új-spanyolhoni indiánok története),⁹ Gerónimo Mendieta OFM (1525–1604) testvér krónikájából: *Historia eclesiástica indiana* (Indián egyháztörténet), és a később érkezett Juan de Torquemada OFM (cca 1565–1604) testvér *Primera / Segunda / Tercera parte de los veinte i vn libros rituales i monarchia indiana* (A huszonegy rituális könyv és indián monarchia első / második / harmadik része) című összefoglalásából.

2. Cortés alázatos kérése a spanyol királyhoz
Hondurasba való távozása előtt Cortés az I. Károly spanyol királyhoz (*sedit* 1516–1556) — V. Károly néven egyben német-római császárhoz (*sedit* 1519–1556) — Tenochtitlánból írott, 4. levelében további koldulórendi barátokat — ferenceseket és domonkosokat — kért a gyarmat számára (1524. október 15). Ez az egyháztörténeti szempontból is fontos *carta* jól tükrözi a különbséget, melyet Cortés a koldulórendek és a világi papság között észlelt mentalitás és moralitás terén. Kifejezi továbbá, hogy a *conquistador* mennyire fontosnak tartotta a hódítás lelki-vallási aspektusát, s hogy milyen világosan látta, hogy a hatalmas kormányzóságban másfél tucat lelki vezető nem fog elérni vallási áttörést. Kánonjogi téren súlyos az a két kérése, hogy az új-spanyolhoni területen beszédett tized helyben maradjon kolostorépítés céljára; és hogy a király győzze meg a pápát arról, hogy utóbbi egy ferences és egy domonkos prelátest lényegileg püspöki hatalommal ruházzon fel — mivel a gyarmaton egyelőre nincsen kiépült egyházszervezet:

„Valahányszor csak írtam az Ön Szent Felségének, leírtam azt a készséget, mely egyes itteni őslakókban van az iránt, hogy felvegyék a mi szent katolikus vallásunkat, és keresztények legyenek; és követet küldtem Császári Felségedhez azzal a kéréssel, hogy küldjön jó életű és példamutató szerzetes személyeket. S miután eddig igen kevesen jöttek — szinte senki —, és bizonyos, hogy nagyon hasznosak lennének, ismét az Ön Felsége emlékeztetébe idézem ezt, és kérem: parancsolja meg ezt a lehető leggyorsabban, mert így nagyban szol-

gáljuk Istent, a mi Urunkat, és teljesülni fog az a vágy, melyet az Ön Felsége ebben az ügyben mint katolikus személy kíván. És bár... kértük az Ön Felségét, hogy küldjön püspököket vagy más előljárókat a hivatalok ellátására és az istentisztelet céljára..., most, hogy jól megfontolom, úgy tűnik nekem, hogy Ön Szent Felségének más utasítást kell kiadnia avégett, hogy az itt élő őslakók gyorsabban megtérjenek, és megtaníthatók legyenek a mi szent katolikus hitünk dolgaira; és a mód, amelyen szerintem ez esetben el kell járni, az, hogy Ön Szent Felsége parancsolja meg, hogy jöjjön ide sok szerzetes — mint már mondtam —, akik igen buzgók e népek megtérítése terén; s hogy épüljenek a számukra kolostorok ama tartományokban, melyekben véleményünk szerint ez szükséges, és kapjanak a tizedből, hogy felépíthessék házaikat, és fenntarthatassák magukat... S az Ön Felsége kérje meg Őszentségét, hogy engedje át az e területek<en beszédett> tizedét, elmagyarázván neki azt a szolgálatot, melyet Istennek, a mi Urunknak teszünk azzal, hogy ez a nép megtér... mert ha püspökeink és előljáróink lesznek, ők nem fogják elhagyni azt a szokást, amelyet ma bűneink folytán követnek, hogy ti. úgy rendelkeznek az Egyház javaival, hogy elpazarolják azokat fényűzésre és más bűnökre, és örökséget hagynak gyermekeikre vagy rokonaira; és ha... az itteniek... most látnák az Egyház dolgait és az Isten tiszteletét kanonokok vagy más méltóságok hatalmában, és tudnák, hogy ezek Isten szolgái, és látnák, hogy milyen bűnökkel követnek el, és milyen világiasan élnek — ahogy azt most, a mi időnkben az ottani <európai> királyságokban teszik —, akkor megvetnék a mi hitünket, és gúny tárgyának tartanák; s <ez> olyan káros lenne, hogy nem hiszem, hogy jóvátehetné bárminemű prédikáció, amit nekik tartunk; ...s miután nincsenek püspökeink, ...az Ön Felsége kérje meg Őszentségét, hogy delegálja a hatalmát, és legyen itteni képviselője az a két személy, akik az ideérkező szerzeteseket vezetik, egy Szent Ferenc rendjéből, és egy másik Szent Domonkos rendjéből, akiknek legyen a legnagyobb hatalmuk, amekkorát csak az Ön Felsége lehetővé tesz, hisz miután e földek oly messze esnek a római Egyháztól, és mi keresztények, akik itt élünk, illetve akik itt fognak élni, olyan távol vagyunk a lelkiismeret orvosságaitól, miközben pedig emberek lévén olyannyira alá vagyunk vetve a bűnnek, hogy szükséges, hogy Őszentsége ebben támogasson bennünket, és az említett személyeknek igen nagy hatalmat adjon...”

Az idézett rész utolsó gondolatai mintha azt sejtetnék, hogy Cortés nem tud róla, hogy „Mexikó ferences apostolai” pontosan a kért pápai felhatalmazás birtokában érkeztek. Mendieta testvér azonban részletesen leírja a hosszú egyházi eljárást, melynek során három pápa is teljes tá-

mogatásáról biztosította a mexikói ferences miszsiót, amelynek vezetőjét, Martín de Valenciát végül részleges provinciális, püspöki, illetve pápai hatáskörrel is felruházták. Mendieta latin eredetiben közli X. Leó (*sedit* 1513–1521) 1521-ben kibocsátott bulláját (*Historia eclesiástica indiana*, III/5), melyben a pápa lényegileg püspöki hatalmat adományoz a ferencesek új-spanyolhoni előljárójának („olyan tartományokban, ahol nincs katolikus előljáró”), és kiátkozás terhe alatt tiltja, hogy evangelizációs munkájukban bárki akadályozza őket. A misszionáriusok misézhetnek, templomot szentelhetnek, feladhatják az alsóbb papi rendeket, kiszolgáltatathatják az összes szentséget. Az *Indián egyháztörténet* következő fejezete pedig már VI. Adorján pápa (*sedit* 1522–1523) bullájának (1522. május 9.) szövegét adja, amely megerősítette X. Leó rendelkezéseit, sőt jelentősen kibővítette a ferences vezető hatáskörét. E precíz jogi terminusokban megfogalmazott bulla szerint az új-spanyolországi ferences prelátus ott, ahol még nincs püspök (vagy van ugyan, de két napon belül nem tud megjelenni a helyszínen), a saját rendtársai és minden más szerzetes fölött (!), valamint a megtért őslakók és minden keresztény fölött pápai hatáskörrel rendelkezik („birtokolják teljes körű hatalmukat úgy lelki, mint világi téren annyira, amennyire ezt ők maguk... alkalmasnak és célravezetőnek ítélik az említett indiánok megtérése érdekében”); s ez a hatáskör kiterjed minden olyan püspöki cselekményre is, amelyhez nem szükséges püspöki rend. A „12 ferences apostol” tehát eleve ilyen jogosítványokkal és a bullában kifejezett pápai áldással érkezett. — Vizsgáljuk meg most röviden, hogy a Kisebb Testvérek e felhatalmazás birtokában hogyan fogtak a kormányzóság evangelizációjához.

3. Motolinia és Mendieta tanúságtétele: Minden kezdet nehéz

Motolinia a műve első fejezetében tíz csapást sorol fel, melyek az 1520-as évek második felében általában sújtották Új-Spanyolhon őslakosságát: 1. járvány; 2. háborús vérveszteség; 3. a háborút követő éhínség; 4. az adószedők kegyetlenkedései; 5. maga a spanyol adóteher; 6. a spanyol aranybányákban végzett, térítés nélküli robot; 7. halálos áldozatokkal járó építkezések, különösen Mexikóvárosban; 8. az adósrabszolgaság; 9. a bányák élelmezése mint urbárium-szerű kötelezettség; 10. a spanyol érdekcsoportok egymás közötti harcai. Mendieta hozzáteszi, hogy mindezek miatt folyamatosan tartani kellett az őslakosság fellazadásától, különösen amikor Cortés a rendelkezésre álló spanyol haderő és apparátus jelentős részét elvitte magával Hondurasba. A misszió tehát katasztrofális körülmények között — és a kormány-

zó távollétében — volt kénytelen megtenni első botladozó lépéseit.

A ferences testvérek életét mindezekon túl kétségtelenül az nehezítette meg legjobban, hogy természetesen nem beszéltek az őslakók nyelvét, a náhuatlót. Különösen Mendieta mondja el részletesen, hogyan segítettek ezen a problémán maguk a *mexica* vezetőik gyermekei, akiket az atyák rögtön letelepedésük után szülői engedéllyel befogadtak az őslakos közmunkával létesített kolostoraikba mint bentlakásos iskolákba (*Historia eclesiástica indiana*, III/15–17). E leírás szerint a legelső időszakban a gyermekeket megtanították keresztet vetni és latinul (!) imádkozni a *Miatyánkot*, az *Ave Mariát*, a *Credót* és a *Salve Reginát*. De miután nem voltak tolmácsaik, ezért „némák módjára mutogatva” kellett elmagyarázniuk, hogy „csak egy Isten van, és nem sok, mint azok, melyeket a szülei imádtak; és hogy azok az istenek gonoszak, és becsapják az embereket”. Így oktatni nem lehetett egyszerű.

Ekkor — folytatja Mendieta — Isten azt sugallta nekik, hogy kezdjenek játszani a gyermekekkel, és közben tanulják el tőlük a nyelvet; ezért játék közben „mindig volt náluk tinta és papír <!>, és új szót hallván, felírták azt és a használata alkalmát, s esetenként összeültek, és megbeszélték jegyzeteiket”. Természetesen megtörtént azonban, hogy amit az egyik nap megértene véltek, arról másnap kiderült, hogy félreértették. De a nagyobb gyermekek lassan rászemlélték, hogy a barátok megakarnak tanulni náhuatlul, és elkezdtek tanítani őket. Amikor pedig a Kisebb Testvérek már alapfokon elsajátították a nyelvet, megbeszélték egy-egy okos gyermekkel a prédikáció tárgyát, és az mondta el a homíliát náhuatlul a szerzetes jelenlétében, aki ekkor már tudta követni a beszédet, s ellenőrizni annak tartalmát. A kereszténnyé lett gyermekek ezenkívül még azzal is segítettek a missziót, hogy leleplezték az őslakosság bálványimádási helyeit, hiszen korántsem szűnt meg egy csapásra az — emberáldozatot is gyakorló, tudatmódosító szerekkel is élő — *mexica* politeista vallásgyakorlat. Motolinia, aki maga is aktív résztvevője volt a missziós folyamatnak, így foglalja össze mindezeket az *Historia de los indios de la Nueva España* I/2. fejezetében:

A szerzetesek „befogadták házaikba az urak és vezetőik fiait, és sokakat megkeresztelnek <sic!> a szülei beleegyezésével. Ezek a fiúk, akiket a testvérek neveltek és tanítottak, nagyon szépek s ügyesek lettek, és befogadták a helyes tanítást is, melyet többeknek továbbadtak. S ezenkívül sokat segítettek, mert felfedték a testvérek előtt atyáik rítusait és bálványimádását és ceremóniáik sok titkát, ami kiváló alapot nyújtott arra, hogy <a testvérek> összezavarják és kipredikálják a nép tévelygéseit, s a vakságot, melyben a nép leledzett.

A testvérek kinyilvánították az indiánok számára, ki az igazi és egyetemes Úr, mennynek és földnek és minden teremtménynek teremtője, s hogy ez az Isten a maga végtelen tudásával hogyan uralja és irányítja az egész teremtést, és miként adja a létezést, amelyet birtokol, s hogy nagy jósága folytán miként akarja mindenki megváltását. Ugyanígy ki is ábrándították őket, és megmondták, ki az, akinek <az őslakók> szolgálnak <ti. az ördög,> s mi annak a feladata — tudniillik az, hogy örökkévaló és rettenetes kínokkal járó kárhozatra vigye mindazokat, akik hisznek benne, és rábízzák magukat. — Ez a föld egy földi pokol volt: Látni is <szörnyű volt,> ahogy az itteniek éjszaka hangokat hallattak, amidőn egyesek az ördögöt hívták, mások részegkedtek, mások énekeltek és táncoltak! Cimbalmokat pengettek, dudáltak, kürtöket és nagy csigákat fújtak meg, különösen az ördögeik ünnepein. Az ívszatok, amelyeket tartottak, nagyon rendszerezsek voltak, hihetetlen mennyiségű bort pazaroltak el ezek során...”

Az idézet utolsó sorai átvezetnek a nyelvtanulás után következő óriási nehézséghez, mellyel a ferences misszió farkasszemet nézett: A *mexica* vallásgyakorlás megismertetéséhez, a keresztény hitélet elterjesztéséhez. Bár Motolinia és a többiek hosszasan ismertetik a mexikói emberáldozat kíméletlen szokásait (melynek kétségbevonhatatlan jeleit a „12 apostol” még személyesen láthatta), bennünket itt, rövid ismertetésünk utolsó szakaszához érve inkább az érdekel, hogyan értelmezték azt, illetve egyáltalán hogyan viszonyultak az őslakos kultúrához és valláshoz. Ennek megismerése végett forduljunk Mendieta-hoz és Torquemada-hoz.

4. Mendieta és Torquemada felfogása a *mexica* vallásról

Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a mexikói nyelv(ek)en megtanuló korai ferences misszionáriusok kulturális nyíltsága, érdeklődése, megértése és gyűjtőszenvédelye nélkül nem sok fogalmunk lenne a *mexica* vallás sajátos képzetéről és rítusairól, panteonjáról és évköri ünnepeiről.¹⁰ Különösen a szinte modern kultúrantropológiai módszertannal dolgozó, teljes körű adatgyűjtésre alapozó Bernardino de Sahagún OFM (1499–1590) munkásságának köszönhet sokat a prekolumbiánus vallások történetírása. Sahagún atya szintén eléggé korán, 1529-ben érkezett Új-Spanyolhonba. Monumentális műve, az — eredetileg náhuatl nyelven írott, később a szerző által spanyolra fordított — *Historia general de las cosas de Nueva España* (Az új-spanyolországi dolgok általános története, kézirat: 1577; editio princeps: 1829)¹¹ a *mexica* kultúra lebilincselő enciklopédiája, melyben kiemelt helyet foglal el a vallás részletes ismertetése. A szerző a *mexica* istenalakokat euhéme-

rista módon értelmezi; leírása még az emberáldozati szertartás részletes ismertetése során is objektív: tartózkodik a morális ítélethozataltól, csak tájékoztatni akar.

Erősen eltér ettől Motolinia, Mendieta és Torquemada értelmezési stratégiája. Amiként kortársaik, az Inka Birodalom vallási képzeit ismertető perui klerikusok, úgy ők is egyöntetűen elítélik, és a — teljesen valóságosnak és tevékenynek felfogott — ördögnek tulajdonítják az őslakosság vallási szokásait, keresve a keresztény hittérítés módját. Hangvételük azonban — a hasonló tárgyú dél-amerikai forrásokkal szemben — tipikusan apologetikus: Az őslakókat az ördög tehetetlen, megtevéstett, kiszolgáltatott és végső soron ártatlan áldozatainak látják, akiket egyszerűen ki kell vezetni a tévelygésből. Torquemada például így fogalmaz: „...nem lehet elhallgatni azt a módot, amellyel az ördög eldöntötte, hogy e népek szívének urává teszi magát, több és nagyobb előnyt húzva ebből, mint azokból, melyeket az összes többi nemzetből szerzett; mivel ehhez a nyomorúságos és szerencsétlen <nemzethez> képest az összes többi igencsak hátramarad; minthogy ez a nép viszi el a pálmát, jöllehet vaktában szerzett győzelemmel, az emberáldozat borzalmas módja és kegyetlen aktusa terén... ..az ördög, aki kitalálta ezt, nem ügyelt a szertartások esetlegességeire, hanem csak a lényegre, hogy mindig megszerezze magának a lelkeket.”

Amikor pedig Mendieta a Nap teremtésének *mexica* mítoszáat közli, akarva-akaratlanul is a modern vallástudomány kezébe adja az emberáldozat értelmezésének egyik lehetséges kulcsát: „...és mivel néhány évig — mint mondták — nem volt Nap, az istenek böjtölvén egy Teutiua-cannak nevezett településen, amely hat mérföldre van Mexikótól, nagy tüzet raktak, és az említett istenek leülvén a tűz négy oldalára, azt mondták a híveiknek, hogy aki a leggyorsabban beleugrik közülük a tűzbe, azt a dicsőséget fogja elnyerni, hogy ő hozza létre a Napot, mert amint beleveti magát a tűzbe, azután felkel majd a Nap; s egyikük a leglelkesebb lévén, odarohant, és belevetette magát a tűzbe, és lesüllyedt a pokolba... ..végül ott kelt fel a Nap, ahol fel kellett kelnie, és megállt, mert nem haladt előre. S látván az említett istenek, hogy a Nap nem halad az útján, megállapodtak, hogy elküldik Tlotlit a küldöttüként, hogy az ő részükről beszéljen a Nappal, és parancsolja meg neki, hogy haladjon az útján; s a Nap azt válaszolta, hogy mindaddig nem fog elmozdulni a helyről, ahol volt, ameddig meg nem ölte és el nem pusztította őket... ..az istenek elcsüggedtek, mivel úgy tűnt, hogy nem tudják legyőzni a Napot; és mintegy reménytelenül beleegyeztek, hogy megölik és feláldozzák magukat

mindnyájan a mellükön; és ezen áldozat papja Xolo-tl volt, aki egy nagy késsel felnyitva a mellkasukat, megölte őket, és végül önmagát is, és mind-egyikük otthagya a ruhát, melyet viselt (ami egy kabát volt), azoknak a híveknek, akik őhozzá tartoztak a kegyessége és barátsága emlékezetére. És a Nap így kiengesztelődően folytatta az útját.”

Az emberáldozat értelmezésének azért adhatja nyitját e részlet, mert impliciten közli azt a csak poétikusan-mitikusan kifejezett *mexica* felismerést, hogy az áldozat kozmikus folyamat, melynek maguk az istenek is részei — mint áldozatok. A Nap mint kozmikus életforrás léte a mítosz szerint nem véletlen és nem is magától értetődő, hanem magyarázatot követelő elemi tény; a felkínált intuitív magyarázat pedig az, hogy egy kozmikus tényező születése valakinek a halálába — egészen pontosan: önfeláldozásába — került. A Nap megmozdulását leíró passzus ezen túlmenően legalábbis annyit kifejez, hogy a kozmosz mindennapi működése szintén nem véletlen és nem is magától értetődő, hanem valaki(k)től a legvégső erőbefektetést követeli, illetve áldozathozatalt, önfeláldozást.

Mint e rövid ismertetésből látható, Mexikó első ferences misszionáriusai erapatikusan viszonnyultak az őslakosság iránt, keresték a *mexica* gondolkodás megértését, és ezért el is nyerték az őslakók szeretetét — miközben nyelvet tanultak, kolostorokat építettek, keresztelek, tanítottak. Politikai szerepük sem volt csekély a hódítás utáni erősen képlékeny helyzet lassú konszolidálásában: Mendieta testvér hangsúlyozza, hogy a ferencesek magabiztos, határozott fellépése a bálványimádás ellen Cortés távollétében azt a benyomást keltette a lázadásra készülő lakosságban, hogy a kormányzó bármely percben visszatérhet. A rendi történetírók hangsúlyozzák a „12 apostol” készségét, sőt óvilágbeli felkészülését a vértanúságig menő önfeláldozásra is az evangelizáció érdekében. A hit sikeres terjesztésén kívül azonban nyitottságuk folytán megőrizték számunkra az Azték Birodalom vallásának leírását is.

JAKAB REBEKA — HORNYÁK-KÖVI
FRANCISKA — VASSÁNYI MIKLÓS

¹Cortés az I. Károly spanyol királyhoz intézett leveleit legtöbbször „Hernando” keresztnévvel írta alá, de ugyanebben a levelezésben használta a „Fernando” és a „Fernán” formákat is. A korabeli jogi forrásokban elsősorban „Hernando” névalakot találunk, az egykorú olasz, illetve latin szövegekben „Fernando”-t, illetve „Fernandus”-t. A modern szakirodalom mindezzel szemben általában a rövidített „Hernán” keresztnévvel hivatkozik Cortés-re.

²Az *Anáhuac* földrajzi név a hódítás korában nahuatl nyelven szűk értelemben a Mexikó-völgyet (*el Valle de México*) jelentette, tágabb értelemben Mexikó központi fennsíkját (*la „Mesa de México”*).

³„Testvér” (alternatív formában *flay*) — a szerzetesek megszólítása, melyet kiegészíthet a *padre* szó, ha egy szerzetes egyben felszentelt pap is.

⁴Peter van der Moeréről lásd Francisco Morales: *Pedro de Gante, Martín de Valencia, Toribio Motolinía. Arqueología Mexicana*, 127 (2014 mayo-junio), 37–42; valamint Ernesto de la Torre Villar: *Fray Pedro de Gante, maestro y civilizador de América. Estudios de Historia Novohispana*, 5 (1974), 2–81.

⁵Geertrui van Acker: *Het christelijk humanisme in Mexico: De drie Vlamingen*. Franciscana, 48 (1993), 143–161.

⁶Bár magyarul is, angolul is szokás az Azték Birodalom uralkodó etnikumát „azték”-nak nevezni, a terminus mindazokra a népekre utal, melyek egy távoli múltban egy „Aztlán”-nak nevezett helyről vándoroltak ki. Az azték népcsoportok nyelve a nahuatl volt, melynek ma is beszélt utódnyelvén körülbelül „mesihká”-nak kell ejteni a *mexica* szót.

⁷Rubial García: *Hernán Cortés y los religiosos*. Arqueología Mexicana, 127 (2014 mayo-junio), 26–36. – Lásd még Francisco Morales: *The Native Encounter with Christianity: Franciscans and Nahuas in Sixteenth-Century Mexico*. The Americas, 65 (2008/2), 137–159, ezen belül 145–147.

⁸Rubial García: i. m. *passim*.

⁹Szerkesztői cím. A mű kézírata 1535–1543 között keletkezett, de *editio princeps* csak bő három évszázaddal később jelent meg: *Colección de documentos para la historia de México*. Publicada por Joaquín García Icazbalceta. Tomo primero. Librería de J. M. Andrade, México, 1858: „Historia de los indios de la Nueva España, por Fr. Toribio Motolinía”, 1–249.

¹⁰A *mexica* vallástörténet primer forrásainak teljesebb körű áttekintését lásd Vassányi Miklós: *Szellemhívók és áldozárok. Sámánság, istenképzetek, emberáldozat az inuit (eszkimó), azték és inka vallások írásos forrásaiban*. L’Harmattan, Budapest, 2016.

¹¹<Bernardino de Sahagún:> *Historia general de las cosas de Nueva España, que en doce libros y dos volúmenes escribió, el R<everendo> P<adre> Fr<ay> Bernardino de Sahagún, de la Observancia de San Francisco, y uno de los primeros predicadores del santo Evangelio en aquellas regiones*. Tomos I–III. Dala a la luz con notas y suplementos Carlos María de Bustamante, diputado por el estado de Oaxaca en el congreso general de la Federación Mexicana: y la dedica a Nuestro Santísimo Padre Pio VIII. Imprenta del Ciudadano Alejandro Valdés, México, 1829.

AZ EUCHARISZTIKUS VILÁKGONGRESSZUSOK ÉS A MOLDVAI CSÁNGÓMAGYAROK

*A százhusz esztendeje született
Domokos Pál Péter emlékeztetére*

„Az Eucharisztikus Kongresszus az Eucharisztia megismerését, szeretetét és tisztelését előmozdító összejövetel”, olvashatjuk a *Magyar Katolikus Lexikon* megfelelő szócikkében. A hívek zárandoklatokon, szentmiséken, szentségimádásokon, előadásokon való részvétellel mélyítik el eucharisztikus lelkületüket. Az első eucharisztikus célból szervezett találkozóra 140 esztendeje, Franciaöldön került sor, mégpedig az ország északi, Belgiummal határos részén, 1881-ben. Kezdetben évente, kétévente, de a második világháború óta inkább négyévente rendezik meg. A kongresszus egyik fő célja, hogy érthetőbbé tegye az utolsó vacsorán Krisztus által előre megjelenített áldozatot és annak fontosságát. A 34. Eucharisztikus Világkongresszust 1938-ban tartották Budapesten, és 2021-ben ismét a magyar főváros ad otthont az 52. kongresszusnak.

A római katolikus egyház világméretű ünnepe sége természetesen a helyszínt adó ország egyháza mellett nemzetének is lélekemelő ünnepe. Aminek az olyan darabokra szaggatott nemzet esetében, mint a magyar, megkülönböztetett jelentőséget nyújt minden olyan esemény, amely ha csak jelképesen is, összetartozását bizonyítja és erősíti. Ezért érezzük úgy, hogy a Budapesten megrendezett Eucharisztikus Világkongresszus elsősorban katolikusainknak, de valamennyi magyarnak is felemelő és összekovácsoló ünnepe. Amiből nem maradhat ki nemzetünk egyetlen, időben és térben bármilyen messze sodródott darabkája sem. Ezért érezhetjük különös jelentőségűnek és emlékeztünk meleg szívvel arra, hogy 1938-ban Domokos Pál Péter, „a csángók vándorapostola” két csángó asszonyt hozott el családotul Moldvából Budapestre, hogy részt vehessenek a 34. Eucharisztikus Világ-találkozón.

A Hősök terén összegyűlt hatalmas tömegben talán fel sem tűnt a négy, népviseletbe öltözött csángó ember, bár lehet, hogy voltak, akiknek megakadt a szemük fehér kerpájukon (kendőjükön) és pazarul hímzett ingükön. A Trunkból való két csángó család tagjai Domokos Pál Péter régebbi ismerősei voltak, 1929-es és 1932-es moldvai útjai során többször megfordult náluk, sokat gyűjtött és tanult tőlük a kendertermesztés és -feldolgozás, a lakodalmi szokások, valamint a moldvai csángó-

magyarok életének más témaköreiben. Szabó Ferencről három, feleségétől, Páncér Rózsától tíz népdalt, Benedek Péterné Kósa Magdától pedig egy népdalt és három népmesét vett fonográfra, tehát kiejtésüket és dallamformálásukat egyaránt értékként megőrizve a tudomány számára. A néprajzkutatók előtt régóta ismeretes, hogy a tárgyi néprajz emlékeit elsősorban a módosabb családoknál lehet megtalálni, míg a szellemi néprajz ismeretanyagára, a kulturális élet emlékeire inkább az olyan szegényebb közösségek tagjainál találhatunk, mint a Szeret és a Beszterce összefolyásánál fekvő Trunk. Az akkoriban 5–600 lelkes, 98 százaléban római katolikus vallású falu lakosságából azonban az 1930-as népszámlálás alkalmával egyetlen felnőtt ember sem merte magát magyarnak vallani, vagy ha mégis, hát az összeírók nem vették tudomásul. Pedig a valóságban Trunk (románul Galbeni) lakosságának gyakorlatilag kétharmada, sőt még 1996-ban is 69 százaléka, 2009-ben is 62 százaléka¹ beszélt magyarul, csak a gyermekek számára jelentett passzív nyelvtudást őseik anyanyelve, akikhez szüleik az utóbbi 50–60 esztendőben — csecsemő koruktól — románul szólnak, hogy az anyanyelvű oktatás hiányában az iskolában ne kerüljenek hátrányos helyzetbe.

Veress Sándor népzenekutató, később zeneszerző egy esztendővel Domokos Pál Péter után járt Trunkon, és ugyanannál a családnál, Szabó Ferenc házában szállt meg. Ő is nagy szeretettel emlékezik meg az öntudatos és szorgalmas magyar szőlősgazdáról és családjáról. Naplójában a következőket olvashatjuk az 1930. augusztus 3-i napról: „7-kor [Bogdánfalvából] leszekerezem a 6 km-re Galbenibe, vagy magyarul Trunkba. Szabó Ferenc (...) elküldi a lányát, hogy hívja össze a fehérnépeket, és nagy csudálkozásomra 10 perc múlva olyan áradat jött be a kapun, hogy el sem fértek mind a szobában. Először egy öregasszonytól vettem fel néhány szép, de sajnos csak kétsoros töredékdallamot, aztán a lányok zendítettek rá. Hát még ilyen éneklést én itt nem hallottam. (...) Nagy örömmel, szívesen énekeltek, bár sok olyat is hallottam tőlük, amit már Klézsen és Bogdánfalván felvettem. Különösen két 14–15 éves lánytól vettem fel sok kedves, dúr-kvintes nótát, kitűnő szövegekkel. Ezt a lendületet, amivel énekeltek, még egy faluban sem tapasztaltam ezen a vidéken, szinte erőszakkal kellett őket elhallgattatni, hogy hazainduljunk.”²

Nem lehetett tehát nehéz dolga Domokos Pál Péternek, amikor 1938 májusában kiválasztotta azt a két asszonyt, akiket embereikkel együtt elhozott Budapestre. Mint írta: „Mindegyiküket már korábban jól ismertem. Szabó Ferenc trunki háza volt

az egyik megállóhelyem 1929-es és 1932-es gyűjtőútajamon. Igen értelmes, írástudó ember volt. Tőle, feleségétől, apósától is sokat gyűjtöttem.” A két truncki család aztán, azon kívül, hogy részesült a nemzetközi eucharisztikus találkozók soha el nem múló vallási élményében, nem mindennapi kulturális élményben is részt vehetett. 1938. május 27-én és 28-án a Magyar Rádió stúdiójában találkozhattak Bartók Bélával, aki már 1914 májusától készült Moldvába, hogy megismerje és számba vegye az akkori magyar határokon túli magyar népcsoportok zenéjét. Erre azonban az első világháború kitörése, majd az 1916. évi román betörés miatt nem kerülhetett sor.

Bartók Béla és a moldvai magyarok néhány képviselőjének személyes találkozásiára csak 1938. május 27–28-án került sor Balla Péter, Domokos Pál Péter, Lajtha László, Szabolcsi Bence, Veress Sándor és mások jelenlétében. Hogy a csángó énekekre milyen hatása volt ennek a találkozásnak, arról csak sejtéseink lehetnek. Arról azonban, hogy Bartók Bélában milyen mély nyomot hagyott ez az esemény, pontos tájékoztatást kapunk a zeneszerző egyik Müller-Widmann asszonyhoz írt leveléből. A feljegyzés így szól:

„Tegnap és tegnapelőtt két szép napom volt: két ún. »csángó« asszony volt itt Moldvából: a csángók a legkeletibb magyarok, akik sohasem tartoztak Magyarországhoz, kb. 20 ezer lelket számolnak, rettentően el vannak nyomva (nyelvileg és politikailag is), de egészen kevéssé régies nyelvet őriztek meg. Éppen a románok hihetetlen elnyomása miatt lehetetlen őket Budapestre hozni; most is csak az eucharisztikus világkongresszus alkalmából volt lehetséges. Itt remek hangfelvételeket csináltak velük: a két asszony (analfabéták!) dalokat énekelt, meséket mondott, különleges kiejtésével és régies viseletével elbájoló volt. Egyelőre azonban titokban kell tartani a történetet és később is név nélkül kell nyilvánosságra hozni, egyébként megtörténhetik, hogy a szegény, ártatlan teremtetéseket a román rendőrség dutyiba dugja, mert itt az anyanyelvükön dalokat és meséket adtak elő. Szép a világ, ugye?!”³

Jó volna tudni, hogy a többi jelenlévő számára milyen élményt jelentett ez a találkozás, de nincs tudomásom róla, hogy Bartókon kívül bárki rögzítette volna az esemény emlékét. Kivéve természetesen a találkozó értelmi szerzőjét és fő szervezőjét, Domokos Pál Pétert, aki 1981-ben megjelent könyvében, feldolgozva a *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal* témát, beszámol a zeneszerző moldvai gyűjtőútjaira vonatkozó terveiről, saját és követői (Veress Sándor, Lükő Gábor, Balla Péter,) moldvai gyűjtőútjairól és az általa halál után feljegyzett népzenei anyag Bartók általi elismeréséről, amit a következő feljegyzés is bizonyít: „Domokos Pál Péter tanár úr moldvai csángó

dalgyűjteménye véleményem szerint annyira értékes anyag, hogy tudományos szempontból fontos volna a kiadása. A kéziratot, mielőtt kiadásra kerül, ajánlatos lesz egy zenefolkloristával még átnézetni. — Bartók Béla”⁴

Ilyen előzmények után került sor a két moldvai és egy kászoni asszonnyal készített felvételre, amit Domokos Pál Péter úgy jellemzett, hogy „a Pátia lemezek felvételeit aligha nélkülözheti bárki is, aki a moldvai magyarsággal foglalkozni kíván”.⁵ Az Eucharisztikus Világkongresszus által lehetővé tett hangfelvétel tudományos jelentősége tehát nem kétséges, a résztvevők számára adott élményt Bartók fogalmazta meg idézett levelében. Domokos Pál Péter pedig utóbb így emlékezett az eseményre: „Bartókkal a Magyar Rádióban találkoztak, s énekeltek hosszasan. Majd mesét mondtak, s minden szavukat gramofonlemezre vettük.” Utána elvitte őket egy klubba, ahol különböző előkelőségeknek énekeltek, és beszéltek a moldvai magyarok helyzetéről.⁶

De még mindig talány, hogy az 1938. évi Eucharisztikus Kongresszuson járt két csángómagyar család tagjaiban milyen nyomott hagyott a részvétel. Erről semmit sem tudhatunk, mert hát az asszonyok — mint Bartók is hangsúlyozta — analfabéták voltak, s bár Szabó Ferenc Domokos kérésére több néprajzi témáról készített kitérő leírásokat, nem ismerünk tőlük egyetlen papírra vetett feljegyzést sem magyarországi útjukról. Vagy mégis?

Nemrégiben kezembe került egy levél, amit 2012 decemberében küldött Benedek Demeter az 1938-as Kongresszust megjárt Benedek Péterné Kósa Magdó fia, Zs. T. barátomnak. A levélíró 1938-ban még csak 13 esztendő volt, de emlékezett szülei útjára. Azt írja nehéz kézzel papírra vetett levelében, hogy „nagyon szeretem volna, hogy el tudtom volna érni magukhoz Buda Pestre, mert édes apám is édes anyámval jártok valamikor 1938-ban, mikor volt Kongresszus Eukepistis akkor én csak 13 éves voltam, de még is remélem, hogy ha élek... vagy megjavulok el fogok menni, ha a jó isten meg segít...” — írta a 87 esztendő embere tiszteletreméltó bizodalmaival. Annyi mindenesetre kiderül a levélből, hogy az 1938-ban 13 esztendő Demeter szüleitől hallott annyit — és nyilván annyiszor — az Eucharisztikus Világkongresszusról, hogy azt 74 év alatt sem felejtette el.

De milyen a gondviselés? Ha az ember foglalkozik egy témával — vagy a téma foglalkoztatja őt —, előbb-utóbb egymásra talál. Még csak tünődtem az 1938. meg a 2021. évi Eucharisztikus Világkongresszusok és a moldvai csángómagyarok kapcsolatáról, amikor küldeményt hozott számomra a gyimesközéploki postás. Harangozó Imre, a Békés megyei Újkígyóson élő kereszt-komám legújabb könyvét kaptam kézhez, benne az Ipolyi Arnold Népfőiskola gyűjteményében sze-

repló *fali feszület* különös történetéről szóló fejezettel. A keresztt, felirata szerint, az 1938-as budapesti Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus résztvevői számára kibocsátott emléktárgy. De hogy került Újkígyóásra ez a keresztt?

Nagyon egyszerűnek tűnő, valójában meghatóan bonyolult, a sors ujjait tanulságosan irányító gondviselés jóvoltából. Harangozó Imre jó huszonöt esztendővel ezelőtt más moldvai helyekkel együtt a Szeret-menti Trunkon is gyűjtött anyagot, eközben „beszédbe verődött” a „szentség hírében álló mártírsorsú” orvos — dr. Benedek Márton — húgával, Gyurka Jánosné Benedek Rózával, aki nem más, mint a 34. Eucharisztikus Világkongresszuson résztvevő, s ott három gyönyörűséges népdalt éneklő és három szép, tanulságos népmesét elmondó Benedek Péterné lánya.⁷ Beszélgetés közben Róza néni „bemutatta a zélettyit” — vagyis a valamikor virágzó, de már elszegényedett portáját, s eközben Imre komám meglátta az üres istálló falán árválkodó keresztet, amit aztán „elcserélt” egy csíksomlyói kegyesboltban vásárolt keresztetcskével. Csak később, Domokos Pál Péter könyvéből tudta meg, hogy milyen művelődéstörténeti értékre sikerült szert tennie abban az elhagyott trunki istállóban. Szeretett volna többet is megtudni az ott *magyarföldinek* mondott „eucharisztikus keresztt”-ről, de mikor legközelebb Trunkon járt, Róza néni már nem élt. „A család tehát — írja Harangozó Imre — hatvan esztendőn át megőrizte és nagy becsben tartotta ezt a keresztet, amely most már Róza néni szándéka szerint Magyarföldön, Újkígyóson, az Ipolyi Arnold Népfőiskola moldvai magyarokat bemutató kiállításán hirdeti Krisztus urunk megváltó kereszthalálát, s azt, hogy velünk van ma is az Eucharisztia színei alatt, s nem feledkezünk el moldvai csángómagyar testvéreinkről.”⁸

Most, 2021-ben ismét, immár az 52. Eucharisztikus Világkongresszusra készül Budapestre a katolikus világ. Fölvetődik a kérdés, hogy gondol-e valaki a csángók részvételére? Ki fog gondoskodni róla, hogy Moldvába szakadt csángómagyar testvéreink legalább küldötteik révén részt vehessenek a római katolikus világ, s azon belül a katolikus magyarság világméretű ünnepén, aminek rangját most Ferenc pápa részvétele is emeli? Híreim szerint a Pusztinában működő Szent István Egyesület és elkötelezett vezetőjük, dr. Nyisztor Tinka néprajzkutató készülődik, hogy csoportjával részt vegyen a világkongresszuson, s reméljük, hogy más csángó falvakból is csatlakozhatnak majd hozzájuk olyanok, akiknek velük együtt dobban a szívük.

HALÁSZ PÉTER

¹Tánczos Vilmos: *A moldvai csángók magyar nyelvismerte 2008–2010-ben*. Moldvai Magyarság, 2012/1. 17.

²Veress Sándor: *Moldvai gyűjtés*. (Szerk. Berlász Melinda és Szalay Olga.) Műzsák Közművelődési Kiadó, Budapest, 1989, 315.

³Bartók levele Müller-Widmann asszonynak, 1939. május 29. Lásd: *Bartók Béla levelei*. (Szerk. Demény János.) Zeneműkiadó, Budapest, 1976, 590.

⁴Domokos Pál Péter: *Bartók Béla kapcsolata a moldvai csángómagyarokkal*. Szent István Társulat, Budapest, 1981, 9.

⁵I. m. 12.

⁶*Az én Erdélyem*. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának. Vita Kiadó, Budapest, 1988. (Életutak 1. Oral History Archivum.)

⁷Domokos Pál Péter: i. m. 15., 30–31., 61–78.

⁸Harangozó Imre: *Napkeleti kalászat*. Tortoma Könyvkiadó, Barót, 2020, 100.

A VIGILIA KIADÓ ÚJDONSÁGA

YOUCAT Hittansuli – Mit jelent a keresztény élet

A keresztény élet azoknak szól, akik mélyebben gondolkodnak. Akik nem érik be kódos információkkal. A YOUCAT Hittansuli az Istennel való nagy kalandra szeretne lelkesíteni. A kötet a nemzetközileg ma legsikeresebb hittankönyvön, a YOUCAT-en alapul, 26 leckét kínál a YOUCAT feldolgozásához.

Ára: 3.700 Ft

Megvásárolható vagy megrendelhető:

1052 Budapest, Piarista köz 1. Honlap: www.vigilia.hu

Telefon: 36-1-486-4443 E-mail: vigilia@vigilia.hu

ERDEY DEZSŐ EGYHÁZMŰVÉSZETI ALKOTÁSAI

Kiemelkedő tehetségu művész volt, akinek pályája az 1940-es évek elejére ívelt a magasba. Az 1948 utáni szocialista művészetpolitika azonban sokáig csak a megtúrt alkotók között számolt vele. Erdey Dezső a Torontál vármegyei Istvánföldén (ma Krajišnik, Szerbia), 1902-ben született. A család később Szegedre költözött. 1919 májusában az itteni művészeti szabadiskolában kezdte meg tanulmányait. 1920-ban érettségizett, majd 1924-ig a Magyar Királyi Képzőművészeti Főiskolán tanult, először Radnai Béla növendékeként. Hamarosan Szentgyörgyi István lett az igazi mestere, akinek éveken át tanáregédje volt.¹ Ösztöndíjjal 1926-ban Párizsban járt tanulmányúton, majd 1928–1930-ban állami ösztöndíjjal Rómába került.² Mind Szentgyörgyi tanítása, mind a két tanulmányútja hatással volt fejlődésére és saját művészi hangjának kialakítására.

Korai egyházművészeti alkotása a *Mater Dolorosa*, amely Tatán a tóvárosi temetőben áll Michl István sírján. Az 1934 körül készült nagyméretű bronzszobor Szűz Mária álló alakját ábrázolja. Az ég felé fordulva tárja elő magába fojtott, de üvöltő erejű kínját. Két kezének ujjai külön tanulmányt érdemelnének. A gyermekét elvesztő anya soha meg nem békélő fájdalmát sugározzák — hihetetlen művészi erővel. Baumgartner János budapesti műhelyében öntötték bronzba. A talapzat felíratát mindent elmond: MATER DOLORISSIMA ORA PRO NOBIS (Legfájdalmasabb Anya, könyörögi érettünk).³

Fájdalmas Szűz című műve 1940-ben a Műcsarnok Tavaszi tárlatán komoly sikert aratott,⁴ és elnyerte a rangos egyházművészeti elismerést jelentő Vaszary Kolos-díjat.⁵

Erdeynek 1938-ban Hincz Gyulával és Domonvörszky Gyulával együtt nyílt közös csoportkiállítása az Ernst Múzeumban.⁶ Műveiről elismerőleg írt a korabeli szakmai kritika,⁷ ám ezen a tárlaton egyházművészeti tárgyú alkotása nem szerepelt.

Veszprémben a *Szent István — Boldog Gizella* szoborpár létesítésére és a Várkok utca végződésének kialakítására szűk körű pályázatot írtak ki, amelyen Erdey Dezső, Jálcs Ernő, Madarassy Walter és Ispánki József vett részt. A zsűri Ispánki tervét fogadta el, és az ő műve került 1938-ban felállításra.

Erdey Dezső hamarosan vigasztalódhatott: ugyancsak a veszprémi várban, 1940-ben az ő *Szent Imre*-szobrát állították fel a Szent György-kápolna udvarán, annak emlékére, hogy a hagyomány szerint Imre herceg ebben a kápolnában tette szü-

zességi fogadalmát.⁸ (A kápolna maradványait 1907-ben találták meg, a teljes feltárás 1957-ben történt meg.⁹) A művész nem szent életű bálványt, hanem a határozott, erőteljes trónörököst ábrázolta. Ezt hangsúlyozza, hogy a szálfá egyenesen álló férfialak lovagi öltözetet visel. Fején közösen kereszttel díszített, egyszerű sisak, alatta a páncéling csuklyájával. A hátul földig érő, elől nyitott köpenye alatt derékban összefogott ingszerű ruháját a függőleges redőzés teszi mozgalmassá. Szent Imre acélsodronyból készült harisnyát visel, amely a lábán hosszú hegyben végződik. (A *Képes Krónika* remek miniatúráin több helyen is megjelenik ez a harci viselet.) A jobbkezeben lévő attribútumát, a liliumot a balkezeiben tartott kard és a vitézi öltözet ellensúlyozza. A lába alatt fekvő stilizált oroszlán a bátorságára utal. Arkifejezése méltóságot parancsoló, tekintete kemény. Feje mögött tömör súlyossággal jelenik meg a kör alakú glória. A neoromán stílusú székesegyház melletti kis park számára Erdey a 11. század misztikus levegőjét sugárzó, ugyanakkor a római iskola modern stílusirányzatát követő, monumentális művet alkotott.

A szobor talapzatára a királyfi születésének ezredéves évfordulóján, 2007-ben Veszprém Város Önkormányzata és a Veszprémi Érsekség márványtáblát helyezett, amelyen az ábrázolt Szent Imre és az alkotó nevén kívül hosszabb idézet olvasható Szent István király fiához, Imre herceghez írt intelmeiből.

A művész az emlékműhöz számos grafikai vázlatot készített, ezek a veszprémi Megyei múzeum gyűjteményébe kerültek.¹⁰ A Műcsarnokban *A magyar művészetért* címmel 1940-ben megrendezett képzőművészeti tárlaton a szobor ölből öntött kispasztikai változata szerepelt,¹¹ amelyet a vallás- és közoktatási miniszter megvásárolt.¹² Az 1941. február–márciusban a Nemzeti Szalonban tartott magyar egyházművészeti kiállításon a mű gipszmintája volt látható.¹³

Pesten a szervita rend belvárosi Szent Annatemploma előtti téren eredetileg 1729-ben létesült barokk stílusú *Szűz Mária-oszlop*.¹⁴ Két évszázad során annyira leromlott a kőből faragott alkotás állapota, hogy mindenképpen intézkedni kellett a helyrehozataláról. 1939-ben még a tervezett átfaragásáról tudósított egy budapesti szoborkatalógus.¹⁵ A Székesfőváros vezetése viszont végül nem a felújítás, hanem új művészi alkotás állítása mellett döntött, az eredeti alkotás fő vonalainak megtartásával és a városképi előképhez történő alkalmazkodással. Az új *Szűz Mária-oszlop* készítésére zártkörű pályázatot írtak ki, amelyre nyolc neves művész kapott meghívást.¹⁶ A pályázatot a zsűri 1941 áprilisában született döntése

értelmében Erdey Dezső nyerte,¹⁷ és ma is az ő alkotása áll a téren.

Az 1942-ben felállított alkotás követi a korábbi barokk emlékmű szerkezeti formáját, de stílusában Erdey nem neobarokk művet készített. Szobrai a római iskola neoklasszicizmust idéző felfogását tükrözik. A nyolc méter magas oszlop tetején Szűz Mária életnagyságúnál nagyobb méretű alakja áll. Lába alatt földgömb és holdsarló, lábával a bűnt jelképező kígyóra tapos. Feje körül csillagokkal övezett glória. A két méter magas, háromszögletű talapzaton — az 1792-es alkotással azonos ikonográfiával — Szent Annát kezében könyvvel, Szent Joachimot maga előtt tartott keresztelű, Szent Józsefet balkezeében hosszú nyelvű kanállal ábrázolt álló alakja látható, mindhármuk feje körül aranyozott glóriával (amelyek közül kettő jelenleg hiányzik). A talapzatra és az oszlopra — ellentétben a korábbi barokk emlékművel — nem kerültek domborművek. Erdey Dezső alkotása letisztult, modern formavilágával tökéletes harmóniával illeszkedett környezetébe, még a szerviták barokk templomához és rendházához is. Az emlékmű 1945-ben szinte a csodával határos módon, kisebb sérüléseket leszámítva, lényegében épen emelkedett ki a pesti belváros romtengeréből.¹⁸ Eredetileg 40 centiméter magas kovácsolt vasrács vette körül az alkotás parkosított környezetét. A tér 2015-ben történt rendezése során sajnos eltűntették a szép vasrácsot, helyette alacsony kőfallal határolt növényágyás épült.

Az emlékmű 1940-ben készült modellje és az egyes alakok gipsz kismintája fennmaradt a művész hagyatékában, és később kiállításon is szerepelt.¹⁹ A Szűz Mária-szobor alumíniumból készült példányának fényképét a Szépművészeti folyóirat közölte.²⁰

A művész 1940-ben Mózes-szobor agyagvázlatát mintázta meg.²¹ Arról sajnos nincs információ, hogy ez megrendelésre készült-e, illetve, ha igen, hová?

Az 1940-es évek elején Pannonhalmán olasz-magyar két tannyelvű gimnázium és kollégium létesült.²² A bencés főapátság és templom együtteséhez szervesen kapcsolódó, stílusában letisztult formavilágú épület 1940–1942-ben került kivitelezésre, Hidasi Lajos és dr. Kiss Tibor tervei alapján.²³ Az új tanintézet délnyugati sarkára — egyetlen külső szobrászati dekorációként — Erdey Dezső a római iskola stílusában mintázott Szent Benedek-szobrot.²⁴ Az oszlopszerű talapzaton álló, mészkőből faragott életnagyságú, szakállas férfialak szerzetesi ruhát visel. Feje körül glória, két kezében a bencés rend Reguláját tartja. A magas talapzatra helyezett alkotás egyszerre sugároz hitet és méltóságot.

Erdey 1943-ban megbízást kapott Szent László lovas szobrára, amelyet Nagyváradon a háború után kívántak felállítani. Több vázlatot készített

az emlékműhöz, amelyeken 11. századi lovagi öltözetben harci ménen ülve, jobb kezében hatalmas kopjával, balján pajzzsal örökítette meg az uralkodót. Szent László koronás fejét a híres győri hermről mintázta. Láthatóan nem a kanonizált szentnek, hanem a lovagkirálynak akart emléket állítani. Az itáliai reneszánsz ikonikus lovas szobrai idézi — markánsan modern, egyéni hangvétellel.²⁵ (Hangsúlyozandó, hogy nem profanizálásról van szó. Elég, ha az *Isten, hazánkért* himnusz soraira gondolnunk, amelyek „Szent Imre herceg kemény tisztaságát, László királynak vitéz lovagságát” idézi. A művész két magyar szentet ábrázoló szobrán mintha az egyházi ének fenti sorai elevenednének meg.) Mivel 1944 után Nagyvárad ismét Romániához került, a Szent László-szobor felállítására már nem került sor. A lovas szobor kisméretű, 60 centiméter magas bronz kismintáját a Magyar Nemzeti Galéria őrzi.²⁶

Magánadományból, 1944-ben került Szegeден a Dóm nyugati külső falára Erdey Dezső Szent Antal-kútja.²⁷ A gótikus stílusú toronysisakos fülkében lévő, ruszkikai márványból készült szobor szerzetesi öltözetben páduai Szent Antal álló alakját ábrázolja, aki a két kezében tartott hálnak prédikál. Az impozáns mű teljes magassága hét méter, az építészeti rész Sebestyén Endre munkája. A díszkúthoz elkészült ugyan a keretes medence, de az soha nem működött. Az alkotás nemcsak a szobrokban gazdag Szeged egyik legszebb szakrális alkotása, hanem az egyik legihletettebb hazai Szent Antal-ábrázolás. A Szent Antal-szobor 1943-ban mintázott agyagvázlata fennmaradt a művész hagyatékában, és később kiállításon is szerepelt.²⁸

Erdey Dezső éremművészeti munkássága is figyelemre méltó. 1940-ben *Fra Angelico* emlékére egyoldalas plakettet mintázott. A különleges formájú, háromszögletű alkotás a domonkos szerzetes-festőt ábrázolja, amint festőállvány előtt térdel. A bronzból öntött, 145×145 milliméteres méretű plakett mélyített mezőben állított emléket a quattrocento firenzei művészenek.²⁹

1948-ban 107 milliméter átmérőjű egyoldalas bronzérmét készített a jeles skolasztikus filozófusról és hittudósról, Aquinói Szent Tamásról. A kövérkés alkatú férfi balra tekintő fejportréja a fejen viselt sapkával az itáliai reneszánsz korának öltözködési divatját és Pisanello érmeinek hangulatát idézi. A mell- és a vállrészt elhagyása hangsúlyosan tereli a figyelmet az arcra. Erdeynek tökéletesen sikerült megidéznie Aquinói Szent Tamás korát. A domonkos szerzetes fejétől jobbra, a nyak mögött az ED monogram utal a művészre. Az érem egy példánya a Magyar Nemzeti Galériában található.³⁰

Ugyancsak 1948-ban mintázta agyagból Aquinói Szent Tamás fejszobrát.³¹ A jól összefogott, erőteljes vonalakkal meghúzott kompozíció hitelesen

fejezi ki a 13. században élt filozófus egyéniségét. Az alkotásnak egy 26,5 centiméter magas, festett gipsz változata a közelmúltban a Darabanth Aukciósház árverésén szerepelt.³²

1945 után nem volt jó ajánlólevél a Horthy-korszakban kapott római ösztöndíj. Erdey, aki 1943-tól volt az Iparművészeti Iskola tanára, a fordulat évében, 1948-ban elvesztette az állását. Fájdalommal vált meg a tanítástól, ami közel állt szívéhez. 1949-től 1954-ig a Szépművészeti Múzeum restaurátoraként kellett dolgoznia.³³ Komoly közteri megrendelést sokáig nem kapott. 1953-at követően már jutott néhány megbízás neki is. A római ösztöndíjasokat sújtó mellőzöttség 1960-as, 1970-es években történt lassú olvadását nem érte meg: ötvenöt éves korában, 1957-ben elhunyt Budapesten. Hamvait a Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra, sírja ma már védett.

A művész szobraiból és érmeiből a Magyar Nemzeti Galéria nagy sikerű emlékkiállítását rendezett 1961-ben a budapesti Ernst Múzeumban,³⁴ majd 1961-ben Debrecenben, 1962-ben Szegeden, 1963-ban Székesfehérváron és Veszprémben.³⁵ 1987-ben ismét Veszprém adózott Erdey Dezső emlékének életmű-kiállítással.³⁶ Egyházművészeti munkássága megkerülhetetlen fontosságú érték a magyar művészettörténetben.

PROHÁSZKA LÁSZLÓ

¹Kontha Sándor (szerk.): *Magyar művészet 1919–1945*. Akadémiai, Budapest, 1985. 1. kötet, 435.; Fitz Péter (főszerk.): *Kortárs magyar művészeti lexikon*. Enciklopédia, Budapest, 1999, 545.

²P. Szűcs Julianna: *A római iskola*. Corvina, Budapest, 1987, 123.

³<https://www.kozterkep.hu/32992/materdolorosa> (2021.03.20.)

⁴Jajczay János: *Képzőművészet*. Katolikus Szemle, 1940/6. 246.

⁵Új Magyarország, 1940. május 19.

⁶Hincz Gyula festményei, Domanovszky Gyula szövegei, Erdey Dezső szobrai. Ernst Múzeum, Budapest, 1938.

⁷Lyka Károly: *Festő, szobrász és gobelin-művész kiállítása az Ernst Múzeumban*. Pesti Hírlap, 1938. január 1.; -io: *Az Ernst Múzeum kiállítása*. Pesti Napló, 1938. január 1.

⁸Lőrincz Tamás: *Szent Imre életének állomáshelyei*. In: uő (szerk.): *Az ezeréves ifjú. Tanulmányok Szent Imre herceg 1000 évéről*. Szent Imre-templom, Székesfehérvár, 2007, 7–22.

⁹H. Gyürky Katalin: *Die St. Georg-kapelle in der Burg von Veszprém*. Acta Archeologica Scientiarum Hungaricae, 15. szám (1963), 341.

¹⁰László Péter: *A veszprémi Szent Imre szobor, Erdey Dezső alkotása*. In: K. Palágyi Sylvia (szerk.): *A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei*, 24. szám (2006), 265., 270–283. LDM Itsz.: 85.16.1–85.17.32.

¹¹*A magyar művészetért képzőművészeti kiállítás*. Műcsarnok, Budapest, 1940, 25. (519. sz.)

¹²Szépművészet, 1941/12. 328.

¹³*Magyar egyházművészeti kiállítás*. Nemzeti Szalon Művészeti Egyesület, Budapest, 1941, 16. (23. sz.). Fényképét közölte a Szépművészet, 1941/3.

¹⁴Schoen Arnold: *A pesti Szervita téri Mária-szobor*. In: Gárdonyi Albert – Németh Károly (szerk.): *Tanulmányok Budapest múltjából*, 3. sz. (1934), 157–164.

¹⁵Medvey Lajos: *Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez*. Mérnökök Nyomdája, Budapest, 1939, 37.

¹⁶*Művészeti élet*. Szépművészet, 1941/3. 71.

¹⁷*Művészeti élet*. Szépművészet, 1941/6. 159.

¹⁸Megörökítette Zádor István: *Budapest 1945*. Oficina, Budapest, 1945.

¹⁹N. Péntes Éva (szerk.): *Erdey Dezső emlékkiállítás*. Ernst Múzeum, Budapest, 1961. 13. (54–58. sz.)

²⁰Szépművészet, 1942/7.

²¹N. Péntes Éva (szerk.): i. m. 13. (52. sz.)

²²Pelles Tamás: *A pannonhalmi olasz gimnázium*. Iskolakultúra, 2000/11. 63–70.

²³K-r.: *Pannonhalmi Bencés-gimnázium*. Tér és Forma, 1947/9. 192–197.

²⁴Mihályi Ernő: *Művészi élet Pannonhalmán*. Pannonhalmi Szemle, 1943/4. 278–269.

²⁵Erdey Dezsőné: *Erdey Dezső (1902–1957)*. In: Csengeryné Nagy Zsuzsa – Doroghyiné Fehér Zsuzsa (szerk.): *A Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve*, 2. szám (1974), 143. (114., 115. sz.)

²⁶MNG Itsz.: 61.8-N.

²⁷Tóth Attila: *Szeged szobrai és muráliái*. Szeged Megyei Jogú Város Önkormányzata, Szeged, 1993, 400–401.

²⁸N. Péntes Éva (szerk.): i. m. 13. (65. sz.)

²⁹Török Pál: *Magyarországi érem- és plakettművészet 1850–1945*. Magyar Éremgyűjtők Egyesülete, Budapest, 2011, 63. (753. sz.)

³⁰MNG Itsz.: 59.30.

³¹N. Péntes Éva (szerk.): i. m. 14. (81. sz.)

³²<https://www.darabanth.com/hu/gyorsarveres/321/kategoriak~Festmeny-mutargy-papirregiseg-egyeb/Szobrok-kisplasztikak-plaketek~500005/Erdey-Dezso-1902-1957-Aquinoi-Szent-Tamas-festett-gipsz-szobor-jelzes-nelkul-kopasokkal~II1746801/> (2021.03.24.)

³³Erdey Dezsőné: i. m. 257.

³⁴Dévényi Iván: *Erdey Dezső emlékkiállítás*. Vigilia, 1961/10. 625–626.

³⁵Csengeryné Nagy Zsuzsa: *A Magyar Nemzeti Galéria az 1962–1963. évben*. In: *A Magyar Nemzeti Galéria Közleményei*, 5. szám (1965), 165–166.

³⁶László Péter (szerk.): *Erdey Dezső szobrászművész 1902–1957*. Veszprém, 1987.

THOMAS KEATING: BENSŐSÉGES KAPCSOLATBAN ISTENNEL

Úton a szemlélődő élet felé

A nemrégiben elhunyt nagy hatású amerikai trappista lelkiségi író, Thomas Keating immár hatodik könyve jelent meg magyar nyelven, mindazok örömére, akik érdeklődnek az imaélet és a mai kereszténységen belül jelen lévő globális lelkiségi áramlatok iránt. Keating valóban joggal tarthat igényt a figyelmünkre, hiszen egy olyan irányzat képviselője, amely ma Európában és Észak-Amerikában egyaránt népszerű: a szemlélődő ima- és életforma világszerte elismert mestereként tartják számon. Könyve hozzásegíthet, hogy a tiszta hit révén előrehaladjunk az Istenre irányuló szeretetteljes figyelem útján, és észrevegyük, hogy Isten jelen van bennünk és minden létezésben.

A téma iránt többen érdeklődnek, mint gondolnánk! Felgyorsult világunkban számos keresztény ösztönösen is a különböző szemlélődő hagyományok irányába tájékozódik. Keresik és örömmel fedezik fel Istent a természetben. Másokban alkalmasint spirituális válság hatására ébred fel a változás igénye. Hallani például olyanokról, akik hosszú ideje következetesen gyakorolják a hitüket — rendszeresen járulnak a szentségekhez, imádkoznak és igyekeznek előrehaladni Isten, felebarátaik és önmaguk szeretetének útján —, egy idő után azonban lelki szárazságot tapasztalnak. A kezdeti motiváció alábbhagy, Isten életükben való jelenlétének tudata elhalványodik. Az imát nem kísérik többé ugyanazok a vigasztaló érzések, mint a kezdet kezdetén. Sajnos ilyenkor sokan abbahagyják az imát, például arra hivatkozva, hogy „a keresztény életnek végül is gyakorlatiasnak kell lennie!” Az ima időfecsérlésnek tűnik számukra. „Az én életem ima!” — hangoztatják, csakhogy aki ilyeneket mond, félő, már egyáltalán nem imádkozik. Egyesek ilyenkor még jobban belevetik magukat a munkába — az igazhirdetésbe, vagy a jóteknonykodásba — ez azonban már rövid távon is kiégéssel fenyeget. Ismét mások csalódottan fordítanak hátat az egyháznak, szívükben azzal a váddal, hogy senki sem volt képes útmutatást adni a belső életük ezen fontos fejlődési szakaszában. Az ilyen keresők, az imaéletükkel elégedetlenek számára íródott a *Bensőséges kapcsolatban Istennel*.

A kötet — magyar alcímével összhangban (*Úton a szemlélődő élet felé*), ám inkább az eredeti alcímnek megfelelően (*An Introduction to Centering Prayer*) — egy új imaformába, az úgynevezett „középpontba vezető imába” nyújt bevezetést. Mit is jelent ez a „középponti ima”? És

egyáltalán, nem veszélyes téma ez a keresztények számára?

Az ima egyszerű formái arra épülnek, hogy az imádkozó alkalmasint csupán egyetlen mondatot, szókapcsolatot vagy szót ismételt. Ez a mozzanat a középpontba vezető imánál is jelen van, azzal a különbséggel, hogy Thomas Keating szerint ugyan szükség van az imádkozó szándékát meg-megújító szóra az imádsághoz, ez azonban eszményi esetben, elkalandozás híján „kikopik” az imádság menetéből (ami persze ritkán történik meg). Ezt az imaformát bizonyos körökben szokás rossz hírbe hozni. Van, aki az ilyen módszerek mögött azonnal valamiféle zavaros keleti misztikát („mantrázást”) vél felfedezni, és sürgetőnek érzi a figyelmeztetést, miszerint az ördög ilyen módon próbál minket megtéveszteni: megmérgezi a tiszta keresztény tanítás forrását. Ezek az aggodalmak persze leggyakrabban tudatlanságból fakadnak, még ha jóindulatúak is. Terjesztőik általában nincsenek tudatában annak, hogy a középpontba vezető ima valójában szervesen illeszkedik a keresztény hagyományba és — ha rövidebb megszokásokkal is — folyamatosan jelen van benne. Ennek bizonyítéka például a sivatagi atyák „szüntelen imádságra” szóló buzdítása, a bencés szerzetesek „rumináló” (ismétlésre épülő, „kérődző”) imaformája, vagy az Athosz-hegyi ortodox szerzetesek Jézus-imája. A kétezres éves keresztény lelkiségtörténelem során számos könyv is íródott a szemlélődő ima tanításának szándékával. Elegendő e helyt csak az ismeretlen, tizennegyedik századi szerzőtől származó *A Megnemismert felhője* című klasszikust, vagy Loyolai Szent Ignác *Lelkigyakorlatos könyvét* említenünk (amely az „imádság harmadik módja” címszó alatt tárgyalja a kérdést). Legújabban pedig egy magyar jezsuita, Jálcs Ferenc hozott létre Európa-szerte ismert és elismert lelkigyakorlatos iskolát *Szemlélődő lelkigyakorlat. Bevezetés a szemlélődő életmódba és a Jézus-imába* (1994) címmel közzétett könyvével. Keating eredetileg New Yorkban kiadott kötete ebbe a sorba illeszkedik, és arra bizonyíték, hogy immár a világkereszténység egyik globális trendjéről van szó.

Keating kötete három fő részből áll. Az első részben a szerző „[a]z imádság gyakorlatá[ba]” ad bevezetést (35.). Itt gyakorlati útmutatást olvashatunk egyebek között az Isten felé irányulásról, az isteni terápia működéséről és a szemlélődő lelkivezetésről. A második részben esik szó arról, „[a]mi támaszt nyújthat a szemlélődő imádságnak” (133.). Keating olvasatában ez elsősorban a *lectio divina* és a rózsafüzér. Végül „[a] középpontba vezető imá[nak] a világban” való

gyakorlásához kapunk javaslatokat (157.). Minden azt szolgálja, hogy a szemlélődés révén felfedezzük Isten jelenlétét a mindennapi életben.

A szemlélődés persze különös jószág, mivel nem sokat lehet tenni az elérése érdekében. Paradox módon éppenséggel arra van szükség, hogy tartózkodjunk a tevékenységektől és Isten működésének adjunk helyet. Ezért a középpontba vezető imának (amelyet a „szív imájának”, „egyszerű imának”, a „hit imájának”, vagy éppen a „szerető tekintet imájának” is szokás nevezni) az a célja, hogy fokozatosan lebontsa a szemlélődő imádság útjában álló akadályokat és olyan belső állapot hozzon létre, amelynek köszönhetően az ember képessé válik követni a Szentlélek indításait. Ehhez azonban — figyelmeztet Keating — mindenekelőtt Isten gyógyító, terapeutikus működésére van szükség. Ennek során fokozatosan gyógyulhatunk a gyermekkorunkban szerzett érzelmi sebekből, a korai életszakaszokban kialakult érzelmi traumáinkból (a biztonságérzetre, mások megbecsülésére megszerzésére és az események irányításra vonatkozó túlzott, bár természetes, önös igényeinkből). A Keating által tanított imának tehát egyfajta pszichoterápiás hatása is van, amely sokak számára teszi ma különösen is vonzóvá. Nincs ember, aki ne szorulna rá arra, hogy megszabaduljon hamis énjétől! E belső tisztulás lassú folyamata során azonban lépésről lépésre kiürül belőlünk személyiségünk sötét oldala (vegyes motivációnk és a tudattalanban tárolt érzelmi fájdalomak stb.), s így megnyílik az út az Istennel való átalakító egyesülés felé. A szemlélődő ima célja, hogy megvalósuljon az, amire mindannyian teremtvé vagyunk: kialakuljon a valódi én, Isten képmása, amely révén már ebben a földi létben egyre inkább Isten életében részesedünk.

E könyv témája (a szemlélődő élet- és imaforma) más szavakkal annyit jelent, hogy újra szeretnénk „látni” tanulni. A kontemplatív ember egyre inkább Isten szemével látja az egész világot s a körülötte élőket is. Ezen új látásmód el-sajátítása nem egyszerű — ám minden fáradtságot megér! Ez a szeretet ára. A hagyományban az atyák *puritas cordis*ről, a szív tisztaságáról beszéltek, XVI. Benedek pápa ugyanezt „látó szívnek” mondta (*Deus caritas est*, nr. 31). S ha igaz — mint Ferenc pápa hangoztatja —, hogy az egyház nem nélkülözheti az „imádság tüdejét” (*Evangelii gaudium*, nr. 259; nr. 262), akkor az is igaz, hogy a mai keresztények nem lesznek képesek a világ megszentelésére szóló evangéliumi feladatuk teljesítésére anélkül, hogy magunk is ne tanulnának imádkozni. (Ford. Görfői Tibor; *Sarutlan Kármelita Nővérek*, Magyarország, 2020)

PATSCH FERENC

VISKY ANDRÁS: MIRE VALÓ A SZÍNHÁZ? Útban a *theatrum theologicum* felé

A színház identitását fejtegető tanulmánykötet szerzője — aki Pilinszky liturgikus színházeszményének megvalósítására törekszik — kiemeli a liturgiát a vallási térből és egy profán közegbe, a színházba helyezi. Visky a Beckett- és a Pilinszky-drámák meddő élethelyzeteivel rokon, megváltásra váró szituációkat ír színpadra, jelezve ezzel, hogy az egyházon kívül máshol is lehetőség nyílik a transzcendenssel való találkozás feltételeinek megteremtéséhez.

A *Mire való a színház?* tetőpontja a Pseudo-Augustinus és tanítványa között elhangzó beszélgetés a jótékony sikerről, mely a gonosz sikerrel, a piaci törvények uralta színházzal ellentétben a *theatrum theologicum* alapja. A traktátusban elhangzó példa Genéziusz római parodista színre lépéséről szól, aki az egyház megszégyenítése céljából egy papot is felhív a színpadra. A kereszténység kigúnyolására való törekvés azonban kudarcot vall: az előadás végére nemcsak ő maga lesz kereszténnyé, hanem a jelenlevő nézők is kéri a keresztséget. Vagyis a Visky által körülírt *theatrum theologicum* célja a transzcendenciában való alámerülés: a megtérés maga. Az általa követendőnek vélt színházesztétika pedig a megváltás szükségességével való szembenézést hangsúlyozza.

A Visky-kötetben többször megjelenő botrány színháza — mely Pilinszky botrány-fogalmához hasonló — azáltal válik felforgató eseménnyé, hogy a megváltás, megváltottság kérdéskörével való találkozás hatására a jelenlevő szubjektum felelős lesz azokért a válaszokért, amelyeket az őt megszólító Másiknak ad. A kötet egyik szólama a színház tereben közvetlenül megjelenő, a szubjektum addigi jelentéseit megbontó entitás, aki nem hagyja, hogy az egyén belesüppedjen megszokott jelentéseinek medrébe. Mivel az emberi test olyan hasadás, mely a szakralitás és a profán dimenzió összemosásában konkrét törésvonalként jelenik meg, a Másikkal való találkozás testbe íródó nyomokat von maga után. „Egyre erősebb igény mutatkozik egyfajta »új intimításra«, a másik közelségére, és az önfelismerés (*anagnorisis*) eseményének közvetlen tapasztalatára, amikor a tőlünk különböző Másik a saját identitásunk nyilvánvaló és dramatikus komponensévé válik” (20.). A Visky-tanulmányokban sokszor említett betöltendő forma végső soron az emberi test tere, mely megjelöltté válik a transzcendenssel való szembesülés során. „A megjelölés törvénye tehát, ami egyébiránt a Tórában feltűnően gyakran előfordul, a szabadításeseményt, tehát a jelen idő beáradását jelöli meg a múlt és a jövő közötti résben, amely, nézetünk szerint, a színházi szer-

zódésnek is a centrumában áll” (25.). Az Istennel való találkozás tapasztalata a színházban is testhez kötött, ezért Visky színházesztétikájának központi gondolata a végtelen beáradása az emberi test törékenységébe.

A kötetben meghatározásra kerül a barakk-, valamint az ezzel szoros kapcsolatban álló autista dramaturgia, melyek a *theatrum theologicum* jótékony sikerének kiindulópontjai. A mentális és fizikai fogással való szembesülés során a jelenlevő emberi test emlékezni kezd arra az univerzális — vagy Pilinszky által egyetemesnek nevezett — passióra, mely minden emberi élet mélyén valamilyen formában ott rejtőzik. A szorongás és szorongatottság állapota eljuttatja az egyént arra a felismerésre, hogy egyedül nem képes megoldani saját életének traumáit. A *theatrum theologicum* fogalmának megfelelője magyarul a *létszínház* lehetne, mely a létdrámák analógiájára kel életre. Radnóti Zsuzsa az *Ösvigasztalásról* szóló tanulmányában a Tamási-dramát létdrámának nevezi abban az értelemben, hogy a mű az emberi lét alapkérdéseivel foglalkozik, valamint olyan dimenziókat érint, „amelyeknek már emlékeit is tudatunk alá szorította civilizációs életformánk”. A Visky képviselte színház tehát olyan *létszínház*, mely nem tesz mást, mint visszahangozza a térben az alapító eseményt (Visky megváltásra utaló fogalma), a jelenlevő testek emlékezni kezdenek egy eredendően bennük élő, de már elfelejtett jelentésrendszerre. Pseudo-Augustinus megfogalmazásában: „Akkor tehát nézni annyi, mint részt venni; sőt: tettessé válni” (226.). Vagyis: felismerni az egyszer már megtörtént egyetemes passiót.

Visky színházeszményének megvalósítóiként olyan alkotókat nevez meg, akik a tiszta történes lehetőséget próbálják életre hívni az általuk megrendezett előadásokon keresztül. Jeles András, Silviu Purcărete, Tompa Gábor vagy Urbán András mellett a kötetet záró, Pseudo-Augustinusnak tulajdonított gondolatsorokban Visky Romeo Castelluccit említi meg, mint a jótékony sikert elérő kortársak legnagyobbját, annak ellenére, hogy Castellucci alkotásaira idáig egyetlen írásában sem tért ki. A *Mire való a színház?* szerzője ezek szerint a színházból való részesülést többre tartja a magyarázatnál, esztétikai diskurzusában pedig új irányokat nyit a *létszínház* vizsgálói számára. Naplórészleteket közöl Tompa Gábor szóli és Purcărete temesvári rendezéseiről, melyekben dramaturgként működött közre, jelezve ezzel azt, hogy a *theatrum theologicum* központi eseménye a világ bármely részén megvalósulhat, vagyis az erről való dialógust joggal a kortárs színházról szóló beszéd részévé lehetne tenni.

A Visky-kötet egyik sajátossága, hogy fejezeteket szentel a poétikus színház kortárs megva-

lósulásainak, melynek ő maga is képviselője. A ma embere — Beckett, Pilinszky, Kertész Imre filozófiája szerint — már nem tudja elmondani saját életének meghatározó, egyetemes gyökerekre visszanyúló történetét, a nyelv már nem hordozza az ezt felidéző jelentéseket. A színház azért nyúl a költészethez, hogy visszahangoztassa a Logoszt a térben, és rekonstruálja a ma embere által már fel nem ismert, elfeledett valóságot. Ahhoz, hogy a jelenlevő szubjektum képes legyen az új jelentések befogadására, olyan új színházi nyelvhasználat szükséges, amihez csak „nyelvi erőszakteleken, poétikus invenciókon keresztül vezet az út” (49.). A Visky-kötet egyik legmeghatározóbb, egyben új kutatási irányt kijelölő elemzése *A kisinyovi rózsá* című Tolnai-dramát színpadra állító Urbán András-rendezés, mely az elemző szerint a poétikus színház egyik emblematis darabja.

A *Mire való a színház?* annak igazolására szolgál, hogy a kinyilatkoztatás lehetőségét magában hordozó színház létező, olyan abszurd élethelyzeteket felvillantó színház, melyben lehetőség nyílik arra, hogy a jelenlevő szubjektumot egy váratlan és kiszámíthatatlan esemény helyezze vissza egy már elfeledett jelentésrendszer térébe. Visky nemcsak a színházról ír, hanem az Evangélium üzenetének kortárs felmutatásáról a színházi közegben. Amennyiben azt állítjuk, hogy a *theatrum theologicum* valójában nem létezik, akkor nemcsak a színház gyökereit számoljuk fel, hanem az egyszerűbb megoldást is választjuk: a megváltás szükségessége elől való kitérést. (*Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2020*)

PRONTVAI VERA

KRASZNAHORKAI LÁSZLÓ: HERSCHT 07769

„A remény hiba” — ez a mottója Krasznahorkai László legújabb elbeszélésének, amely ennek a rövid, ütős kijelentésnek a magával sodró, egyetlen óriásmondatban megírt kifejtése. A *Herscht 07769* a remény elvesztésének története, a jelenünk azon pillanatának elbeszélése, amikor ráébredünk a saját világunk tragikus törékenységére. Egy olyan társadalomban járunk, ahol a régi, berögzült ellentéteket apokaliptikus víziók, rejtélyes gyilkosságok, szélsőséges rögeszmék, hamis híresztelések és egy titokzatos járvány fokozzák a végletekig. Ahol az élet a fenyegetettség és az állandó félelem érzetére szűkül.

A *Herscht 07769* főhőse a nagydarab, de jószívű Florian Herscht, aki az árvaházból kerül fel egy német kisvárosba, Kanába, ahol a helyi neonáci különítmény vezére veszi szárnyai alá. Bossz lakást és munkát is ad neki, graffitiket kell letaka-

ritania épületek faláról. Utóbbira szükség is van, mert valaki a Bachhoz köthető épületeket mód-szeresen rongálja, a farkasfejes falfirkák után ráadásul hús-vér, agresszív farkasok is felbukkanak a környéken, majd egyre több botrány, merénylet, robbantás, gyilkosság történik. Az élet Kanában kiköppen a normális kerékvágásból, és csak a félelem és a kilátástalanság marad. A kérdés csak az, hogy az emberek attól tartanak-e, amittől valóban tartaniuk kell, vagy túlságosan lefoglalja őket a saját maguk által kreált ellenségkép.

Krasznahorkai László szatirikus elbeszélése nagyon erősen, mégis finom eszközökkel rezonál a jelenünkre. Egy olyan főhőst ismerünk meg Florian személyében, aki bár alapvetően jóindulatú és szerethető karakter, ám hajlamos arra, hogy fanatizálódjon, így megtestesít sok mai, szélsőségek felé forduló, befolyásolható fiataalt. Az elbeszélés fő szála is a radikalizálódás témája körül forog: Herscht ugyanis néhány kvantumfizikai előadás miatt teljesen a világvége gondolatának hatása alá kerül. Azt hiszi, hogy mivel az ősrobbanásakor a világ egy véletlen hiba miatt jött létre (nem azonos számú anyag és antianyag keletkezett, hanem 1 milliárd anyagként 1 milliárd mínusz 1 antianyag), ezért egy hasonló hiba hatására bármikor el is pusztulhat. Rögeszmés aggodalmában nem másra fordul, mint Angela Merkelhez, mániákus leveket kezd írni a kancellárnak, hogy figyelmeztesse a közelgő apokalipsziszre.

Ami Krasznahorkai elbeszélésében a legizgalmasabb, az a post-truth korának bravúros ábrázolása. A különlegesen megkomponált narrációs szerkezet ugyanis éppen azt mutatja meg a legszebben, hogyan terjednek a pletykák és álhírek, hogyan alakul ki a megosztottság, és hogyan kreálnak maguknak ellenségeket a különböző társadalmi csoportok. Utóbbi a mű szimbolikájában is megjelenik, méghozzá a farkas motívumában, amely a kanai lakosok számára idővel minden baj elsősorú jelképévé válik. Ráadásul, ahogy haladunk előre a történetben, egyre inkább úgy tűnik, hogy maga Florian is farkassá alakul a városlakók szemében: „remélem, nem érted félre a hasonlatot, de szerintem néha a bárány mögül előbb-utóbb előbújik a farkas, és akkor a bárányt el kell pusztítani” (416.).

Bár a *Herscht 07769*-nek egyetlen fő cselekményszála van, méghozzá Florian Herscht története, amely az Angela Merkelnek írt első levélétől indul és egy drasztikus jellemváltozásban csúcsosodik ki, a fókuszban nemcsak ő van, hanem az egész város. Már önmagában az elbeszélés szerkezete is magában rejt egyfajta hálózatoságot, hiszen egyetlen magával sodró mondat az egész, amelybe a maga természetességével szövődik bele Florian teljes környezete, kezdve a

szomszédaitól, a kocsmában ülő helyieken át, egészen a Bossz neonáci köréig bezárólag. És nemcsak a történések szintjén, hanem az érzelmek, gondolatok, félelmek szintjén is megismerjük ezeket a kisvárosi embereket, akik színes, érdekes nézőpontrendszerrel alkotnak a főszereplő körül. Krasznahorkai ugyanis — ahogyan azt már tőle megszokhattuk — úgy beszéli el Herscht történetét, mint egy többszólamú kórusművet: mindig más-más szereplők szövegei kerülnek a középpontba, hol lassul, hol gyorsul az elbeszélés ritmusa, majd rendre visszatérünk a fő témához, Herschthez és a világvégéhez.

Az elbeszélésnek nem mellelleg fontos motívuma a zene is, főként Bach (interjúkból lehet tudni, hogy Krasznahorkai László azért ment Thuringiába, hogy Bach-kutatásokat végezzen). A könyvben elsősorban a Bossz az, aki Bach-rajongó, és aki zenei ízlését ki akarja terjeszteni a város lakóira, többek közt Florianra is. Talán ő az egyetlen, akit sikerül is „megtéríteni”, igazi, fanatikus Bach-rajongóvá tenni. Florian Herscht ugyanis Bach zenéjében megtalálja a megfelelő választ arra, ami az univerzumban számára olyan rémisztő. Mert míg a világba bele van kódolva a tökéletlenség, és éppen ezért pusztulásra van ítélve, addig Bach zenéje hibátlan, tökéletes, és éppen ezért örökervényű, így végeredményben érdektelenné válik, hogy az apokalipszis mikor következik be: „vagyis mindegy volt, hogy ha Bach beszélt, ki hallgatja, mert ha Bach beszélt, ő hallgatott, vagy még pontosabban, ha Bach beszélt, akkor nem volt szükség hallgatóra” (215.). (*Magvető*, Budapest, 2021)

FORGÁCH KINGA

FITOS ADRIÁN: KEKÉK

Az író második kötete megőrizte a *Készülődés* (FISZ Könyvek, 2018) poétikáját, az egymást tükröző novellákból való építkezést; a *Kekék Márta* történetét elbeszélő kötet különféle fragmentumokat, múlt- és jelenbeli eseményeket állít párhuzamba. A történet címszereplője, Márta hazatér otthonába, miután nagyapját elvesztette, és gyásza közben megpróbálja megelni a helyét a családban és a világban. Nem nevelődésregénnyel van azonban dolgunk: *Kekék Márta* kész személyiségtént tűnik elénk, csupán a nagy megrázkódtatás után újra kell értelmeznie önmagát és kapcsolatait.

Bár a cselekmény ívének van egy határozott iránya, hiszen a nagyapa halálától az újra megtalált önazonosságig tart, a linearitás állandó megbontása, a legfeljebb négy oldalas részek egymásba fűzése és a terjedelemez képest meglepően sok történeti szál jelenléte miatt nem beszélhetünk regényről. Ám *Kekék Márta* elbeszélőként (főként

metaforikus szinten) erősebb kohéziót hoz létre, mint azt a novellásciklusoktól, elbeszélésfüzérektől megszoktuk: így a kötet e műfajok keresztmetszetében helyezhető el, kizárólagosan nem sorolható egyik említett kategóriába sem. A kötet felépítése is sugallja ezt az átmenetiséget: az első *ls* ciklus három elbeszélését nem Márta narrálja, hanem a szerelme, ám a nézőpont a *Kekék* harmincnégy történetében már Mártába helyeződik át. Az első ciklus mintha bevezető lenne, amit a szerző azért készített, hogy egyénítse Mártát és jobban megismerhessük — ez, mint később látni fogjuk, fontos az olvasók szempontjából.

A szerző az asszociatív prózanyelvvel hűen imitálja Kekék Márta gondolkodását, emlékei sejtelmessé összefüggései teremtik meg az olvasói pozíciót, ám ebből származik hátránya is: a befogadó nagyrészt kívül marad, az „egész” helyébe egy homályos kohézió kerül, sokszor már azt is nehéz eldöntenünk, hogy a múlt vagy jelen eseményei zajlanak-e. Érdekes módon Kekék Márta egyik legfőbb törekvése, hogy rendet teremtsen, emlékek és élő pillanatok, a gyász és a veszteség, a nagyapa és saját személye között. Mintha mi ennek a belső utazását kísérnénk végig: „*Nyomozás*, amely nem nyomozás, csupán a nyomozati munka nyelve. Még az se”, olvashatjuk, és ennél pontosabban nem is határozhatjuk meg e prózanyelv sajátosságát. Ugyanis a töredékek logikai rendjét a szöveg kulcsszavai határozzák meg, ezek szövevénye és játéka alkotja meg a szöveget. Szinte minden rész egyedülálló jelenet, ám az olvasó hiánya is ebből fakad: számtalan jelenet van, amely nehezen vagy egyáltalán nem illeszthető be a szerkezetbe. Például Márta ellop egy kórházi kartont, ám hiába hangsúlyozza a szerző külön ezt a momentumot, nincs funkciója, a történet végén csupán annyit tudunk meg: elégette. Lehetséges, hogy a történet valamely részén éppen e kartonból olvasunk, de a nyelv sejtelmessége, és a szerző kétfelé tartó szándéka (néha egységesítésre, néha töredékességre törekszik) miatt az olvasó előtt rejtve maradhatnak fontos információk.

Az pedig, hogy Kekék Márta tudatán át látjuk az eseményeket, aki leginkább átérezni próbálja a jeleneteket, nem megérteni, oda vezet, hogy szinte teljes egészében hiányzik a szereplők jellemzése. Olyan alakokkal találkozunk, akiknek külső és belső tulajdonságait nem ismerjük meg, ez alól Márta az egyetlen kivétel, bár a bevezető három fejezet csak minimális egyéniesítésre alkalmas. A szöveg olvasása közben többször felvetődik, mennyire szándékos ez, nem az volt-e a valódi cél, hogy a semleges karaktereket az olvasó egyéni fénytörésében láthassa, ám mivel Márta nézőpontjából olvasunk, anyjának, nagyapjának, szerelmének, Tender úrnak vagy önmagának erősebb kontúrokkal

kellene rendelkeznie. Mind a történet, mind a nyelv, mind a szereplők erős homályban maradnak. Titkok fűrkészésére vagyunk utalva, ám számtalan nyomon elindulhatunk, úgy ahogyan ezt Kekék Márta is teszi, gyásza az önmegértés eszközévé, annak motivációjává változik. „A nyomok ne vezessenek, vagy ha nagyon akarnak, mert muszáj, hogy vezessenek, akkor tulajdonképpen, legfeljebb hozám: általuk, hiányukban, bárhog, feleslegesen.”

Valóban ez történik, Márta a girbegurba utat bejárva végül a megnyugvás pillanatába jut el, megleti önmagát, nem veszik el a nyomok között, sőt, képes továbblépni, bár vinnie kell magával emlékeit és fájdalmát. Tapasztalatai átfomalták és segítik abban, hogy megőrizze nagyapja személyiségének töredékeit: az unokában él tovább az elhunyt férfi. „Azon gondolkodom, ez a csönd még nagyapáé, vagy már az én tervem része.” Ez a mondat ránk olvasónkra is igaz, hiszen felülvizsgálatra készítet minket, arra, hogy bejárjuk az önismeret szövevényes ösvényeit. Am ez a könyv nem szegődik társul mellénk, ahogy a történet elején Kekék Mártának, egyedül kell átgondolnunk saját tapasztalatainkat és emlékeinket. A kötet alkalmas arra, hogy elmerüljünk benne és befejezése után sem marad hatástalan: ám élményt kevésbé nyújt, az utolsó lap után nem marad velünk, hanem szertefoszlik hangulata. (*Kalota Művészeti Alapítóvány – Napkút*, Budapest, 2020)

BARÁTH TIBOR

PÁLOSOK – KIÁLLÍTÁS A MAGYAR NEMZETI MÚZEUMBAN

Pálosok címmel rendtörténeti kiállítás nyílt a Magyar Nemzeti Múzeumban június 15-én. A tárlat egyszerre mutatja be a pálos rend múltját a magyar rendtartomány történetén keresztül, valamint a közösség jelenét és elterjedtségét a világban.

A kiállítás sajtótájékoztatóján Puskás Antal, a Magyar Pálos Rend tartományfőnöke úgy fogalmazott: a tárlat a pálosok és Isten együtt járásáról szól, ezt mutatja be egyrészt a történelem folyamán, másrészt azzal, hogy ez a csaknem 800 éves jelenlét, amivel a pálosok a magyar kultúrtörténethez hozzájárultak, mit is foglal magában.

Miféle jelenlétről van tehát szó?

Közösségének története kapcsán Bátor Botond hargitafürdői perjel a Múzeumok éjszakáján tartott tárlatvezetésén elmondta: a pálosok főként szemlélődő rend, noha részben — és a múlta fokozottan igaz — gazdálkodó tevékenységet is folytat. Történetük során szerteágazott a tevékenységi körük: a kolostori gazdálkodás mellett foglalkoztak művészetekkel, irodalommal, oktatással, tudománnyal, sőt, a pesti kolostorukban

megszervezték a Magyar Hazafiúi Társaságot, a későbbi Magyar Tudományos Akadémia előzményeként számon tartott szellemi kört. Az oktatási tevékenység különös hangsúlyt kap, ha arra gondolunk: a rend fölösztatásakor a megszüntetést alátámasztó egyik érv éppen az volt, hogy a pálosok nem folytatnak „hasznos” tevékenységet. Jóval inkább arról lehetett szó, hogy — mint Bátor Botond atya elmondta — a magyar társadalom és vallásosság számára a pálos jelenlét, pálos lelkiség mindig nagyon fontos szerepet játszott: ezért vált célponná, ezért kellett felosztatni. A rendet háromszor érte komoly megpróbáltatás a történelem során: 1526-ban, amikor a mohácsi csatát követően kolostoraik egy része — köztük a budaszentlőrinci központ is — elpusztult, 1786-ban, amikor II. József betiltotta, majd pedig 1950-ben, amikor a kommunista egyházüldözés szüntette be a rendet. Ahogy Bátor Botond fogalmazott: a pálosok 1950 után szerzetesi céljukat börtöncellára cserélték, titokban azonban mégis tovább működtek. Ebben az időszakban az úgynevezett „klandesztin” pálosok tartották fenn a rendi folytonosságot, helytállásukért pedig idén kapták meg a Parma Fidei – Hit Pajzsa díját. A klandesztin pálosok közül még ötven van életben.

A rend magyar rendtartománya jelenleg öt kolostort tart fenn, 18 taggal: Pécsen, Pálosszentkúton, Budapesten, Márianosztrán és Hargitafürdőn. A kiállításon bemutatott terepszalon ezek a helyszínek vasúti megállóként szerepelnek, amelyeket szimbolikusan köt össze a Fekete Madonna zárándokvonat kicsinyített mása a lengyelországi központtal, Czestochowával, ahova immáron hagyományra vált vonat zárándoklatot szerveznek minden évben. A zárándoklatok úti célja az ottani Fekete Madonna kegykép, amelynek a kiállításon is látható másolatát a rend 1934-ben, a magyar rendtartomány újraalapításakor hozta magával. A Fekete Madonna tiszteletén túl is kitűnik, hogy a pálos lelkiség meghatározó eleme a Mária-tisztelet, amely számos kárpát-medencei búcsújáráshely kegyszobrához és kegyképéhez kapcsolódik.

A tárlat egy barlang-installációval megeleveníti a remeteélet kezdeteit is, ezen keresztül léphet be a látogató a rendtörténet tematikus egységei és tárgyi emlékei közé. A tárgycsoportok mind-mind megdöbbentő elevénységgel tárulnak elénk, üzenetüket a teremben hallható gregorián dallamok zenei aláfestése még átélhetőbbé teszi. A kiállításon helyet kaptak a rendtörténet ismert, fontos tárgyi emlékei is, mint például Remete Szent Pál vörösmárvány sírkövének töredéke, a Kínizsi Pál felesége, Magyar Benigna számára készült Festetics-kódex, valamint a czestochowai kolostor kincstárának magyar vonatkozású darabjai is.

A *Pálosok* kiállítás a Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus végéig, szeptember 12-ig láto-gatható.

SZARVAS HAJNALKA

GÁJER LÁSZLÓ: LORD ACTON A politikai liberalizmus és a római katolikus tanítás összeegyeztetésére tett kísérlet a 19. században

Összeegyeztethető-e a katolicizmus és a liberá-lizmus? Ez igencsak kemény kérdés, hiszen sokunk szemében a liberális katolicizmus fogalma önel-lentmondásnak látszik. És ismerjük el, nem is nél-külözi az érveket ez a benyomás. A kérdés tehát felettébb bonyolult, és épp ez teszi intellektuálisan izgalmas és egyúttal roppant fontos munkává Gájer László könyvét Lord Actonról. Egy olyan gon-dolkodóról, aki egész életében arra törekedett, hogy családi hagyományként örökölt katolikus hitét összeegyeztesse a hazájában, Nagy-Britanniában uralkodó politikai liberalizmus elveivel. Acton (1834–1902) a 19. századi brit politikai filozófia vi-lágszerte ismert képviselője, akit azonban Ma-gyarországon sajnálatosan kevesen ismernek, ezért a PPKE HTK professzorának munkája a magyar tár-sadalomtudomány régi adósságát törleszti. A leg-jelentősebb angol nyelvű monográfiákat Gertrude Himmelfarbnak (*Lord Acton. A Study in Conscien-ce and Politics*, 1993) és Owen Chadwicknek (*Acton and History*, 1998) köszönhetjük.

Gájer részletes képet rajzol a neves gondolko-dó pályájáról. Acton ifjúkorában, a 19. század kö-zepén a katolicizmus Angliában nem pusztán ki-sebbségi, hanem kifejezetten mostoha helyzetű vallásnak számított. Jól tükrözi ezt, hogy Actont a hite miatt arisztokratikus családi háttere ellenére sem vették fel Cambridge-be, így került 1850-ben a szellemileg nyitott légkörű müncheni egyetem-re, ahol az európai hírv katolikus teológus, Ignaz von Döllinger tanítványa — és csodálója — lett. Ac-ton azonban mesterénél jóval mélyebben érdek-lődött az államélet iránt, és már igen fiatalon azt tartotta a legfontosabbnak, hogy a hatalmat sem-miképp sem szabad centralizálni, mert annál nincs nagyobb rossz. Ehhez kapcsolódott az a meggyő-ződése, amint az Gájer elemzéséből világosan ki-tűnik, hogy minél korlátlanabb a hatalom, annál ko-molyabb veszélybe kerül az erkölcs is, mivel az ember gyarló és nem képes ellenállni a hatalommal való visszaélés kísértésének. E ponton a recenzens azt látja, hogy Acton gondolkodása a konzervati-vizmusból is merített, hiszen a liberálisokkal el-lentétben a konzervatívok azok, akik nem hisznek az ember tökéletesíthetőségében. A korlátozatlan hatalom tehát demoralizál. É szellemben született Acton legtöbbet idézett megállapítása: „A hatalom

megront, az abszolút hatalom pedig abszolút módon ront meg.” (Az elhíresült mondatot e formában 1877-ben vetette papírra, egy levélben.)

A koncentrált hatalommal szemben táplált agályait Acton még a saját egyházára is kiterjesztette. Ez vezette el őt oda, hogy a katolikus világot a 19. század közepétől leginkább megosztó ügyben még a Vatikánnal is szembefordult. Ez a kérdés a pápai tévedhetetlenség dogmája volt, amelyet a modern világ kihívásaira adott válaszként az I. Vatikáni zsinat (1869–1870) tárgyalt meg és fogadott el. Gájer igen részletesen vizsgálja a Rómával való konfliktust, okkal, hiszen ez kulcsmozzanat. Acton három fő érvet hozott fel az új dogma ellen. Az első kifejezetten teológiai jellegű volt: attól tartott, hogy a pápák tévedhetetlenségének kimondása erősen háttérbe fogja szorítani a zsinatot, amelyben ő a dogmák kialakításának elsődleges fórumát látta. A második szempontot politikai tartalmúnak tekinthetjük: megítélése szerint a dogma a pápa evilági hatalmát olyan mértékben koncentrálná, amely hosszabb távon az egyház érdekeit is fenyegeti. A harmadik szempont történelmi volt: az új dogma nem látszott alátámaszthatónak az egyház működésének hagyományaival. Gájer ugyanakkor joggal hangsúlyozza, hogy a jeles angol gondolkodó „egyoldalúan, politikai eszméinek szemüvegén keresztül” értelmezte a tévedhetetlenségi dogmát, amellyel a pápák nem is éltek vissza, hiszen a zsinat után első ízben csak 1950-ben használták, amikor XII. Piusz kihirdette ünnepélyesen Szűz Mária mennybevétele.

Acton mindenesetre kudarcként élte meg a zsinat döntését, s ezt követően visszavonult a családi birtokra, az angliai Aldenhambe. Itt csendes kutatómunkába kezdett, amelynek legfontosabb célja a szabadság történetének a feldolgozása volt. A szerző joggal mutat rá: Acton munkásságának sajátos vonása, hogy több száz cikket írt, ám egész életében egyetlen könyvet sem publikált. Így nem készült el az a mű sem, amelynek megírására oly sokáig készült — ez a munka a „szabadság története” lehetett volna. A kötethez bevezetést író Hörcher Ferenc ezt azzal magyarázza, hogy a tökéletességre törekvés vágya akadályozta meg Actont a nagy *opus* megalkotásában. A felfogása azonban remek tanulmányaiból is jól rekonstruálható. Tömören: abból indult ki, hogy a történelem lényege nem más, mint a szabadság fokozatos kiteljesedése. Róla szóló esszéjében John Lukacs szellemesen így fogalmazott: az abszolút hatalomtól való félelem tette Actont liberális.

A szabadság középpontba állítását Gájer a whig történelemszemlélet hatásával összefüggésben tárgyalja. „Lord Actonban a whig történész a legmagasabb szintre jutott” — emlékeztet a szerző arra az értékelésre, amelyet a whig történelemszemlélet klasszikus összefoglalásában 1931-ben

Henry Butterfield (*The Whig Interpretation of History*) fejtett ki. Acton történelemfelfogására a legmélyebb hatással a híres liberális történész, Thomas Macaulay volt, aki a brit politikai szabadságeszmény folyamatos kibontakozását látta hazája történelmében. Ezt a megközelítést Acton is vallotta, sőt egyetemes dimenzióba emelte, osztozva a század naivan optimista haladáshitében. Tegyük azonban hozzá, hogy ugyanakkor igyekezett is korrigálni ezt a narratívát a katolicizmus pozitív szerepének a felmutatásával. Gájer munkájából egyértelműen kitűnik: Acton középutat keresett a politikai szabadsággal szemben szkeptikus katolikusok és a szabadságot abszolutizáló whigek között, és mindent elutasított a katolicizmusban, ami összeegyeztethetetlen volt az általa tisztelt liberális alapelvekkel, de azt is elvetette, ami viszont a katolikus hitével ellenkezett. Arra törekedett, hogy a katolicizmust a politikai szabadság szövetségesének állítsa be, de emellett nyilvánvalóan nem volt könnyű érvelni. Meggyőzőbben tudott amellet kiállni, hogy egy önálló és nemzetek feletti egyház alkalmasabb lehet a politikai hatalom ellensúlyozására, mint egy nemzeti egyház, melynek az identitását a kormányzó többség határozza meg, mert ez utóbbi nehezebben maradhat a hatalomtól független. *Nacionalizmus* című, sokszor idézett tanulmányában a nemzetek szerepével kapcsolatos felfogását is kifejtette: úgy vélte, hogy a nemzeti érzés a szabadság szövetséges lehet az abszolutizmus elleni küzdelemben, ám a nemzettudat zsarnokká is válhat, ha az, Gájer szavaival, „végső igénytel” lép fel.

A monográfiát olvasva pontosan kirajzolódik, hogy Acton egyszerre kívánt jó katolikus és jó liberális lenni. Vajon lehetséges volt-e ez? A recenziens számára evidencia, hogy az európai szabadságfelfogás alapzata a kereszténység, a katolicizmus és a liberalizmus szabadságértelmezése azonban nem egyezett meg egymással. Acton tiszteletre méltó következetességgel kísérelte meg a kettő összeegyeztetését, ami azonban a „hőse” iránt érthető rokonszenvet tanúsító szerző szerint sem igazán sikerült. Erőfeszítésének mégis, a tévedéseivel együtt is nagy eszmei értéke van — és fontos üzenete napjainkra. E kérdéseket ugyanis minden korszaknak újra és újra fel kell tennie — s a választásban nélkülözhetetlen segítséget ad nekünk Gájer világos szerkezetű, logikus felépítésű, minden részében kiváló színvonalú munkája. Amely, ezt is tegyük hozzá, roppant gazdag forrásbázisra épül, ebbe még a cambridge-i egyetem kéziratárának Acton-hagyatékát is beleértve. A recenziens szerint a teológiai és a politikaelméleti irodalomnak egyaránt nagy nyeresége Gájer László könyve. (Előszó: Ludassy Mária; bevezetés: Hörcher Ferenc. *Gondolat*, Budapest, 2020)

EGEDY GERGELY

SOMMAIRE

PÉTER ÁGOSTON	
ULLMANN:	Les 900 ans de l'ordre des Prémontrés
BALÁZS ZÁGORHIDI	
CZIGÁNY:	Les 800 ans des Dominicains hongrois
ENDRE TÓTH:	Le dimanche décrété jour de repos il y a 1700 ans
GÁBOR MAZGON:	L'exégèse ontologique de Ferdinand Ulrich
JÓZSEF TAKÁTS:	Pratiques différentes: philosophie et interprétation historique
ÁDÁM SOMORJAI:	La vénération des martyres à travers l'exemple de saint Adrien
LÁSZLÓ PROHÁSZKA:	Les œuvres d'art religieux de Dezső Erdey
■	Les lettres de Georges Cziffra et de sa femme à Aladár Rác

INHALT

PÉTER ÁGOSTON	
ULLMANN:	Die Prämonstratenser sind neunhundert Jahre alt
BALÁZS ZÁGORHIDI	
CZIGÁNY:	Die Dominikaner — seit 800 Jahren in Ungarn
ENDRE TÓTH:	1700 Jahre freier Sonntag
GÁBOR MAZGON:	Ontologische Exegese bei Ferdinand Ulrich
JÓZSEF TAKÁTS:	Divergierende Einstellungen: Philosophie und historische Interpretation
ÁDÁM SOMORJAI:	Der Kult der Märtyrer: das Beispiel des Heiligen Hadrians
LÁSZLÓ PROHÁSZKA:	Sakrale Kunst bei Dezső Erdey
■	Briefe von György Cziffra und seiner Frau an Aladár Rác

CONTENTS

PÉTER ÁGOSTON	
ULLMANN:	900 Years Order of Prémontré
BALÁZS ZÁGORHIDI	
CZIGÁNY:	Dominicans — 800 Years in Hungary
ENDRE TÓTH:	1700th Anniversary of Work-Free Sunday
GÁBOR MAZGON:	Ontological Exegesis: Ferdinand Ulrich
JÓZSEF TAKÁTS:	Philosophy and Historical Interpretations as Differing Practices
ÁDÁM SOMORJAI:	The Cult of the Martyrs: What St Hadrian Has to Tell
LÁSZLÓ PROHÁSZKA:	Dezső Erdey's Sacred Art
■	Letters of György Cziffra and His Wife to Aladár Rác

Főszerkesztő: GÖRFÖL TIBOR

Felelős szerkesztő: PUSKÁS ATTILA Felelős kiadó: GÁJER LÁSZLÓ Főmunkatárs: LUKÁCS LÁSZLÓ

Szerkesztők: BENDE JÓZSEF, DEÁK VIKTÓRIA HEDVIG, LÁZÁR KOVÁCS ÁKOS, SÁGHY ÁDÁM, VÖRÖS ISTVÁN

Szerkesztőbizottság: HORKAY HÖRCHER FERENC, KALÁSZ MÁRTON, KENYERES ZOLTÁN,

KISS SZEMÁN RÓBERT, POMOGÁTS BÉLA, SZÖRÉNYI LÁSZLÓ

Kiadóhivatali titkár: FAZAKAS ANNAMÁRIA Honlap: SOMFAI BOGLÁRKA

Tördelés: NÉMETH ILONA Indexszám: 25 921 HU ISSN 0042-6024; Készült a Séd Nyomdában, Szekszárdon

Szerkesztőség és Kiadóhivatal: 1052 Budapest, Piarista köz. 1. Telefon: 317-7246; 486-4443. Postacím: 1364 Budapest, Pf. 48.

Internet cím: <http://www.vigilia.hu>; E-mail cím: vigilia@vigilia.hu. Előfizetés, egyházi és templomi árusítás: Vigilia Kiadóhivatala.

Terjeszti a Magyar Posta Zrt. Hírlap Üzletág, a Magyar Lapterjesztő Zrt. és alternatív terjesztők.

A Magyar Posta Zrt. postacíme: 1900 Budapest. Előfizetésben megrendelhető az ország bármelyik postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt. fenti elérhetőségein.

A Vigilia csekkszámja száma: OTP V. ker. 11707024-20373432. Előfizetési díj: egy évre 7.200,- Ft, fél évre 3.600,- Ft, negyed évre 1.800,- Ft. Előfizethető külföldön a KKV-nál (H-1389 Budapest, POB 149.). Ára: EU országok: 7.200,- Ft/év + postaköltség, tengerentúli országok: 100,- USD, illetve ennek megfelelő más pénznem/év.

SZERKESZTŐSÉGI FOGADÓÓRA: KEDD, CSÜTÖRTÖK 10-14 ÓRA
KÉZIRATOKAT NEM ŐRZÜNK MEG ÉS NEM KÜLDÜNK VISSZA

Alapítvány
a Közjóért

nka
Nemzeti Kulturális Alap

Ára: 700 Ft

VIGILIA

SZEMLÉ

THOMAS KEATING

Bensőséges kapcsolatban Istennel.

ISKY ANDRÁS

Úton a szemlélődő élet felé

Mire való a színház?

Útban a theatrum theologicum felé

KRASZNAHORKAI

LÁSZLÓ

Herscht 07769

FITOS ADRIÁN

Kekék

GÁJER LÁSZLÓ

Pálosok – kiállítás a Nemzeti Múzeumban

Lord Acton. A politikai liberalizmus és a római katolikus tanítás összeegyeztetésére tett kísérlet a 19. században

A SZEMLÉKET ÍRTÁK

Baráth Tibor, Egedy Gergely, Forgách Kinga,
Patsch Ferenc, Prontvai Vera és Szarvas Hajnalka

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

- Kép és képek
- A keresztények egysége
- Aczél Petra, Béres Tamás, Erdő Péter, Fabiny Tamás, Fekete Károly, Gájer László, Kurt Koch, Orova Csaba, Patsch Ferenc, Jan-Heiner Tück és Válczy József tanulmánya
- Falcsik Mari, Fecske Csaba, Halmi Tamás, Kalász Márton és Vörös István írása

MINISZTERELNÖKSÉG

Nemzeti
Együttműködési
Alap

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.